

The Ukrainian Institute of Sociology.
Correspondence — Study Department: Ukrainian Worker's University.

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ.

Address: Praha, III. — Šerfkova, 4/III, (Чехословаччина).

ЛЕКЦІЇ.

Відділ:

Предмет:

Число лекцій

На увагу студентам.

§ 1. Лекцію треба читати так уважно, щоб засвоїти її цілком. На пам'ять заучувати не треба, але вивчати все так, щоб можна було відповісти на всі запити та проробити писані роботи (вправи) з пам'яті, заглядаючи до тексту лекції тільки за цифрами та для перевірки себе.

§ 2. Коли лекція добре вже вивчена (як сказано в § 1), тоді приступити до писаної роботи (вправ), заданої до цієї лекції. Виконавши цю роботу — перевірити її, а далі приступити до написання відповідей на всі запити, які задані до цієї лекції. Відповіді писати уважно і докладно, дбаючи про те, щоб показати знання, здобуті од лекції.

§ 3. Написану роботу та відповіді вислати негайно до Укр. Робіт. Університету (на перевірку). Вислати це в конверті, що прикладається до кожної лекції; конверта не зашпильовувати, залишити відкритим (щоб не платити зайвого на пошті). На конверті написати свою адресу і студентське число.

§ 4. Коли робота і відповіді будуть одержані в Р. Університету — передивитися їх наново, обдумати вказівки, які дасть до них Р. Університет, та виконати ті вказівки. Як треба буде перерішити якийсь задання, то зробити це, і наново вислати до Р. Університету так, як вказано в § 3.

§ 5. Читаючи лекцію, записуйте зразу на цю обгортку, чи на окремих листі всі Ваші сумніви та запити, щоб потім Ви могли запитати пояснень у Р. Університету. Про все, що Вам буде неясне, пишете запити до Р. Університету і присилаєте їх так, як і писані роботи та відповіді.

§ 6. Для листування з Р. Університетом користуйтеся записками, які Вам надіслав Р. Університет. На кожному листі ставте Ваше студентське число, а також Вашу адресу.

§ 7. Лекції зберігайте аж до кінця курсу, бо окремою книгою лекцій будуть Вам вислані тільки після закінчення курсу.

§ 8. Вивчивши одну лекцію і проробивши вправи, відсилаєте відповіді та вправи негайно до Укр. Роб. Університету, не чекаючи одержання слідуючої лекції. До слідуючої лекції приступайте, не чекаючи відповідей від Університету на попередню роботу.

§ 9. Завжди пишете Вашу адресу та прізвище чітко, розбірливо.

§ 10. Адресу Укр. Роб. Університету пишете так: Ukraïnskyj Institut Hromadoznavstva Rob. Universita, Šerfkova ul. 4/III, Praha III (Чехословаччина — на мові країни, де живете)

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ
при Українським Інституті Громадознавства
в Празі.

Соціологія і політика. /Підручник соціотехніки/

Написав М.Ю.Шаповал.

ВСТУП.

Успіх людини в суспільному житті залежить від багатьох умов або причин /чинників або факторів/, які вивчає теоретична соціологія. Не знати цих чинників - це значить блукати по-між людьми наосліп, вишукуючи собі помацки шлях вперед з тупих кутків, в які заганняє людину давління, натиск різних суспільних сил.

Пізнання чинників дає людині в руки величезну зброю, що допомагає розібратись в обставинах, орієнтуватись і вибрати що-разу найвигіднішу точку, в яку треба ударити всіма силами, щоб пробитись на вигіднішу позицію. Вибравшись на вигіднішу позицію, - знову треба орієнтуватись і знову вдаряти у вигіднішу точку. І так без кінця.

Не всі люди однаково можуть наступати вперед; для де-кого наступ просто неможливий через брак або недостатку сил або через невміння оглянутися, розібратися, орієнтуватися в обставинах. Через те поведінка людини буває або **а к т и в н а** - себ-то людина наступає, або **п а с и в н а** - себ-то на неї наступать, вона безрадна і безпомічна перед своїм оточенням - природним чи суспільним.

Пізнавши чинники людської поведінки, людина знатиме вже де-що: **с и л и**, **п р и ч и н и**, що діють на людину, але по-за тим треба знати форми реакцій людини на ті чинники, себ-то треба знати, яким способом людина відповідає /реагує/ на тиск обставин, на удари оточення. Розуміється, коли чинники діють, коли людина на їх відповідає, то з того виходять якісь **н а с л і д к и**. Знати, які наслідки виникають з дії чинників і людських реакцій, необхідно. Бо лише знання чинників, реакцій і наслідків може бути повним знанням про явище взагалі і про суспільне явище зокрема. Отож теоретична соціологія й вивчає суспільне життя власне яко взаємочинність цих трьох основних елементів соціального явища: **ч и н н и к і в**, **ф о р м і в и т в о р і в** соціального процесу. На цім і кінчається роль теоретичної науки. Але як висновки цієї науки прикладати на практиці? Як, скажім, розпізнати в житті ті форми і явища, про які наука нам говорить своїми класифікаціями, системами, формулами, теоремами?

Людина, наприклад, знає геометрію і знає далі, що геометричні поняття і теореми лежать в основі землемірства, але на практиці не зуміє зміряти якийсь шматок землі. Треба ще щось знати: п р а к т и ч н і с п о с о б и, як прикладати геометричні поняття в житті: як практично означити точку, як провести лінію, як і чим зміряти кут, як зміряти ширину річки, як зміряти висоту дерева або гори і т.д. На те все треба знати практичний спосіб, як орудувати інструментами і ин. Подібне і в медицині, гірництві, агрономії, в будівництві і ин. Так само подібного практичного хисту треба і в громадській роботі. Соціологія вчить, що таке суспільство, що таке організація, спілка, товариство, але навчитись вести збори треба практично, закласти організацію, розробити її статут, вести її, запобігати розкладові і т.д., то все вимагає з н а н н я і теоретичного і з в и к і в практичних. В цім полягає різниця наук теоретичних і практичних. Без теоретичної науки людина не зможе с в і д о м о к е р у в а т и ні мертвою матерією, ні суспільними явищами: вона буде прикладати лише свою фізичну силу, але не свідомість. К е р у в а т и можна лише при допомозі свідомості.

Ось тому й ми мусимо спинитися в цих викладах над питаннями соціальної практики. Про це ще виробленої повної теорії нема. Люде ще більш помацки, на-осліп діють в соціальній практиці, користуючись з в и ч к а м и і традиціями свого оточення. Більшість населення кожної країни зовсім навіть не знає про жадну науку, а тим менше науку про суспільне життя та соціальну техніку. Трудові класи /селянство, робітництво, ремісництво, низча трудова інтелігенція/ вже через те одно, що вони в керовництві суспільним життям беруть дуже малу участь або не беруть цілком, не знають як к е р у в а т и. Не вони керують, а ними керують. Таке є їх страшне становище, а тому вони ні теоретично, ні практично не знають, як керувати суспільними явищами.

Для всіх тих живіщих, що думають про визволення, що хочуть пізнати способи суспільного керовництва, що хочуть організовано боротись - для їх призначено далші виклади. Вони мусять пізнати не лише теорію суспільства, а й техніку громадської праці. Цю техніку різно називають: раз політикою, другий соціальною технологією. Ми будемо називати цю практичну науку соціальною технікою або коротче - с о ц і о т е х н і к о ю, котра є нічим иншим, як практичним підручником для використання соціології в практичному житті.

Соціологія може бути приложена скрізь де є соціальне життя, цеб-то де є та чи инша форма відносин між людьми: чи то суспільна політика, чи то виховання молодого покоління, чи військова організація, чи питання охорони здоров'я, чи контроль поведінки людей /норми для цього ставить установлене державою та звичаєве право, етика, конвенційні норми і ин./, чи організація поліції і розшуку злочинств - скрізь можуть бути приложені закони соціологічної науки, а тому соціальна практика так широка і різноманітна, як широке і різноманітне суспільне життя. Написати підручник соціотехніки для всіх царин суспільного життя, то є завдання будучини, ми ж тепер обмежимось викладами про соціальну техніку в області політики або коротче кажучи - про політичну практику. Не можна при тім обминути справи в и х о в а н н я, отже ми будемо де-що й цим займатись, але при цім викладатимемо не цілий курс соціальної педагогіки, а лише ту її частину, що відноситься до виховання політичного. Так само торкнемось соціотехніки, напр., військової, поскільки це буде нам потрібне для освітлення нашого головного завдання: політичної і громадської соціотехніки. По скільки свідома громадська робота може бути лише організо-

ваною, то центральною темою нашого викладу буде о р г а н і з а - ц і я: її поняття, її склад, її форми, ведення або керівництво нею і багато питань, що впливають з головної теми. На закінчення подамо про методи і способи створення українських організованих сил - політичних, економічних, культурних і ин.- для здійснення визвольних цілей українського народу.

Пишучи такий підручник соціотехніки, ми мусимо подати вступні та засадничі поняття з науки про суспільство або з соціології, бо инакше не зрозумів-би трудовий читач самої соціотехніки. Отже через те перша частина нашої книги обійматиме головні засади соціології, а друга - засади суспільної практики або соціотехніки. Другу частину без першої добре зрозуміти і засвоїти не можна.

Пристаючи до вивчення цього курсу читач не повинен лякатися труднощів та боятися чужоземних слів: чужоземні слова треба вичувати та пильно засвоювати пояснення їх. Щоб краще вивчити і зрозуміти цей курс соціотехніки, треба окремо собі коротко списувати засадничі думки, критично їх обдумувати та придивлятися до суспільного життя. Особливо треба звернути увагу на те, коли читач порівняє якусь засаду з явищем життя та при цьому помітить н а ч е-б т о суперечність: це виходить не від суперечності, а з того, що читач ще не засвоїв критичного /наукового/ чумання і ще не вмів одріжнати узагальнення та не знає теорії про змінливу перевагу різних чинників /суспільних сил/: аж коли вивчить та передумає соціологію і соціотехніку - тоді йому стане суспільне життя ясне і наука про його зрозуміла.

Багато критичної праці мусить зробити читач, щоб проникнути зором в глибини суспільного життя, але коли вже він таку працю проробить, то дістане вище задоволення в тім, що побачить розгалку багатьох загадок суспільного життя, зуміє пояснити своє становище в ній та зуміє робити вплив на своє оточення в потрібному напрямі.

Подаючи ці виклади українському трудовому читачеві, ми хочемо одного: щоб він навчився критично думати та вмів орудувати подіями, що навколо його відбуваються, вмів пізнати причини різної поведінки людей, різного їх становища і виснував з того для себе добре поучення про становище українського народу та здобув силу, щоб практично та корисно, свідомо та певно працювати для його визволення.

Коли трудові люди справді навчаться з цього курсу ясніше розуміти суспільні справи і певніше братися до громадської праці, то в цім ми матимемо свою нагороду і вище задоволення.

Л Е К Ц І Ї I-II га.

I. ПОНЯТТЯ ПРО СУСПІЛЬСТВО І ЙОГО СКЛАД.

I. ВСТУПНІ УВАГИ.

Про суспільство є багато різних теорій, що виробляються ученими. І правники, і економісти, і політики, і філософи, і журналісти та інші - всі говорять про суспільство і дають свої означення суспільства. В цих означеннях буває багато суперечностей, бо часто буває, що учений спеціаліст з іншого фаху береться легко за означення суспільства. Та навіть і соціологи ще висловлюються ріжно про суспільство: варт лише взяти в руки книгу з історії суспільно-наукових теорій, як зустрінемо там багато соціологічних "шкіл", "напрямів", "течій" і т.и. Наука про суспільство найтяжча з усіх наук, бо їй доводиться вивчувати таке складне явище, як поведінка людини, суспільне життя та історичну долю суспільства, при тім вивчаючи причини суспільних явищ, форми цих явищ і багато ин.

Однак в наш час вже багато основних питань вивчено і щодалі більше стає згоди між ученими соціологами.

Щоб зрозуміти, що таке суспільство, треба вивчити поведінку людських одиниць та груп, вивчити причини того чи іншого способу поведінки, її форми то-що. Після того легко можна розуміти суспільні явища.

Сучасна соціологія просто каже, що суспільство є сукупність людей, зв'язаних взаїмовідносинами або ще інакше: суспільство є системою взаємочинності між людьми. Але ці означення хоч і короткі, але не такі вже прості, бо що таке "система взаємочинності між людьми"? Щоб зрозуміти будь-яку "систему", треба розкладати її на частини, так довго, аж доки залишаться частини, які вже далі поділити не можна, щоб-то о с н о в н і е л е м е н т и або первісні елементи.

Щоб вивчити мертву матерію, то наука зробила такий розклад чи розбір матерії на часточки, які назвала молекулами і навіть розклала на а т о м и. Недавно і атоми розкладено. Ось при розкладі матерії. почато з вивчення атомів і винайдено означення і для великих скупчень атомів. Біологія вивчає живі організми і пізнає їх будову, розкладаючи до найменшої частки - к л і т и н и.

Розкладаючи предмет або процес /і ті й другі наука називає явищами/, ми пізнаємо їх будову, але це пізнання буде ще неповне. Треба ще розложити частини с к л а с т и, щоб побачити, яке відношення чи залежність є між частинами, тоді побачимо внутрішній зв'язок цілого предмету. Зрозуміємо це на прикладі: візьмемо годинник. Він нам здається на перший погляд складним явищем. Ми почнемо розкладати на частини. Розіклали і побачили купу колісаток, цвяшків, гвинтиків, пласинок, стрілочки і т.д. Кожну частину вже знаємо, але як вони зв'язані між собою в предметі, як вони діють вкупі, щоб правильно показувати час, цього нам ще не видно. Ми почнемо складати їх, зчіплювати і нарешті пустимо в хід. Тепер розуміємо весь механізм. Отже, щоб пізнати явище /годинник/, ми його зпочатку розклали на частини, побачили будову /або структуру/ його. Це ми зробили а н а л і з явища. Склавши, побачили зв'язок і залежність між частинами, їх взаємочинність і тепер розуміємо годинник, як ц і л і с т ь. Це ми зробили с и н т е з у явища. Наука скрізь орудує цими двома способами /методами/ пізнання: аналізом і синтезом. Аналізувати - це значить цілість розкладати на частини і пізнавати структу-

ру явища, а синтезувати - це значить з частин відновляти /реконструювати/ цілість і пізнавати роллю кожної частини, пізнавати її функції, діяльність.

Орудуючи такими способами досліджу, соціологія спочатку розкладає все суспільне життя на частини, пізнає їх будову, форми /це й буде "соціальна аналітика"/, а потім виучує цілокупне сполучення їх - населення. Спосіб аналізу і синтезу прикладається при вивченні життя /діяльності/ суспільства. Отже це вказує, що мусить бути дві частини соціології. Перша розглядає с к л а д /або структуру/ суспільства, а друга розглядає ж и т т я суспільства, себ-то його д і я л ь н і с т ь /функції/. Першу називають ще іноді соціальною статикою, а другу - соціальною динамікою /ці назви взяті з науки механіки/. Або ще й інакше називають ці частини соціології: першу - соціальною морфологією /учення про ф о р м у суспільної організації/ або анатомією /учення про с к л а д чи структуру/, а другу - фізіологією /про ф у н к ц і ї суспільства. Ці назви взяті з біології /швидче з медицини, яка виучує морфологію, анатомію і фізіологію людського організму/.

Які-б назви не взяти, то вони означають ті самі поняття, що й другі назви: склад суспільства і його діяльність або функції.

Соціальна генетика /від латинського *genus* *genus* - рід/ виучує розвиток суспільних явищ на протязі довшого часу і вияснює походження /ніби н а р о д ж е н н я/ різних явищ, вияснюючи це походження не історичним, а логічно-генетичним шляхом.

Після цього ми можемо вернутись до означення суспільного явища. Сукупність всіх суспільних відносин звязаних певними причинами, називаємо суспільною або соціальною системою /ці назви походять від латинського: *societas* - суспільство, *socialis* - суспільний, тому по українському кажучи "соціальний" треба розуміти "суспільний" і навпаки/. Щоб зрозуміти систему соціальних відносин, мусимо розкласти її на окремі моменти, якими є а к т и в з а ї м о ч и н н о с т и або соціальні акти. Як окремий соціальний акт, так і сукупність їх називаємо соціальним /суспільним/ явищем.

2. СОЦІАЛЬНИЙ АКТ. Щоб соціальний акт міг відбутись, треба найменше двох людей. Одна людина не може без другої утворити соціального /міжлюдського/ акту.

Відношення людини до природи не є соціальним. Природа дуже впливає на поведінку людських одиниць, груп і цілих суспільств, але відношення між природою і людиною не є соціальним, лише - біологічним. Соціальним є відношення людини лише до людини. Відношення людини до живої природи виучує біологія. Хоч людина іноді звязана певним відношенням з живими істотами /рослинами і тваринами/, але це відношення є біологічним, а не соціальним. Людина, прим., їде на коні, доїть корову, розводить курей і т.д., але це біологічні акти, а не соціальні.

Соціологія виучує лише відносини людини до людини. Зрозуміло, що соціальним актом буде лише якийсь момент у відносинах людей: не менш двох людей.

Розглянемо соціальний акт. Це складне явище. В його входять не менш двох людей. Ці люди якось відносяться один до одного: один виявляє якусь акцію на другого /говорить, ударяє, обіймає, цілує, вітається і т.д./, а другий відповідає, себ-то виявляє реакцію, реагує. Ці акції й реакції відбуваються іноді просто, безпосередньо від людини до людини, а іноді - через просторинь, здалену, коли акції і ре-

акції передаються через якийсь предмет /напр. лист через пошту, телеграма, книжка, газета і т.д./ - це будуть акти, в склад яких входять вже не лиш люди й акції, але й передатчики акцій і реакцій, або сполучники. Ці назви обидві мають право на увагу: коли ми говоримо про акції, то мислимо передаточні засоби, а коли в уяві маємо двох взаємочинних на певній одлеглості людей, то мислимо сполучники, які ніби зв'язують, сполучують людей. Значить акти взаємочинності є двох форм: безпосередні і передачі. Безпосередні бувають лише в тісному колі людей, а передачі в суспільстві. Другий висновок - суспільний або соціальний акт має щонайменше: двох індивідів, їх акції і сполучники між ними. Де-що скажемо про кожен частину соціального акту.

3. ІНДИВІДИ І АКТІ.

Людина пізнає зовнішній світ через п'ять своїх почувань: зір, слух, нюх, смак, дотик. Органами цих почувань є: очі, вуха, ніс, язик і інші частини роту, нарешті дотик відчуває ціла поверхня тіла, а найбільше кінці пальців на руках /пучки/. Відчуття стається тому, що в цих органах є приймачі - кінці тих нервів, які подразнення приймають, відносять до нервових центрів /спинний і головний мозок/, де вражіння розкладається, а відтіль вже йде реакція по других нервах, що від центрів йдуть до поверхні тіла чи в згадані вище органи і відповідають на подразнення. Органи, що приймають подразнення, називаються рецепторами /приймачами/, в нервових центрах вражіння розкладаються і тому ці органи називаються аналізаторами, а органи, які потім реагують - ефекторами, бо вони дають рефлекс на зовні, на подразнення. Шлях, яким пройшли подразнення від приймача до ефектора, називається рефлекторною дугою. Від подразнення йде по нервах ніби електрична течія і рухає відповідні частини нашого тіла. Перехід течії називається іннервація або зворушення нерва. Все наше тіло в бадьорому стані ніби пронизане електричними дротами /нервами/, по яких пробігає нервова течія, що рухає органами: руками, ногами, очима, всім тілом, пристосовуючи його до зовнішнього світу. Щохвилини приймачі приймають подразнення /вражіння/ з зовнішнього світу, а ефектори виконують вже те, що організмові потрібне, себ-то реагують.

4. СПОЛУЧНИКИ. Сполучниками /передатчиками/ називаються всякі предмети чи фізичні явища, через які від людини до людини передаються акції і реакції. Сполучники поділяються на дві частини: сполучники фізичні - це може бути всякий предмет або фізичне явище, а друге - умовні знаки, символічні, або сигнали /гасла/. Напр., світло, звуки, кольори, а потім ще всякі предмети - це все фізичні сполучники, а напр., свисток, що означає відїзд потягу, або гудок, що сигнализує на роботу, або прапор, або зелений чи червоний лихтарь, що регулює у великому місті рух людей по вулицях - це все сполучники умовні, сигнальні, символічні.

Головніші сполучники такі:

- а/з в у к о в і - приймачем їх є слух - це людська мова, вигуки, музика, спів, свист, шум і т.д.
- б/с в і т л я н і і к о л ь о р о в і - приймає їх зір - це писання, друк, малярство, і все взагалі, що бачимо;
- в/м е х а н і ч н і - приймаються через дотик, давління, мацання;
- г/т е п л о в і - відчуваємо їх, як тепло;

д/ р у х о в і - напр., миги
е/ х е м і ч н і
є/ е л е к т р и ч н і

ж/ п р е д м е т н і - це всі предмети, які бачимо або намацуємо.

Предметним сполучником є все те, що вироблено людьми, отже вся так звана матеріальна культура є ніщо інше, як величезна сукупність предметних сполучників між людьми. Сполучники діють через велику просторість, напр., одна людина в Європі посилає телеграму в Америку і там друга людина переживає враження, що вийшло од першої. Ясно, що телеграма є сполучник /світляний/. Отже сполучники діють через велику одлеглість в просторості і тільки через їх стають можливі широкі суспільні зв'язки. Так само вони діють і в часі. Напр., книга. Автор її давно вмер, але його мовні рефлексии /слова/, списані в книзі, ділять через десятки, а навіть тисячі років і викликають певні враження у сучасників /напр., Євангеліє, Кобзарь, твори Сквороди, Франка і т.д./. Через це ніби то мертві керують до певної міри поведінкою живих. В дійсності, всі такі предметні сполучники, в яких відкладені думки людські, діють ніби самотійно, без усякого зв'язку з авторами їх. Чи книга, чи будинок, чи пароплав, чи музичний текст і т.д. - вони несуть в собі акції і реакції їх творців і цим впливають на людей і їх поведінку. Де-які символічні сполучники, як напр., ікони, портрети, прапори, хрести, ознаки і т.п., в очах людських мають велику вартість не своїм матеріалом, з якого зроблені, а тим у м о в н и м з м і с т о м, який люди вкладають в їх. Напр., ікона - це дерево і фарби, але люди їх вважають за святі і моляться перед ними, цілують їх. Те саме, прим. портрет Шевченка. Це папір і фарби, але українець не дозволить топтати їх. Далі, боевий прапор якогось полку. Перед держалом і шматком матерії люди віддають "честь", шанують і вважають за велику заслугу винести на грудях з бою цей шматок тканини. Обожествлення таких символічних сполучників є важним самотійним чинником людської поведінки, бо вони витворюють цілі комплекси з в и ч о к та так званих вірувань, про які пізніше поговоримо.

5. ХАРАКТЕР ВЗАЄМОЧИННОСТІ.

Коли ми хочемо пізнати міжлюдські акції і реакції, то мусимо їх класифікувати, розбити на групи. Передовсім, візьмемо за основу розподілу осіб /і н д и в і д і в/. Класифікація наша буде повною, коли ми візьмемо дві засади: к і л ь к і с т ь і я к і с т ь людських одиниць. В залежності від к і л ь к о с т и одиниць соціальні акти або акти взаємочинності поділяються на:

- а/ акти між двома одиницями,
- б/ акти одним і багатьма /чи навпаки
- в/ акти багатьма і багатьма.

В залежності від я к о с т и людей акти поділяються відповідно, наприклад, полові, вікові, психологічним типам /чи такої влачі чи іншої, чи освічені, чи здорові, чи хворі і т.д./. І пол, і вік і влача впливають на поведінку людини, тому й характер соціальних актів буде одрізнятися.

В залежності від х а р а к т е р у с а м і х а к т і в їх можна поділити на:

- а/ акти роблення й нероблення,
- б/ " однобічні і двобічні,
- в/ " довготривалі і короткотривалі,
- г/ " антагоністичні і солідаристичні,

- л/ акти шаблонні - нешаблонні,
- е/ " свідомі і несвідомі,
- с/ " розумові, чуттєві і волеві.

В залежності від сполучників акти будуть, як ми вже говорили, посередні або безпосередні з одного боку і з другого такі, які обумовлені самим характером сполучників - звукові, світляні, рухові і ин. Коли поділити соціальні акти відповідно згаданих чотирьох засад, то побачимо, що все велике море людських відносин зводиться до цих чотирьох типів відносин.

6. СПОЛУЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ АКТІВ У ГРУПАХ.

Коли якісь акти повторюються, то поведінка людей, сполучених цими актами, стає однаковою і через те ми одріжняємо цих людей, як окреме скупчення.

Люде, кажучи про інших людей, вживають різних назв, які є власне або іменами одиниць або назвами скупчень. І тут треба одріжняти скупчення реальні /дійсні/, статистичні та фіктивні. Реальним або дійсним соціальним скупченням буде таке, в якому люде зв'язані взаємочинністю між собою, мають однакову поведінку, діють по одному плану чи во ім'я одної мети. Власне такі скупчення і вивчає соціологія. Це буде й родина, і держава, і партія, і церква, і національність, і професійна спілка і т.д. Але коли-б хто поділив людей на блондинів і брюнетів, або калік і некалік, сліпих, глухих і т.п., це роблять статистики, переписуючи і втискуючи такі одиниці в одну групу, то така група є ніщо инше, як проста сума одиниць, між собою нічим не зв'язаних, не взаємочинних: тут хоч і є реальні /дійсні/ людські одиниці, але нема жадних відносин між ними, тому нема й соціального явища. Коли ж люде називають якусь сукупність не реальних, не існуючих одиниць, то як ці одиниці, так і їх сукупність є чистими фікціями, лише уявленнями, яких жадним чуттям людина не відчуває, у взаємочинності ніколи і ніяк з ними не вступає і не може вступити. Такі фіктивні скупчення є: "рай" і його ангели, архангели, херувими, серафими, святі, преподобні, мученики, праведники, "пекло" з його чортами, анциболотами, грішниками і т.п., лісовики, водяники, русалки, домовики, перелесники, потерчата, відьми, упирі, мавки, лісничі, вовкулаки і т.п. Люде иноді серйозно говорять про такі "гурти" істот, які не існують, і тому наша мова пересипана назвами не лише дійсних соціальних скупчень, але й "груп" статистичних, об'єднаних не соціально, а лише формальним подібенством якихось прикмет, і зрештою "груп" цілком фіктивних.

До фіктивних груп треба віднести і всякі назви для скупчень, які те пер не існують, але які на думку де-кого ймовірно існуюватимуть, напр., "фаланстери", утопічні "суспільства" і т.п.

Однак, такі ймовірні скупчення можуть і існувати, ставши реальними. Багато реальних скупчень, які творяться перед нашими очима, спочатку з'являються в уяві, як чисті фікції, але згодом здійснюються по плану організаторів. Таку фазу /період/ проходять скупчення організовані /напр., партії, кооперативи, різні спілки, товариства, клуби і т.п./.

Щоб розуміти слова і назви соціологічно, треба робити аналіз їх і відкривати: чи йде мова про існуючих, реальних людей, зв'язаних взаємочинністю, чи ні. Коли взаємочинність є - значить скупчення реальне і про його можна говорити соціологічно, а коли взаємочинності нема, то таке скупчення "порожнє", соціологічного змісту не

має. Реальність і нереальність скупчення часто чергуються: цвинтарь, хоч є "скупченням" людей, але це не реальне, не дійсне скупчення - просто купа мертвих. Сотня жовнів, що муштруються на плацу - реальне скупчення, коли ті-ж жовніри вночі сплять - проста сума одиниць, а коли вони лежать вбиті на полі бою, то це знов таки проста сума одиниць /"група вбитих"/, яких статистика рахує, але соціологія з ними не має діла, хіба що реагує на їх, як наслідок, витвір соціального процесу.

7. ГРУПИ ОРГАНІЗОВАНІ І НЕОРГАНІЗОВАНІ.

Коли ми приглянемося до реальних скупчень, то знайдемо, що вони дуже неоднакові між собою. Ми одріжнемо в першу чергу скупчення організовані і неорганізовані. Організовані скупчення мають такі дві головні прикмети:

- а/ вони складаються з двох частин: керуючої /провід/ і підлеглої, якою керують,
- б/ в обох частинах є розподіл обов'язків, ролей чи, як кажуть, функцій.

Неорганізоване скупчення не має в собі ані проводу, ані поділу функцій. Такі скупчення називаються гуртами, стовпищами, юрбами. Партія, родина, кооператив, клуб, наукове товариство, парламент, церква і т.д. - це скупчення організовані, а пол /чоловік й жінка/, вік /діти, молоді, дорослі, старі/, національні або точніше - лінгвістичні скупчення, класові, всякі короткотривалі скупчення /на пожежі, на вулиці, на видовищах усяких - у театрі, концертах, лекціях і т.и./ - це скупчення неорганізовані або маси. Їх иноді називають ще аморфними /безформеними/ тому, що не мають керівництва і розподілу функцій.

8. СКУПЧЕННЯ ЗАКРИТІ, ОДКРИТІ І ПРОМІЖНІ.

Цей поділ скупчень також дуже важний в соціології. Скупчення, в яке людина може увійти членом чи вийти по своїй волі, є одкриті. Прикладом відкритого скупчення є партія. Закритими скупченнями є такі, де людина є членом не по своїй волі і не може до смерті вийти з них. Прикладом закритого скупчення є біологічні скупчення, як полове, вікове і таке соціально-історичне, як ас та. Проміжним скупченням є, напр., родина: шлюбна пара складається більш-менш добровільно, але вже діти, народжені в ній, є членами даної родини помимо волі і ніколи не перестануть бути її членами, хоч би одійшли і свої окремі родини заклали. Держава, церква, професія і багато інших - це все скупчення проміжні, які стоять ближче до закритих чи відкритих скупчень, але все-таки поміж ними.

9. СКУПЧЕННЯ ПРОСТІ І СКЛАДНІ.

Візьмим для прикладу партію - це сполучення людей для досягнення однієї мети - політичної, влади. Спортове товариство, наукове, кооператив, земляцтво, професійна спілка /прим., учительська, металістів, машинистів, співаків і т.д./ - це все також прості скупчення або елементарні. Характерною рисою для їх є те, що вони об'єднані однією прикметою.

А коли візьмемо, напр., таке скупчення: "український жіночий союз", то тут об'єднання сталося по двох лініях: жінки /полова група/, що розмовляють українською мовою /лінгвістична група/. Отже маємо дві прикмети об'єднання. А коли цей союз оповістить, що його членом можуть бути лише православні українки, то вже об'єднан-

ння буде по трьох лініях - половій, лінгвістичній і релігійній; коли це об'єднання обмежить себе ще однією прикметою - православні українці з вищою освітою, то це буде об'єднання по чотирьох лініях; коли додано буде ще одну прикмету - заняття їх /прим., учительки середніх шкіл/, то об'єднання буде вже по п'яти лініях, бо до попередніх згаданих додано ще п'яту - професійну.

Такі об'єднання називаються складними або верстовими /інакше: кумулятивними скупченнями/.

Що більш таких "ліній об'єднання", то таке скупчення в даному суспільстві може бути менш чисельним, але більш соціально-міцним. Соціологи вживають порівняння такого скупчення з діжкою або бочкою: що більш обручів, які облягають клепчини, набемо, тим кріпче, міцніше "об'єднання" їх буде.

Вміти робити соціальний аналіз, то означає практично вміти відшукувати, яке сполучення перед нами є, по яких лініях індивіди об'єднані, яка перед нами кумуляція: подвійна, потрійна, по-четвірна, по-п'ятірна чи по-шестірна і т.д., і які прості скупчення входять тут в склад, зливаються, кумулюються.

Що більш ліній об'єднання, то більш соціально-міцне скупчення, більш солідарне, більш вироблені людські одиниці /типи! / в його входять.

Складними скупченнями типовими і важкими для нашого часу є економічні класи і національність. Класа твориться переважно з по-трійної кумуляції осіб: професійної - однамасткової - однако-правної. Напр., Селянство: це люде, що живуть з фізичної хліборобської праці /професія/, бідні, упрямі в правах. Капіталісти: живуть з надвартості /з нетружеского прибутку од визиску робітників/, заможні, привілейовані. Поміщики: живуть з ренти /нетружеский дохід з права власності на землю/, заможні, привілейовані. Робітництво: наймиться на фізичну працю, бідні, упрямі в правах. Урядники: наймиться на духову працю, напів-маєтні, напів-привілейовані.

Це три типових риси /професія, однаковий маєтковий і однакоє правне становище/, що характеризують класу, але в конкретних класах ми зустрінемо ще такі риси: певний рівень освіти /селянство і робітництво мало освічене, поміщики, капіталісти і урядники - більш освічені/, ріжну мову, ріжну релігію, ріжну державну приналежність і т.д.

Поведінка соціальної верстви буде солідарною при умові, коли лінії об'єднання скупчовані, напр., капіталісти, об'єднані по трьох згаданих лініях, а мовою одріжняються - це вже буде дві антагоністичних верстви.

Національність представляє злите територіальне скупчення /земляцтво/, лінгвістичне скупчення і державне /або стремиться стати державним/, отже національність складне скупчення /верства/. Про їх ще ми докладно поговоримо пізніше.

Від соціальних верств треба одріжнати шари. Верствами є окремі складні скупчення в суспільстві, а шари - це частини окремих організованих скупчень: шари можна бачити, коли уявити собі будову скупчення. Напр., візьмемо партію і представимо її, як піраміду: на горі - центральний комітет /ще вище його президія/, потім краєві комітети, потім повітові, потім комітети місцевих скупчень, потім рядові члени партії, потім співчувачі, потім сопутники /симпатички/. Це все шари одного скупчення, що рухається в суспільстві. З цього ясно видно, що шари є лише у скупчень організо-

ваних. Ці шари в головному такі: всі особи, що керують діяльністю інших членів скупчення творять шар керуючий в протилежність до шару підлеглих. Але й ці два головні шари поділяються своєю чергою на певні частини: представництво /найбільш авторитетна частина проводу/ і розпорядчий орган /уряд/, який має ще при собі технічний апарат /урядовці-виконавці/. Цьому шарові підлягає шар підлеглий, який складається з керуючих органів 2-го, 3-го і т.д. ступня /підпорядковано-керуюча частина/ та з виконавчо-підлеглої частини /рядові члени/. До цього скупчення треба ще додавати маси попутників, що йдуть разом з скупченням, не будучи його членами, та співчувачих, що також до певної міри тягнуться "в хвості" скупчення, будучи власне "суспільним матеріалом", з якого виростає організоване скупчення. Попутників і співчувачих загалом треба рахувати до підлеглого шару скупчення, бо ці категорії не мають впливу на керівництво скупчення, за яким ідуть.

Коли ми зробимо аналіз держави, церкви, громади, партії і взагалі будь-якого організованого скупчення, то розполога шарів і підшарків буде різна в деталях, але в головному буде така, як вище вказано. В практичному житті аналіз шарів грає важну роль якраз при оцінці соціальної ваги скупчень.

ІО. АГРЕГАТИ І СУСПІЛЬСТВА.

Агрегатами називаємо сполучення, що складаються з простих скупчень і верств, обмежених територіально, наприклад: села і міста, населення, двірські обшари.

Коли розглянемо соціальний склад села, то знайдемо в ньому прості скупчення і складні /верстви/, які злучені в одну територіальну громаду. Це скупчення є значно складніше, ніж верстви. Так само і місто або міськийська громада - вона значно складніша за сільську громаду числом своїх простих скупчень і верств, але має те спільне, що як село, так і місто є сполученням простих і складних скупчень /груп і верств/.

Населення, взяте на окремій території, буде сполученням простих і складних скупчень та агрегатів, тому ми й називаємо таке сполучення суспільством. Ясно, що людність є нічим іншим, як суспільством цілої земної кулі. Соціологічно беручи, суспільством є кожне скупчення, однак в звичайно-уживаній мові суспільством називаються ширші системи взаємочинності, напр., національні, збудовані на основі лінгвістичної групи, або державні, збудовані в межах держави. Очевидно, такі територіальні частини, які одріжняються чимсь або географічно або якоюсь рисою в суспільній організації, називати можна краєвими суспільствами, або взявши населення цілої землі - світовим суспільством. Наприклад, Кубань і географічно стоїть по-за Україною і має /до революції/ важну рису в своїй суспільній будові - воєнно-становий козацький агрегат - це надавало суспільному життю Кубані своєрідний характер. Кубань - краєве суспільство, утворене на двох лінгвістичних основах /українській і руській/ і двох станових основах /козацькій і селянській/, через те революційний процес був там такий своєрідний і для української частини населення - фатальний характер.

Галичина - також краєве суспільство, що одріжняється культурно-побутовим, правовим характером, утвореним на двох лінгвістичних

основах: українській і польській. І хоч би як "соборники" з України і Галичини домагалися ліквідації розбіжностей, ці розбіжності існуватимуть аж доти, доки в суспільному житті не зітруться, а на це треба принаймні двох поколінь.

II. СТАНОВИЩЕ ІНДИВІДІВ У СКУПЧЕННЯХ І СУСПІЛЬСТВАХ.

Ще треба звернути увагу на роль індивідів у скупченнях і суспільствах, бо з того випливає і те чи інше становище їх в соціальній системі, чи як висловлюються соціологи - в суспільній простороні. Коли візьмемо юрбу, становище, то підмітимо, що юрба не має керуючого органу і тому досягає своєї мети в ній кожний індивід по своїй волі. Поведінка осіб в юрбі хаотична, розбіжна, невпорядкована, жадного поділу обов'язків /ролів, функцій/ нема і тому, зрештою, наслідок або досягнення юрби, ефект її діяльності буває малий, нестійкий, хоч вчинки часто надзвичайні. Кожний індивід в юрбі незалежний, активний, енергія вибухає велика, але поведінка хаотична, а тому досягнення незначні. Навпаки: в організованому скупченні є керувачий осередок, є розподіл функцій, упорядкована поведінка, тому й досягнення в порівнянні з затраченою енергією значніші, ніж в юрбі. Але становище індивіда тут різне: одні керуючі, другі підлеглі, одні виконують вищі /або ширші/ функції, а другі - вузчі, обмежені. Одні мають один досвід і практику, а другі /підпорядковані/ інший, по обсягу - обмежений, по змісту - вузкий. Урівнення індивідів /теоретично беручи/ можливе, коли вони будуть міняти ролями: з керуючих переходити в підлеглі і навпаки.

Нарешті є скупчення, в керуванні яких індивіди не приймають жадної участі, не виконують функцій, стоять далеко від керуючих осередків, виконуючи що-до їх лише обов'язки /обов'язки треба одрізнати від функцій/.

Професор Л. фон-Візе називає ці три форми скупчень: *м а с а м и*, *г р у п а м и* і *а б с т р а к т н и м и к о л е к т и в а м и*. Вони поділені за однією прикметою: ступінь активності індивіда у досягненні мети даного скупчення. Прикладами цих скупчень: *м а с и* - всякі неорганізовані, не довготривалі скупчення; *г р у п и* - партії і ін. організовані скупчення /у нас вони переважно прості/;

а б с т р а к т н і к о л е к т и в и: держава, церква, людскість, рід, стан, клас, господарство, військо і т.д.

Хоч засада поділу є й правильна, але розподіл скупчень штучний і не скрізь витриманий. Що вказувати місце індивіда в соціальній простороні є важко, показує практика. Наша мова повна таких вказівок. Напр., що означає вираз - Тарас Григорович Шевченко? Що особа Тарас походить з родини Григорія і з роду Шевченків. Цим вказано особу і належність її до двох скупчень - родини і роду. Пашпорт є ніщо інше, як вказівка на те, де дана особа міститься в суспільстві: яка держава, іноді - лінгвістична група, край /повіт/, сільська чи міська громада, професія, освіта, вікове скупчення /скільки років/, полове скупчення /мужчина чи жінка/, освіта /належність до певної культурної верстви/, іноді вказується і маєткове та правне скупчення. Те саме значіння мають візитні картки, дипломи, титули, формуляри, curriculum vitae, біографії і т.п.

Характеристку індивідів дається відповідно їх соціального становища при допомозі тих вказівок - своєрідних соціальних координат.

12. СКУПЧЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ЄДНІСТЬ.

Розглядаючи відношення всередині скупчення, ми передовсім зауважуємо, що поведінка членів відбувається ніби по-шаблону, вона однакова, направлена на одну мету і тому виникає подібність.

Однакові форми поведінки утворюють з певного числа осіб сполучення подібних актів або соціальної єдності. З цього погляду кожне скупчення є соціальною єдністю або спільністю, соціальною індивідуальністю, що притягає до себе і включає лише подібних.

13. СОЦІАЛЬНА СИЛА І ЗНАЧІННЯ СКУПЧЕНЬ.

Історична доля, і соціальна вага та значіння скупчень не однакові. Є скупчення важливі своєю силою і довготривалі, тому в історії вони грають значну, а іноді й рішучу роль /напр. держава/, а бувають скупчення, майже непомітні /парі/, швидко-минучі, що утворюються на короткий момент і скоро розпорошуються /святю, банкет, театральна вистава, хвилева юрба на вулиці і багато ин./.

З наукового і практичного погляду дуже важно знайти ознаки, по яких можна би міряти і оцінювати соціальну силу скупчень. Ці ознаки можна звести до слідуєчих категорій:

- 1/ Число членів в скупченні.
- 2/ Їх солідність - ступінь стремління до єдності мети.
- 3/ Їх організованість - керівництво, розподіл функцій відповідно здібностям.
- 4/ Поширеність скупчення в даному суспільстві - напр. родина є скупчення, мале своїм числом, але воно дуже поширене і тому має величезну соціальну силу.
- 5/ Технічний апарат скупчення /засоби грошеві, матеріальні, агітаційні, друки, преса, спеціалісти з різних фахів, засоби комунікації і т.п./.
- 6/ Темперамент /влада/ членів скупчення /розумові сили, чуттєві, волеві напруження/.
- 7/ Освіта їх, що дає великі можливості для пізнання своєї соціальної сили та історичної ролі.
- 8/ Влада і здібності провідників - їх властивості фізичні, розумові, чуттєві, їх волеве напруження, їх освіта і досвід.
- 9/ Ступінь інерції членів скупчення або сила подразнення.
- 10/ Ступінь загрози - біологічній /інстинктів живлення, розмноження, самоохорони і ин./, та психічній, яка виявляється в багатьох формах.

II/ Етика боротьби, цеб-то ступінь гуманізму чи альтруїзму в скупченні, етична обмеженість чи необмеженість у виборі засобів.

Це головніші і важніші засади для оцінки соціальної сили скупчення і його історичної ролі чи передбачення наслідків в його діяльності. Яку-б засаду ми не взяли, ми можемо довести, що при порівнанні двох скупчень соціально-дуже буде те, котре при всіх інших рівних умовах має перевагу в котрійсь прикметі.

Як видно з цього зробити оцінку не так легко. Щоб оцінка могла бути хоч приблизно певною, ймовірно-правильною, треба перевести в кожному випадку докладні досліді, обчислення, можливо точну характеристику скупчення, його членів, їх солідарність, культурність, біологічні дані, те-ж саме що-до керуючих органів, провідників і дослідити технічний апарат, а також означити ступінь напруження

VI. Суспільства: { краєві
національні
державні
всесвітні.

VII. Сторчовий розріз скупчення:

ш а р и	{ керуючий /провід/ підлеглий	{ представництво розпорядчий орган	{ розпорядчий технічний
		{ підпорядковано-керуючий виконавче-підлеглий	

VIII. Становище індивіда - в масі - просто змагається до мети
- в групі - через керуючі органи
- в колективах - мету означає провід.

IX. Критерії, якими означається суспільне значіння скупчення /групи/:

1. Число членів скупчення
2. Їх солідарність
3. Їх організованість
4. Поширеність скупчення
5. Технічний апарат
6. Вдача /темперамент/ підлеглих шарів
7. Їх освіта
8. Вдача і освіта керуючих шарів і проводу
9. Степень іннервації
10. Степень загрози
11. Етика боротьби.

Ось такі головні ці поціли і означення ми установили. Свідома в суспільних справах людина мусить добре вміти одріжнати ці поняття, а в дійсному житті - одріжнати скупчення і їх форми, шари, сполуку скупчень, мусить вміти висловлюватись, не плутаючи понять. На жаль, як глянемо навколо себе, то побачимо, що навіть так звані освічені люди безбожно плутають суспільні поняття, не вміють більш-менш точно висловлюватись, не вміють робити соціальної аналізи навіть в грубих рисах. Напр., у нас часто вживають вираз "трудові маси", а не одріжнюють організованих скупчень від мас; кажуть "українське громадянство", а не вказують про які саме скупчення йде мова, орудують часто простими статистичними сумами, які не мають жадного соціологічного змісту так само, як і означення фіктивних скупчень.

В дальших викладах ми займемося точнішою аналізою простих і складних скупчень та агрегатів та їх сполучень в суспільства, але щоб ця аналіза була науково-корисною, читач мусить т в е р д о знати вишенаведену головну схему головних соціологічних понять. Без знання цього не можливе, як наукове розуміння суспільного життя, так і розумна, свідома соціальна практика. Хто хоче щось тамити в громадській роботі, той мусить попереду навчитись одріжнати головні соціологічні 'поняття.

Одначе ці поняття є лише вступом до вивчення суспільних відносин; по-за вступом є ще величезна область науки про окремі прості і складні скупчення, про їх виникнення, життя, розвиток, занепад і т.п., про суспільний процес, його форми, його нормування, його витвори, а на-решті по-за тим всім окрема царина прикладних /практичних/ наук, як

політика, педагогіка, військова справа, соціальний контроль /контроль поведінки людей по нормах права, моралі і ин./, догляд за здоров'ям людей і т.п. Про окремі згуртування вже є цілі дисципліни /про державу, церкву, націю, військо/, або творяться /про професію, класу, партію і ин./, або окремі сторони суспільного процесу - про господарський, культурний, політичний, процеси про розмноження людей /популяційний процес/ і ин.

В дальшому ми й займемось розглядом цих питань, щоб вивершити і в систему звести наші знання про суспільне життя людей.

II. ВАЖЛИВІ ПРОСТІ СКУПЧЕННЯ.

Ми вже попередю означили прості скупчення, а тепер переглянемо їх, поставивши по черзі від закритих до відкритих.

На першому місці поставимо групи біологічні /вроджені/, бо вони як раз закриті.

Іх можна перерахувати так: р а с о в і, п о л о в і, в і к о в і, шлюбні пари, родини, році і ин.

I. РАСА. Р а с а м и або п о р о д а м и називаються основні скупчення людські, що одріжняються фізичними вродженнями ознаками. Ці різниці між людьми були давно, ще за початку четвертинного періоду /кілька десятків тисяч років/ і самі люди, навіть примітивні дикуни добре одріжняють людей по расах /породах/. Різниці між расами двох родів: с о м а т и ч н і різниці або різниці в будові тіла та п с и х і ч н і - цеб-то різниці у характері духових функцій, словом раси одріжняються будовою тіла і своїми владами. Раси не можна порівнювати ані з видами ані навіть з підвидами тварин, які розмножуються кожний вид і підвид окремо, не змішуючись, тоді як людські раси є лише п о р о д а м и одного виду, які можуть схрещуватись і розмножуватись. Розвиток людей не підлягає голому принципові добору, бо людина вже звязана багатьма винаходами /хоч би напр. вживання вогню/ вийшла з рамців чисто біологічної природної боротьби.

Як виникли раси? Де-хто з антропологів /напр. Летурно, Шенк, Серджи і ин./ силкувалися довести, що раси взялися з різних осередків, що люди, мовляв, пішли не з одного роду, а виникли самостійно різними групами в кількох місцях землі, отже п о л і г е н е т и ч н о, цеб-то з багатьох окремих родів /поліс - багато, генус - рід/. Більшість же вчених доводить, що людина виникла з одного коріння, отже м о н о г е н е т и ч н о /монос - один/. Доводять вони це двома доказами: а/люди всіх рас можуть розмножуватись, схрещуючи кров, даючи потомків і б/люди всіх рас підлягають розумовому розвитку і можуть переймати одні від одних винаходи і думки, витворивши за прадавнини приблизно однакову культуру. Це очевидні факти, бо бачимо м і ш а н ц і в різних рас /напр. м е т и с и, м у л а т и, к р е о л и і ин./. Це вказує, що людський рід є з зоологічного погляду один вид. На засаді полігенезу соціолог Гумплович силкувався витворити цілу теорію про одвічну боротьбу рас, як основний зміст історично-суспільного процесу. Це очевидна помилка. Осередками виникнення людей і культури наука вважає тропічний пояс, звідки люди поширилися далі.

Раси потроху змінюються в наслідок еволюції, що виникає під впливом різних умов існування /напр. мисливські і скотарські народи дуже далекозорі, мисливці - можуть невтомно ходити, мандрівні /номади/ не можуть довго ходити і т.п./. Різниці між расами: в розмірі і формі черепа, в формі розрізу очей, в колірі і структурі волосся, в пігментації /колірі/ шкіри, в пропорціях тіла. Наука дещо вивчила анатомічні особливості рас, але ще дуже мало вивчила фізіологічні та психологічні прикмети. Цікаво зазначити, що установлено різниці в кровобігу у різних рас /напр. живчик бе нормально у європейців 71-72 рази за хвилину, у америк. індіан 73-76, у киргизів 77 раз/, негри дуже експансивні, монголи - апатичні мляві.

Проф. А. Е. Росс на основі спостережень америк. еміграційних комісій каже, що сіцилійці незвичайно експансивні, жида - серйозні і витримані, а слов'яне - тупі. Негри /плем'я йолафів та сонгаїв/ мають хворобу сплячку, низчі раси зовсім не хворіють на жовту пропасницю, малайці при зворушеннях вибухають припадками сназу.

Класифікацій рас є багато, але де-які з їх цілком не задовольняють, а де-які задовольняють не цілком. Найдокладнішу класифікацію подав Блюменбах /з поправками Г. Вагнера/. Ця класифікація виглядає так: І/С е р' е д з е м н а або і н д о а т л а н т и ч н а /біла/ раса: шкіра загалом біла, помітно виступають рум'янці /у інших рас рум'янці не помітні/, на півночі шкіра цілком біла, на півдні - трохи смуглява, бурі - араби, ще темніші - хаміти /египтяне, бербері/, очі ясні або темні, борода довга і ин.

2/М о н г о л ь с ь к а раса - шкіра ясно-жовта /з білим відтінком, напр. у фінів і темними відтінками у народів Азії/, череп брахицефальний /круглий/, вилиці дуже випнуті, очі вузькі і косі, ніс не великий, обличчя плескате, рот великий, волосся чорне, грубе, жорстке, борода ріценька, мало розвинена, зріст середній або низький.

3/М а л а й с ь к о - п о л і н е з і й с ь к а раса: шкіра - жовто-бура аж до оливково-бурого, череп брахицефальний, обличчя плескувате, вилиці випнуті, очі вузькуваті, ніс невеличкий, іноді приплеснутий, волосся чорне, м'яке, гладеньке, на обличчі волосся дуже мало, борода не буває, зріст середній, будова тіла не міцна. За часів великих відкриттів /XV ст./ ця раса була ще на становищі доби каменного віку /неоліту/.

4/А м е р и к а н с ь к а раса: шкіра жовто-бура, ніс орлячий, волосся чорне, гладеньке, жорстке, зріст великий /патагонці/ і малий /в центральній Америці/, борода не буває, будова тіла не міцна, до тяжкої роботи не придатна. На півночі /у ескимосів/ обличчя монголоїдне. Раса дуже помішана з європейцями, чистих не більш половини.

5/А ф р и к а н с ь к а /негритянська чи етіопська/ раса: шкіра темно-брунатна і чорна, череп круглий, волосся чорне, дрібно-кучеряве, шерстисте, ніс широкий, плескуватий, рот великий, губи товсті, будова тіла міцна, витривала, шкірні і внутрішні залози дуже побільшені, тому від негрів несе специфічний дух. Багато мішанців /мулати/. По-за цими расами стоять так звані залишні народи: д р а в і д и /в південній Індії та Белуджистані/- первістні мешканці Індії, П а п у а с и /малайський архіпелаг, філіппінські острови, в Новій Гвінеї, на островах Меланезії/, А в с т р а л і й ц і /в Австралії/.

Середземна раса числить	- 885 міл.	- біла раса	- 885 міл.
Малайсько-полінезійська	- 50 "		
Американська	- 37 "	- жовта "	- 587 міл.
Монгольська	- 500 "		
Африканська	- 125 "		
Дравіди	- 65 "	- чорна "	- 193 міл.
Папуаси, австралійці	- 3 "		
Разом 1665 міл.			

Під впливом занесених європейцями хвороб /сифіліс, туберкульоз/ та горілки низчі раси вигибають. Найбільше вигибає, розуміється, від терору і насильств, якими європейці обдарували "дикунів". В Америці йде жорстока расова боротьба /суди "лінча" на негрів!/, взаємна антипатія розділює білих від чорних і жовтих. Це скрізь видно: в

південних державах Півн.Амер.Союзу для негрів окремі міста, ресторації, потяги, їх не приймають в трет-юніони, заборонено шлюби між білими і чорними і т.п. Причиною ворожнечі - расові ознаки. Анатомо-морфологічні різниці викликають почуття антипатії. В склад "антисемітизму" входить і расовий антагонізм, що виявляється внасмійках з носіїв, вух то-що. Чисто зоологічне відношення помічається у низчих верств /де майже не буває мішано-расових шлюбів/, але при вищій культурності людина може перемогти расові несимпатії. Проте, й тут є винятки: ідеологами расової ненависти виступають якраз освічені представники буржуазії.

Расовий антагонізм витворює спеціальну диференціацію /різничкування/ і тому треба признати, що расові прикмети зеднують або роз'єднують людей по цій власне расовій лінії. Раса - скупчення реальне, закрите, неорганізоване, просте.

Кумуляція расової прикмети має місце в державі, родині, правових скупченнях, маєткових, релігійних і ин. Касты, напр., витворились /в Індії існують ще й досі/ на расовій основі: войовнича раса захопила туземців Індії і витворила з їх низчі касты, а сама зорганізувалась у вищі /пануючі/ касты. Де-хто з учених вважає, що мандрівні цигани є остатком одної з індуських расових груп - паріїв.

По-скільки расові одміни існують і викликають відштовхування різно-расових одиниць, остільки расові антагонізми існуватимуть аж до часу змішання рас і витворення однородного расового вигляду людей. Нейтралізація расових антипатій може відбуватися і шляхом виховання - прищеплення рефлексів "симпатії" до всіх людей. Одначе, доки в сучасному суспільстві будуть різні культурні класи, то заогнювання антагонізмів /і расових/ буде сумним заняттям пануючих паразитів, які енергію незадоволення поневолених і визискуваних соціальних скупчень старатимуться направляти по расовій, релігійній і національній лініях. Це їм буде не раз вдаватися, бо в суспільних відносинах має місце закон сублимації /підмінювання/ почувань: незадоволені почуття одного роду шукають виходу в почуттях иншого роду, які можна задовольнити. /Поширений приклад сублимації: у бездітних жінок, незадоволений материнський інстинкт виливається часто в любов до тварин, особливо до малих - цуценят, кошенят, пташок і ин. В суспільному житті незадоволену енергію ненависти проти пануючих ці пануючі зручним агітаційним шляхом направляють проти инших расових, національних і релігійних скупчень, видаючи їх за "причину" всіх нещасть, що терплять соціально-поневолені і визискувані трудові скупчення/.

2. ПОЛОВІ СКУПЧЕННЯ.

Пол або поголів'я утворюється природою по законах, ще невідкритих наукою. Чоловіків і жінок родиться приблизно однакове число. Статистика підмітила, що слідом за великим винищенням чоловіків /у війнах/ родиться значно більше число хлопців, ніж дівчат - природа ніби "відчуває" зменшення чоловічої субстанції і старається його поповнити. Полові різниці, з якими в парі стоять різниці анатомічні і фізіологічні, відбиваються своєрідно на поведінці індивідів. Чоловіки більш активні, наступаючі, жінки більш пасивні, підлягаючі, а тому і участь в суспільному житті їх різна. Відбувся розподіл суспільної праці між половими скупченнями: одні заняття більш властиві чоловікам /напр. ведення війни/, другі - жінкам /виготовлення страв, виховування дітей і ин./ . Участь жінок в політичному житті різна, ніж чоловіків: в більшій частині світу жінки позбавлені права на участь в

лише на свої сили, свій риск, свою ініціативу, не покладаючись ані на батьків, ані на державу. З такої родини виходять діяльні, енергічні, здібні люди. Народ, що має таку родину буде дужий, особа людська в нім вища над усе, над державу. Суспільний устрій такого народу буде визначатись тим, що перша роль буде належати не владі, не урядовцям, а громадській думці.

Таку родину французький соціолог Демолен бачив в англо-саксів і скандинавців і описує її з великим захопленням: "На всій земній кулі нема місця, де-б ми не зустріли англійця... Скрізь бачимо як гордо має англійський прапор. Англо-сакси випхали /французів/ з Північної Америки, з Індії і Єгипту. З Канади і Сполучених Держав вони командують цілою Америкою, з Єгипту і Капу розпоряджаються Африкою, з Індії диктують свою волю Азії, з Австралії панують над Океанією, нарешті вершать справи Європи і цілого світу. Вистачить маленькій купці представників цієї раси оселитися в якійсь точці земної кулі, як тут негайно почне битись джерело нового життя. З казковою швидкістю змінюючи тут обличчя землі, англо-сакси формують нові людські суспільства, що так перевершують нас досконалістю свого устрою, що вони мають повне право називати нас пів-презирливо старим світом".

Чому-ж стали англо-сакси отакими? Демолен твердо доводить, що причина цього: індивідуалістична родина і відповідне виховання дітей. Цікаво, які риси цього виховання він бачить в англо-саксів: а/батьки не вважають тут дітей за свою власність і стараються можливо раніш відокремити на самостійне життя; б/з дітьми тут поводяться, як з дорослими; в/при вихованні дітей керуються не тим, що стоїть позад, а тим, що стоїть перед дітьми; г/звертають увагу на розвиток фізичних сил в формі ігор; д/діти змалку привчаються до дійсного життя; е/їх привчають до ручної праці; є/батьки і діти змагаються узнати більше фактів і ж/діти знають, що ніколи батьки не будуть дбати про влаштування їх долі.

З. Р о д и н а н е с т і й н а - вона виховує своїх членів без пошани до авторитету, але не привчає і до самостійності. Немає ні підлеглості, ані ініціативи. Виховують його на булчущого урядовця, служачого, який надіється на державу і теплі посади. При такій родині і суспільства виходять не стійкі, з бездіяльною пасивною громадською думкою, з централізованим хижацьким апаратом держави, з політичними заверюхами. Такі суспільства Франції, Німеччини і ин. країн західної Європи.

Так змальовано три типи родини і відповідних суспільств. При де-якому перебільшенні все-таки основа більш-менш правильна. Особливо цікавий "дух" Америки: ось промайнула цього року /1928р./ звістка, що син президента Куліджа засватав дочку губернатора в Коннектикуті і вступив робітником до свого тестя на рік в огорожі-оженився аж відбувши рік наймитської чорної праці. Чому власне так зроблено? І чи знайдеться де-небудь на світі, окрім Америки, подібний факт, щоб син голови держави служив робітником, коли його батько стоїть на чолі наймогутнішої держави? Цього європейські полупанки ніколи не зрозуміють. Але лише в Америці можливі факти: що був президент /Тафт/ ходить на залізничний двірць з куфером в руках, що рідко в якому домі є прислуга /у великій буржуазії/, а родина навіть заможного професора університету сходитьсь без прислуги, що сини і брати мільярдера Форда працюють на тих-же заводах, як робітники; що в залізничних вагонах немає окремих "класів", а всі вагони одного класу. Дивлячись в кіно американські картини, європейець ба-

гато здибує у їх "незрозумілого демократизму" /напр. "My best girl" з Мері Пікфорд в головній ролі/. Американські Сполучені Держави країна, в якій нема "сорому праці" і тому там ще сто літ назад міг бути обраний президентом був кравець, або був робітник, як і теперішній /Гувер - бурший наймит/. Це не Європа, з її духом сословності, станів і каст, яких вже нема, але їх "дух" залишився і виявляється навіть тепер хоч би в такій формі любови до титулів, що "порядна людина" може бути не менш, як "доктором", або "інженіром", або "редактором", або "директором". І на нашій землі буржуазія /російська чи польська/ утворила "дух", якого треба вишкати залізом. Колись Шевченко звертався до українських пануючих з вимогою: "не учіте дітей своїх, що вони на світі на те тільки, щоб панувати" - це був основний соціально-педагогічний заповіт, якого не засвоїли і шевченколюбці, що набудували шкіл, в яких виховуються урядовці, мертві люди, ненависники ініціативи і руху, заkostenілі в переживаннях своєї "вищости" над хлопами.

Характеристики типів сучасної родини ще не повні. Родину ще досліджено гаразд, але що від характеру організації і виховання родини залежить устрій і дух суспільства - це певно. Патріархальна родина - це монархія в маленькому розмірі, індивідуалістична родина - це демократія, а посередній тип /не стійка родина/- це сполучення хиб обох типів, без їх додатніх /позитивних/ рис.

Револуція, що відбувається на Сході Європи, вносить великі зміни. Перед нашими очима відбувається "криза родини", як кажуть назадики. З родини старого типу знято найдани і не дивно, що люде вчарилися в крайність - вони ж ніколи не мали змоги розвивати в собі почуття розумної і дійсної свободи. Під "свободою" розуміли люде за Санініми свободу розпустити, свободу від моральних обов'язків до інших людей і т.п. Тому вибухла стихія і оганьбила багато, але треба розуміти, що інстинкти подружжя, потреба виховання дітей візьмуть гору над часовим буянням мійської голоти, що силкується творити звичай і основи нового побуту в формі розпусти і занедбання обов'язків. Родина не знищена на Україні! Навпаки вона після часової хвороби одужує, скріплюється на засадах розумної свободи, яка вимагає рівноправства в подружжі, обопільних обов'язків і в и х о в а н н я дітей, а не лише їх продукування.

Поскільки половий інстинкт людини до певної міри знівечений /про це ми пізніше поговоримо/, то не треба ототожнювати полових відносин з родинними. Родина не є відношення чоловіка і жінки, але відносини подружжя між собою і дітьми. Подружжя є шлюбна пара, не більше. Родиною стає лише у зв'язку з дітьми, з їх вигодуванням і вихованням, з постановкою для їх мети існування, з підготовкою до того. Лише при означенні мети для дітей подружжя стає з біологічної пари соціальним явищем, найменшою суспільною клітиною, що несе в собі властивості соціального явища. Стаючи соціальним початком, подружжя грає величезну роль у витворенні суспільства, у наданні йому тих чи інших рис. Будучи "фабрикою" людей, родина справді мусять відповідати за ту чи іншу підготовку булущих членів суспільства. Ось чому виховавчі функції родини мусять бути не лише ділом родини, а цілого суспільства. Включення в програми партій, що хочуть перевести реформу суспільства, справ родинних є неминуче.

Оскільки проблеми родини важні для цілого українського відродження, побачимо трохи згодом.

5. ДЕРЖАВА. Людина є членом держави - це значить, що входить

в колектив, складно збудований, з'являючись законами, що регулюють поведінку всіх індивідів, які пробувають на певній території. Звичайно, змішують кілька понять: держави, батьківщини і нації. Батьківщиною називається те природне оточення, серед якого даний індивід залишається на завжди, хоч би індивід і перейшов в інше оточення. Цей зв'язок є ніщо інше, як частина його власної соціально-психічної організації, утвореної під впливом першого природного оточення. Поскілки соціальне оточення характеризується передовсім апаратом зв'язку м о в о ю, то поняття п р и р о д н о г о оточення поширюється на все лінгвістичне /мовне/ скупчення, а з того - на територію, яку мовне скупчення посідає. Колиж мовне скупчення організоване державно, то поняття батьківщини змішується з поняттям патріотизму і переноситься на державу. Держава не покривається, як з поняттям батьківщини, так і з поняттям національності /в основі якої лежить мовне скупчення/: держава може включати в себе кілька національностей /напр. Чехословаччина, Польща і ин./, одна національність може бути в кількох державах /українці, білоруси, вірмени, німці і ин./, отже де батьківщина українця? В Росії, Польщі, Румунії чи Чехословаччині? Очевидно там, де він в р о д и в с я, де його батьки жили чи живуть, де відбувалась чи відбувається його діяльність, де його спадщина - батьківщина, дідизна, матерізна і т.п. Любов до батьківщини є любов до рідного природного оточення.

Національність - це передовсім його рідне с у с п і л ь н е оточення, поширене на все лінгвістичне скупчення, а держава є що іншого.

Д е р ж а в а є с в о є р і д н е с о ц і а л ь н е о р г а н і з о в а н е, м а й ж е з а к р и т е с к у п ч е н н я, яке здійснює право вищого володіння на певну територію, в межах якої воно регулює своїми законами поведінку індивідів і скупчень, утримуючи внутрішній лад і організуючи зовнішню охорону його.

Це не подібне до того, що говорять про державу правники, які утворили багато теорій про державу, що зводяться всі до такої ніби-то простої формули: держава є організований народ, підпорядкований верховній чи суверенній владі в межах певної території. Тому вони й кажуть про три елементи держави: населення і територія, об'єднані однією верховною владою. Це не точне і не ясне поняття. Хіба отих "трьох елементів" нема майже у всіх організованих скупченнях? Церква також має "населення" /всіх віруючих/, що сидить на певній території і підлягає церковній "верховній" владі, часто незалежній від держави /папа у Ватикані навіть не визнає італійської влади!/. Хіба партія не має свого населення /членів/, розбитого по округах, районах і місцях певної території, з своєю "верховною" владою /центральный комітет/, яка иноді не то-що не підлягає "державі", а силкується її перемогти, бореться проти неї? Те саме і в професійній організації, напр., конфедерації праці, союзи тред-юніонів і т.д. Ці не державні організації мають свої конституції, свої закони, яким підлягає їх "населення" не менш обов'язково, як і в державі.

Державознавець проф. Лазаревський говорить в своєму курсі державного права, що "розуміється в кожній державі є і народ і влада, але вони є в церкві і в родині. Народ і влада не є прикметами держави" /стор. 46/.

Н. Григорій в своїй праці "Теорія держави", вказавши на хиби поширеної дефініції держави з "трьома елементами", в'ясняє дійсну

природу держави. На його думку, держава - це соціальна організація, що виконує вище /домініальне/ право володіння на певну територію, організує в межах її в населенні порядок, захищає і використовує цю територію по своїй волі. Таким чином, на думку Н.Григорієва, держава як соціальне організоване скупчення одріжняється від всіх скупчень власне однією рисою - вона самостійно розпоряджається певною частиною поверхні землі без згоди, як інших народів, так і оселеного на цій території населення.

І церква, і партії, і інші організації мають своє населення, свою владу і розвивають свою діяльність на певній території /яка між іншим часто не покривається з територією держави, напр., територія католицької церкви/, але не панують над територією /не володіють домініально, необмежено/, а держава власне панує, розпоряджається по своїй волі.

Це головна прикмета держави, якою держава одріжняється від всіх інших соціальних організацій.

Санкція державного панування над територією знаходиться в міжнародному праві, власне - є його матеріальним змістом, і охороняється силою.

Без реального панування над територією нема і не може бути держава. Іноді "влада" якоїсь держави заявляє про своє існування без території, але це вже не "держава", бо ні однієї грудки землі в руках вона вже не держить, окрім хіба титула, як символа претензій або ліричних споминів. Юристи, що розглядають суспільні скупчення не в їх реальній соціальній суті, а лише як "юридичні суб'єкти" чи "юридичні особи", спричиняються до такого призначення держави без території. Оскільки предмет без своєї прикмети не може існувати, то не може бути і держави без панування над територією. Держава без території є також чистою фікцією, про які ми згадували раніше. Секундарною, але головною функцією держави є охорона свого права панування над територією при допомозі організованої сили - війська і апарату керівництва, догляду, розшуку і т.д. Коли "держава" не має території і не має навіть того апарату, яким територію утримується в своїх руках, то держава цілком нема.

Отже, щоб утворити поняття про державу, то треба мислити соціологічно, щоб-то уявляти скупчення, зв'язані реальною системою взаємочинності певного характеру, прим. державного, церковного, професійного і т.д. Коли нема реально-взаємочинної організації, що при допомозі організованої сили здійснює своє панування над певною територією і її населенням, то нема держави. Коли юридично-нормований порядок цієї взаємочинності і саму можливість її нормувати називати державним правом, то не треба забувати, що право є нічим іншим, як виразом певного характеру соціальних актів, висловом на мові юридичних понять характеру і форми акцій і реакцій між індивідами і їх скупченнями. Юридична норма установлює форму і зміст соціального акту. Тому державне право є по змісту системою соціальних актів, доцільно упорядкованих для утримання держави, як форми панування над територією і регулювання взаємовідносин між оселеними на ній людьми.

Це все показує, що мислити державу можна лише соціологічно. Відрив від соціологічного ґрунту означає перехід в область умозовного перекидання понять, не зв'язаних з дійсністю. Юридичні постулати або принципи, яко абстракції ведуть від реальної дійсності в "царство тіней", словесних фікцій.

Між іншим поняття держави виводиться з п р и м у с о в о с - т и її вимогів, але ж ясно, що і де-які інші соціальні скупчення примус що-до своїх членів і навіть не членів /напр., середньовічна церква, навіть сучасна церква має систему кар і примусів, революційна партія - македонська організація!-, розбійницька банда, де-які колоніальні компанії "цивілізованих" країн, що дають право компаніям насилувати тубольців і ин./.. Скрізь де є керування і підлеглість - є певна доза примусу.

Різниця з цього погляду між державою і іншими організаціями не якісна, а лише кількісна. З кількісної різниці не можна витягти дефініцію якісного характеру держави. Де-хто хоче збудувати дефініцію держави на ідеї суверенності, первісної самоуповноваженої влади. Даремні силкування! бо і з цього погляду держава має конкурентів - інші організації з "суверенною", самоуповноваженою /незалежно від держави/ владою. Хіба влада католицької церкви не суверенна, не самоуповноважена в своїй діяльності? Хіба не те з патріархами, синодами, вищими церковними радами? Навіть в більшовицькому режимі розвинулась "самостійна" українська автокефальна церква, що діє на основі с в о г о права, без санкцій держави. Центр. Комітет революційної партії є без уповноваження і санкції з боку держави, а проти неї. А влада батьківська? Хіба вона дана державою, а не виросла сама? Батьки карають дітей без дозволу держави. Правники на це кажуть, коли влада в інших організаціях виникає і діє самовільно, то це йде за мовчальною згодою держави і це не значить, що держава не може її зникнути чи регулювати. Аргумент крутіський: держава м о ж е. Це відноситься до області б а ж а н ь, а не дійсності, будучності, а не сучасності. Наука ж мусить говорити про суще, існуюче, одріжняючи його від бажаного чи повинного.

Питання про походження держави також дуже цікаве. Держава виникла в доісторичні часи, а тому не була свідком народження і не залишила нам документів - хоч-би німих свідків живого соціального явища. Оскільки і тепер ще є племена, у яких нема державної організації, то очевидно й те, що коли європейські інші народи були в стані "дикунів", то вони жили без держави. Отже держава передовсім явище історичне, котре вже через це саме підлягає змінам. На наших очах творяться і розпадаються держави - отже ми може спостерігати народження держав, але з цього не багато навчимося, щоб дати відповідь на питання: як з'явилась перша держава, як в и н и к л а ця форма організації?

За історичних часів держава вже існувала, як соціальне явище. Перемінялись уряди, переміщались керуючі осередки держав, поширювались чи звужувались державні території, але все це не означало н а р о д ж е н н я держави, лише її продовження і розвиток.

Марксисти за Енгельсом думають, що держава виникла в наслідок економічної диференціації колишніх племенних груп: розпалося /диференціювалося/ родове суспільство, витворились економічні класи; розділені непереможними суперечностями; і щоб вони себе взаємно не знищили в боротьбі, виникла особлива влада, що стала, видимо, п о - н а д класами, охороняючи порядок - оця влада, що з суспільства виникла і для суспільства чужа - і є держава /Енгельс: "Походження родини, власності і держави"/. Пізніші марксисты /напр. Ленін/ заявили, що "держава є орган класового панування, орган гноблення одного класу другим, є утвір "порядку", котрий узаконює це гноблення, зм'якшуючи сутички класів" /"Государство и революція"/.

Безумовно припущення /гіпотеза/ Енгельса не вірне. Логіка соціаль-

X- вживають

них актів суперечить цій гіпотезі: як? Сталася диференціація суспільства на класи і в н а с л і д о к цього виникла держава? Коли-ж почав виникати цей наслідок? зразу, як почалась диференціація, чи як розвинулась до певної міри, чи як завершилась? Не можливо припустити, щоб диференціація відбулась, йшла різанина між класами, а держави ще не було. Очевидно, "наслідок" вже разом з диференціацією. В державі, як і у всяких організаціях панують відносини влади і підлеглості, а такі відносини з'явилися тоді, коли одно згуртування /рід, племя/ змушене було боротись проти другого згуртування за засоби поживи, або оборонятися від нападів інших згуртувань, що билися во імя того-ж. Засоби поживи, чи рибальські місця чи охотницькі, зв'язані з територією, тому боротьба йшла між родоплеменними групами ще далеко перед розкладом родового суспільства на класи.

Первобутні громади воювали між собою. Де є війна гуртова, там мусить бути боева організація племені, керуючий центр, провідники, цеб-то там була вже диференціація на керуючих і підлеглих. Ця організація і є початковою формою д е р ж а в и, що як є тепер, так була й тоді, своєрідною формою організації для володіння територією. Еволюція держави йшла поруч з еволюцією /розвитком/ суспільної диференціації: сформувалась приватна власність під впливом керуючих органів рода-племені, керуючий осередок охороняв цей свій привілей. Розрісся рід у велике племя, розрісся і керуючий осередок, присвоїв собі кілька функцій - не лише керує війнами, але й розбирає конфлікти, судить, виконує релігійні ритуали, видає норми поведінки для членів, племен. Ці функції і теперішня держава виконує в широкому розмірі. Керуючий осередок в інтересах своїх родин і родів робив насильства, брав більшу частину воєнної здобичі, нарешті додумався і до податку на всіх членів племені в свою користь за виконання громадських функцій. "Розвиток" вже потім поширив функції, ускладнив саму організацію, витворив класи, керуючий осередок і був пануючим класом, що брав полонених, ставив на працю для себе /а раміш їх/, умножав свої достатки. Логіка інтересів, гнана інстинктами панування, розмноження, самоохорони розвивала державу. Класи є функцією державного керівництва. Що значить ця логіка інтересів панування, погляньте на комуністичну державу ССРСР. "Комуністична держава" є класовою державою, в якій правляча верства панує і визискує підлеглу верству. І хоч вся "ідеологія" правлячої верстви була в бажанні об'єднати робітників правом розпорядження зі засобами продукції, однак це велике своє бажання правляча верства не здійснила, бо... засоби продукції є разом з тим і засобами управління трудовими масами. І так комуністична держава стала к л а с о в о ю державою. Не держава є функцією класу, а клас є функцією держави.

Оскільки до-історичне людство здійснювало право власності на територію, остільки й виникали держави, як форми панування над територіями - державами засобів для прожитку.

І не бог, і не дух, і не договір, і не наслідок диференціації творили державу, а г у р т о в а боротьба за засоби живлення, необхідні для людини і вміщені в природі, в території.

Що державу творять і суспільством керують п а н у ю ч і класи - це доводить і ССРСР. І тому зрештою має рацію Ленін, що в своїй вульгарній формулі висловив правильну соціологічну думку, що держава є органом панування одного класу над другим: це формула внутрішньої політики держави, а з погляду зовнішньої політики держава є органом даного пануючого класу для о х о р о н и м о н о п о л ь н о г о п р а в а н а т е р и т о р і ю і н а в и з и с к с о -

ц і я л ь н о - г о н е в о л е н о г о н а с е л е н н я і ї.

Це в голому вигляді правда про державу, а в замаскованому, то "державою є формою організації порядку", "охороною спільних інтересів населення", органом "суспільної, рівної для всіх справедливості", органом "правосуддя", "чинником культури", нарешті "організованим народом, підпорядкованим верховній чи суверенній владі в межах певної території".

Сучасна держава має безмірно складніші функції, ніж її родово-племенний прототип: охорона суверенних прав на територію з її водами і всякими природними добрими, податкова політика, щоб забезпечити існування правлячої верстви, охорона пануючих класів, що підплекають правлячу верству /організують її/ і визискують трудову частину населення, організація пропаганди свого панування всередині свого населення /"виховання в патріотизмі і любові до батьківщини"/ і на зовні, організація і ведення технічного апарату панування і війни, контроль поведінки населення і т.п.

Форми організації сучасна держава має декілька: це передовсім монархії і республіки, які одрізняються методами організації "верховної влади" - чи вона одноособна, спадкова і необмежена /абсолютна монархія, самодержавна/, чи спадкова і обмежена /конституційна монархія/. Коли-ж вона неспадкова і обмежена, то виборна /президент з міністрами/ - це вже республіка. Коли правительством вибирає пануюча соціально верства, то це буде "аристократична" республіка, що вироджується в олігархію, а коли у виборах приймає участь все населення, то це "демократична" республіка. /демократія/.

Є ще деякі форми сполучення двох або кількох держав під проводом одного "верховного" осередку: конфедерації, федерації, унії реальні та персональні, протектатори, мандати і т.п. словесність.

Державну організацію докладно вивчає спеціальна соціологія, що займається вивченням важливіших соціальних згуртувань /в даному разі державознавство/, тому не входимо в жадні подробиці, лише вназуємо назви основних форм державної організації. Ще варт згадати, що держава характеризується по степені розподілу влади між центром і частинами, з цього погляду держави бувають унітарні і централізовані, складні і децентралізовані.

Між иншим СРСР хоч і називається соціалістичним союзом держав, федерацією і ще якось там, в дійсності представляє з себе унітарну і централізовану державу, керовану самою державою кількома особами /комуністична олігархія/. Всі "гарні" слова представників цієї держави є лише пропагандою свого панування всередині СРСР і на зовні з метою внесення розкладу в чужі держави. По степені економічного визиску трудових має СРСР перевершив буржуазні держави.

Сучасні держави не представляються однаковими щодо обсягу своїх функцій: одні держави безмірно поширюють і ускладнюють свої функції, тому обсяг діляння инших суспільних згуртувань у їх малій державі ніби ковтає всякі можливості у своїх "громадян" до автономної діяльності. У других державах - навпаки: круг діляння держави вузький, а круг діляння останніх згуртувань більший.

Ще Г. Спенсер вказав на основну причину, яка поширює обсяг діляння держав: воєнні потреби, воєнний тип організації - з одного боку, промисловий тип суспільства - з другого. Воєнно-організовані держави централістичні, до "громадянина" безпощадні, регламентують його кожний крок, навіть думають за його. Прикладом є стара і нова Росія, азіатські деспотії і взагалі держави малокультурних народів. Прикла-

дом протилежним є сучасні європейські буржуазно-демократичні держави.

Все сказане раніш доводить, що державне скупчення є своєрідне, до інших соціальних скупчень не подібне, що воно незвичайно дуже впливає на поведінку людей, їх скупчень і на історичну долю суспільств. Могутність держави в порівнанні з силою інших суспільних скупчень остільки велика, що багато теоретиків на-осліп ділять населення лише на "державу" і підданих, приписують державі чудодійну силу все знати, все могти, все виконувати. І справді: число її членів в межах даної території найбільше /всі, окрім "підданців" чужих держав/, її агенти добре організовані, її технічний апарат величезний. І не дивно, що держава розвиває велику енергію в догляді за людьми, з дня їх народження аж до їх смерті, шпіонує, в тюрми садочить, вішає, розстрілює, скоряє хитрістю, шахрайством, підкупом, агітує брехнею і використовує "все святе" на землі, обраховує працю і прибутки громадян, однобічно устанавляє податки, торгує, утворює для себе торговельні і промислові монополії, організує фінансово-грошову систему і веде фінансову "політику", якою стриже своїх громадян, як хижий господарь овець, утворює собі незалежне фінансове джерело; позичає гроші внутрі і на зовні, шукає ринків, счиняє війни за їх, мобілізує громадян і навіть босих посилає тисячами і мільонами на смерть.

Діяльність держави різноманітна. Історія, як наука займається описом /ідеалізованим/ діяльності держави, її відносин до інших держав і до інших скупчень /верств, міст, сел, національних, релігійних, професійних і ин./.

Однак сила її не абсолютна! Доказом є те, що держави розпадаються, гинуть під ударами інших держав, то різних скупчень - національних, релігійних, класовий і ин. Революції і державні перевороти - це все показники релятивної сили держави. І де держава не має в своїй організації способів автоматичного самооновлення, де держава гнобить інші скупчення і всіх громадян, там вибухають вулкани революцій і вітри переворотів. Инакше й бути не може в суспільстві, що складається не з одного скупчення /держави/, а багатьох і то соціально-лужих.

Говорять про "завмерття" держави. Доки буде поверхня землі розпарцельована на окремі території з правом власности на їх держав, доти держави будуть. Може одна якась держава завоює всі останні і проковтне їх? Таке припущення можливости, але для здійснення його нема підстав: доки будуть раси, нації, мовні, професійні, релігійні і ин. скупчення, доти буде боротьба, доти буде керовництво і підлеглість, а де є керовництво і підлеглість, там буде держава, в потенції чи в здійсненні. Комунізм, анархизм думають про знищення держави, соціалізм - про її перетворення. Однак це проблема велика, для рішення якої треба буде віків надзвичайної соціальної творчости.

ДАТИ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

Запити до 1-2 лекції.

1. Що таке суспільство?
2. Що треба розуміти під системою взаємочинності?
3. Що таке аналіз соціального явища?
4. На які основні частини поділяється соціологія та що вони вивчають?
5. Що зовемо соціальним явищем чи актом?
6. Чи відношення людини до природи можна назвати соціальним актом?
7. Між ким відбувається соціальний акт?
8. Що зовемо акцією та реакцією?
9. Що зовемо сполучниками та передавачиками?
10. Як людина пізнає зовнішній світ?
11. Опишіть різноманітні форми сполучників.
12. Що треба розуміти під окремими скупченнями?
13. Опишіть реальні скупчення статистичні та фіктивні.
14. Які групи зовемо організованими, а які неорганізованими?
15. Які скупчення зовемо закритими, відкритими та проміжними?
16. Які скупчення зовемо простими, а які складними?
17. Що зовемо агрегатами та суспільствами?
18. Що значить соціальна єдність?

Запити до 3-4 лекції.

1. Які групи зовемо біологічними?
2. Що таке раса?
3. Як класифікував раси Блюменбах, яка кількість кожної раси?
4. Які причини й форми расових суперечок?
5. Опишіть коротко полові скупчення.
6. Що вражаємо віковим скупченням?
7. Яке значіння має родина в суспільному житті?
8. Чим характерний тип патріархальної, індивідуалістичної та нестійкої родини?
9. Як треба розрізняти скупчення, що звуться: держава, батьківщина та нація?
10. Як повстала й розвинулась держава?
11. Які існують форми держави?
12. Чи є підстава думати, що держави занепадають?
13. Що Вам у цих лекціях було незрозуміле чи не докладно з'ясоване?

УВАГИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ У.Р.У.

I.

При вивченні науки про суспільство в чужих мовах вироблено багато різних назв і термінів, з яких де-що кусть бути перенесено до української мови. Коли у нас почнуть розробляти соціологію, тоді виробляться й терміни, а тепер ми маємо їх ще не багато, та й значіння їх ще не ustaleni, житкі, іноді просто різнозначні. Слід занотувати такі слова, що згально відомі і які можуть бути пристосовані до соціологічної науки.

1. Гурт - означає скупчення неорганізоване, людське і тваринне /"гурт людей", "гурт худоби"/. Що до тварин, то є ще такі означення: ч е р е д а /худоби/, т а б у н /коні і птахи/, о т а р а /овець/, т і ч к а /собак, вовків/.
2. Скупчення або скупина - проста група.
3. Громада - вживається для означення агрегатів - села і міста, але українська інтелігенція в ХІХ ст. почала безкритично прикладати термін "громада" до студентських товариств, до товариств клубного та просвітнього характеру або колоній, напр. "українські громади" по містах, партійні громади /"Вільні громади Рев. Укр. Партії"/ і т.п. За останніх часів уживається "громадський" в розумінні "суспільний", навіть зроблено юридичний термін "громадянство", що означає належність до держави. Треба вернути слову "громада" його первісний зміст - назву сільського чи міського агрегату.
4. Товариство - організована група з підкресленням характеру професійно-корпоративної солідарності. Напр. Товариство низове запорізьке, товариство - кооператив, товариство наукове, театральне, мистецьке. Характерна риса товариства - рівність прав і обов'язків членства та культурна і соціальна рівновартність членів.
5. Спілка - організована група з певною матеріальною та професійною метою.
6. Верства - складна, кумулятивна група.
7. Шари - частини скупчення або верстви, розміщені одна над другою в смислі підпорядкування.
8. Земляцтво - територіальна або краєва група.
9. Парубоцтво, дівоцтво - вікові групи.
10. Брацтво, сестрицтво - організовані солідаристичні групи на ґрунті релігійному, але з метою добродійною чи просвітною. /Кирило-Методієвське Брацтво - перша політично-ідеологічна група українського відродження/
- II. Стовпище, юрба, маса - означення неорганізованих груп
12. Підпанок - служадий у пана, пів-інтелігент.

13. Полупанок - дрібний буржуа, дрібний поміщик.

14. П а н - поміщик, буржуа, урядовець, інтелігент. /Термін мало означений. Українська інтелігенція ясно-зловживає, силкуючись прищепити його, як форму конвенціональну, практиковану у поляків і чехів, але цим вступає в суперечність, не називаючи селян і робітників "панами", а лише інтелігентів, буржуазію, поміщиків і взагалі осіб, що стоять по-за групами фізичної праці. Це гідке слово, яким наше селянство і робітництво називає суспільних паразитів, рішучо треба викоринити. Для ввічливості є добре слово "добродії", а для означення солідарності "товариш" і "побратим", що за козацьких часів дуже поширені /"товариш" навіть було офіційним терміном для означення становища козака: "військовий товариш"- рядовий козак, а потім різні ранги/.

П а р а х в і я - прищепилась ця назва для означення товариства віруючих біля олнії церкви.

Р а д а - вищий розпорядчий орган в товариствах, громадах, державі, иноді - контрольний. Цей термін вимагає усталення, бо вживають його в різних розуміннях.

Н а р а д а - правильніше "порада" - засідання, збори групи чи її органів.

Збирання українських соціологічних виразів і слів - чергова задача, якої рішення потрібне, щоб усталити і розвинути добру українську політичну і взагалі суспільницьку термінологію.

II.

Взагалі науки мають назви, які походять з грецької або латинської мови, а також багато наукових назв /чи термінів/, наприклад:

Б і о л о г і я - від грецького "біос"/життя/ і "логос"-слово, наука.

З о о л о г і я - від "зоон"/тварина/ і "логос"

Б о т а н і к а - від "ботані" /трава/

А н а т о м і я - від "анатомі"/розсікати, патрати/.

Ф і з і о л о г і я - від "фізіс"/природа/, відціль же і наука "фізика"

Е к о л о г і я - від грецького "ойкос"чи"ейкос" /дім, господарство/, відціль же й назва "економія"

А н т р о п о л о г і я - від грецького "антропос" /людина/

П с и х о л о г і я - від грецького "псіхе" /душа/

Г і с т о л о г і я - від "гістіон" /тканина/

Д і н а м і к а - від "дінамос" /сила/

П о л і т и к а - від "поліс" /місто-держава/, відціль же і політичний /"політікон"/в розумінні "суспільний".

Societas - лат. значить суспільство.

Socius - " союзник чи товариш

Socialis - " соціальний чи суспільний, відціль же і слово "соціалізм".

С о ц і о л о г і я - з двох пнів - латинського і грецького - означає науку про суспільство.

Г е н е т і к а - від лат. "генус" /річ/, відціль же й "генеза"/походження/і "геніальний" /що ніби сам зроджує щось цілком нове/.

А н а л і з - грецьке - значить розкладання цілого на складові частини.

С и н т е з - герцьке - зєднання частин у ціле й установлення звязку між ними.

Ф у н к ц і я - латинс. - значить чинність, виконування чинности.

М е д и ц и н а - від латин. "медікарі" /призначати ліки/.

Д і ф е р е н ц і я ц і я - латинс. - значить, розклад цілости на частини; диференціювати - зріжничкувати, розкласти.

Тому, що колись наука в Європі ширилась з Греції і Риму, то в усіх мовах осіло багато грецьких і латинських назв, так само і в українській мові, бо в минулих віках на Україні у вищих школах учено було і по-латині і грецькому. Назва горілки "оковитою" пішло від лат. "аква віте" /жива вода чи вода життя/. Грецькі, латинські слова прищепились в цілому культурному світі, мають міжнародне значіння. Тому годиться й нам ці слова виучувати і знати, щоб легше засвоювати наукове знання всесвітнє. Селяне і робітники тому й не можуть легко приступати до науки, що натикаються на ціле море незрозумілих наукових виразів. Нема иншої ради, як виучувати такі слова, а вже як вивчивши, то тоді легко йде засвоєння науки. В наших викладах будемо вживати чужих загальноживаних слів, пояснюючи їх по-українському, а студенти повинні собі виписувати на окремих листках чужі слова з поясненнями і виучувати на-пам'ять.

ВИПРАВИТИ ПЕРЕД ЧИТАННЯМ 1-2-3 та 4-ої ЛЕКЦІЙ

З КУРСУ СОЦІОЛОГІЯ І ПОЛІТИКА ТАКІ ПОМИЛКИ:

<u>Стор.</u>	<u>Рядок</u>		<u>Надруковано</u>	<u>Треб.</u>
10.	15	знизу	а мовою одіжняються:	а коли мовою одріжн.
"	23	"	маєткорий і однакове	маєтковий <u>стан і одн.</u>
13.	21	зверху	їх солідність	<u>їх солідарність</u>
15.	4	"	всесвітні	<u>всесвітнє.</u>
18.	27	"	галденьке	<u>гладеньке</u>
22.	7	"	бачив	<u>бачить</u>
"	11	знизу	оженився	<u>ожениться</u>
23.	9	зверху	на нашій землі	на нашій <u>укр. землі</u>
"	26	"	в крайність.	в <u>крайности</u>
24.	4	"	даний індивід зали- шається на звжди.	даний індивід <u>вродив-</u> <u>ся і виростав. Зв'язок</u> <u>з батьківщиною в інди-</u> <u>віда залишається на</u> <u>завжди</u>
25.	27	знизу	є також	є такою-ж
"	18	"	державного; церков.	державного, <u>партійного,</u> церковного,
"	2	"	ведуть від реальної	ведуть <u>людину</u> від ре- альної
26.	1	зверху	іншим поняття	іншим <u>иноді</u> поняття
"	4	"	сучсна	<u>сучасна</u>
"	18	"	"самостійна"	<u>"самосвятна"</u>
"	23	знизу	європейські інші	європейські <u>і всіякі</u> ин.
"	3	"	узаконоє це	узаконоє <u>і скріплює</u> це
27.	5	зверху	відбулась	<u>відбувалась</u>
"	11	знизу	державами	<u>джерелами</u>
28.	27	"	протектатори	<u>протекторати</u>
29.	20	зверху	навіть	<u>на-пів</u>
"	8	знизу	припущення можли- вости	припущення <u>можна ста-</u> <u>вити</u>

СОЦІОЛОГІЯ І ПОЛІТИКА.

Л Е К Ц І Ї V-VI та.

Написав М.Ю. Шаповал.

6. МОВНЕ /ЛІНГВІСТИЧНЕ/ СКУПЧЕННЯ.

Взявши до рук статистичний збірник, ми бачимо на Україні /УСРСР/ такий національний склад на 1 січня 1927 р.:

Українці	23218860	80.14%
Росіяни	2677166	9.24%
Жиди	1574391	5.43%
Поляки	476435	1.64%
Німці	393924	1.36%
Молдавани	257794	0.89%
Греки	104666	0.36%
Болгари	92078	0.32%
Білоруси	75842	0.26%
Татари	22281	0.08%
Чехи	15905	0.05%
Цигани	13578	0.05%
Вірмени	10631	0.04%
Латиші	9129	0.03%
Литвини	6789	0.02%
Інші /25 нац./	47061	0.09%
	28.996.540	100.00

Крім того чужинці - 23.270

Цей цифровий малюнок показує дійсність, що панує в усьому цивілізованому світі: на територіях, спокон віку обсажених компактно якоюсь лінгвістичною масою, вміщуються в меншому чи більшому числі частини інших лінгвістичних скупчень. Колишня етнічно-племінна чистота окремих територіяльних районів залишилась в минувшині: тепер всі мовні скупчення прорізані іншими латками чи острівцями "чужих" мовних скупчень, які іноді складають окрему пануючу верству над туземним населенням, як це діється напр. на українських землях, білоруських, кавказьких, надволжських, сибірських і ин.

Мовні скупчення належать до найдавніших витворів. Вже примати мали мову, хоч і не досконалу. Це найбільше одріжняло їх від тварин. Початки своєрідної "мови" є вже у вищих тварин, напр. у малп, але ці "мови" є ніщо інше, як певна кількість звуків, але не їх сполучень - слів. Недосконалою мовою треба вважати і "миги", якими балакають глухонімі або нормальні люди, як напр. австралійці, ескимоси, неаполітанці, що до словесної мови додають чимало "розмови на мигах". Так само доповнення мови різними звуковими сигналами часто практикується у примітивних народів /свищики, сурми, кастаньети і т.п./. Але справжньою мовою, що високо піднесла людину над твариною є членороздільна або артикульована мова. У примітивних народів артикульована мова іноді дуже недосконала, напр. у новозеландців цілком нема звуків б, с, д, ф, і, л, к, зате інші вживають таких звуків, яких нема в європейських мовах, напр. у готейтотів та бушменів в мові є багато свистів та цокання; іноді буває, що в мові є слова лише для називання річей /іменники/, але нема слів для родових і видових назв та абстракцій /навіть таких,

як означення барви, звуку, дерева, тварин, круглий, твердий і ин./

Мова розвивається дуже повільно. Іноді мови зникають цілком, іноді витворюються з відмін, але процес диференціації мов уже скінчився. Тепер на цілому світі нараховують 2.976 мов, з того цілком вироблених 360, а власне: в Європі 48, Азії 153, обох Америках 424, в Океанії 117 /Часоп. Der Deutsche, Berlin, 1928р./ А не вироблених мов - 2.116 !

Величезна більшість мов - це примітивна убога дитяча балаканина. Як багато ще залишилось праці для культури мов...

Класифікацію мов у науці роблять з найбільшою користю за формою звуків:

I класа: і з о л я т и в н і м о в и: в цих мовах є самі корені слів, а нема змін кінцівок та приставок, нема кон'югацій та деклінацій, немає частин мови, лише самі пні /односкладові слова/, які означають певне значіння, а відношення виявляється в певному порядку слів. Нема етимології слів, а є лише синтаксис; сюди належать*так звані "прамови" /санскрит та ин./;

II класа: п е р е х і д н і м о в и: в їх слова переважно дво-складові; частин мови ще немає, але є зміна слів за допомогою приставок; немає ще звукових груп, що виізняли-б рід, число, час, особу і ин. Цими мовами висловитись т о ч н о не можна, все залишається якась неясність; сюди належать мови малайських та полінезійських народів;

III класа: а г л ю н а т и в н і м о в и. Це такі, що слова їх мають приставки, навіть по кілька; сюди належать мови північної та центральної Азії та північно-східної Європи /мови урало-алтайської групи/, потім - мови дравидів /в Індії/ та мова банту в центральній та південній Африці;

IV класа: і н к о р п о р а т и в н і п о л і с и н т е т и ч н і м о в и. В цих мовах цієслово вбирає в себе всі інші частини речення - предмет, підмет, додаток і ин., а також до цієслова вставляють всі інші односкладові слова, яких окремо не вживається. Через те утворюється одно довжелезне слово /яких з 20 складів!/, де поховані всі члени речення. Цілу думку висловлюється одним багатоскладним словом. До цього типу мов належалися племена середньої та північної Америки, мови де-яких народів центральної Індії, коларійські мови і ин.

V класа: ф л е к т и в н і м о в и - розвинулися з аглюнативних мов /III класа/, так званих прамов. До їх належать всі європейські мови, що мають флексії, які походять з відмін /деклінацій та кон'югацій/. Ці мови найбільш досконалі і поділяються на три головні скупини: і н д о - і р а н с ь к і /або арійські/, в тім числі і європейські; с е м і т и ч н і /асиро-вавилонська, жидівсько-фінікійська або ханаанська, арамейська або сирійська, арабська та етіопська/ та х а м и т и ч н і /старо-египетська або коптська, берберська або лівійська, що нею говорять в Сахарі Кабілі, туареги, шильки, амазирги та ин./ і кушитська скупина мов /в Африці говорять нею бішарі, сомалі, галя, сахо, данкалі, агавські народи, абисинці та ин./.

З часом розвиток та кількість флексій зменшується й поволі зникає /напр. в англійській мові/.

Ця класифікація показує на певний зв'язок між розвитком мови і станом культури: що вища культура, то більш розвинена мова. Ще й тепер багато народів стоять на дуже низькому рівні культури, напр. на рівні камяного віку /ескимози, північно-американські індіанці, полінезій-

* мови: старо-китайська, анаїтська, сіамська, тибетська та

ці, де-які індуські племена, тосманійці, частина австралійців, патагонці, огнеземельці/, а інші через добу бронзи, заліза дійшли до епохи пари, електрики і радіа. Яка величезна різниця між культурою народів! І стан мови є показником рівня культури, бо мова є апаратом для передачі думок, тому погляд, ідеї, побут, звичаї, право, етика, релігія, політика, виховання і ин. знаходяться в повній залежності від мови і навпаки - рівень розвитку мови означається рівнем досвіду людини, рівнем її пізнання світу.

Людина засвоює мову і всі її поняття змалечку в родині і в тому оточенні, де живе, тому свідомість людини означається її оточенням. Новонародженій людській істоті оточення поступово прищеплює свій культурний тип, виготовляє людину по своїй подобі. Цим самим людина міцно, нерозривно прив'язується до своєї мовної скупини і поза нею існує з великими труднощами. Соціальний інстинкт жене людину до повного злиття з своїм оточенням, отже віддає в обійми мовної скупини. Різна мова людей розділяє, однакова зєднує в нерозривний зв'язок. І лише на найвищих щаблях культури людина, коли опановує кілька мов, здобуває можливість рухатись в кількох мовних скупинах, але таких "поліглотів" /що знають багато мов/ взагалі дуже мало, а тому залишається непорушний факт, що кожна людина прив'язана до якоїсь мовної скупини, котра є майже замкнута.

Мовну скупину треба одрізняти від нації, бо нація є складна скупина, а мовна - проста. Про націю ми поговоримо тоді, коли розглядатимемо типові верстви, а тепер вказуємо, що спільність мови творить просту скупину, цеб-то об'єднання за однією прикметою - мовою. Мовна скупина, як правило, є неорганізована, бо ніколи не має свого керуючого осередку. Люде за однією прикметою-мовою не організуються. Через те мовна скупина доволі слаба, але дужчою буває лише тоді, коли з простого згуртування обертається в складне /прим. земляцтво + релігійна скупина/.

Мовна скупина одрізняється від держави, бо межі мовної скупини не покриваються з державними /приклад: українці живуть в чотирьох державах, французи у Франції, Швейцарії, Канаді і колоніях, німці в кількох державах, англійці теж і т.д./. Мовна скупина одрізняється і від расової, бо часто буває, що люде однієї раси говорять різними мовами /напр. жиди/, а люде з однією мовою належать до різних рас /негри і англійці в Америці!/.

Притягання одномовних людей дуже мальовничо описує Карло Каутський /в своїй книжці "Національні проблеми"/: "Мова є необхідною передумовою кожної спільної праці. Люде, що не розуміють нашої мови, люде, з якими ми не можемо вирозумітись, стоять по-за колом нашого єднання; що до їх, то ми відчуваємо себе суспільно-зв'язаними з усіма тими, що розмовляють нашою мовою, яка б не була їх вдача і соціальне становище. На чужині різниці мови часто виявляються більш різко, ніж найбільша класова протилежність; німецький робітник, попавши до Франції, не знаючи ані слова по-французькому і не маючи біля себе товаришів, що вміли-б по-німецькому, буде почувати себе серед французьких пролетарів за покинутого й самотного не зважаючи на всю його класову і інтернаціональну свідомість; він з радістю вітатиме кожного першого німця, який до його вілгукнеться, хоч би це був визискувач, якого він бувши дома ненавидів з цілої душі".

Всі так звані національні визвольні рухи починаються, як рухи мовних скупин. Так звані національні меншости, розпорошені в масі инших націй, живуть і виявляються, як мовні скупини, цеб-то зв'язані

єдність мови люде. Напр., українські гуртки емігрантів. Стремління до об'єднання розірваних мовних скупин є загальним явищем. Ідея соборності в українців є виразом нічого іншого, як солідарності мовної скупини, бо більшість українських соборників зовсім не уявляє собі істоти державності або необхідності культурної чи господарської єдності. Коли-б пануючі народи вміли задовольняти потреби мовних скупин, то багато "національно-державних" проблем зникло-б.

Мовні скупини дуже живучі. Сотнями років животіють племенні рештки в чужих державах, але не асимілюються, мовно не зливаються з другими мовними скупинами, навіть імена свої забувають, але мови не цураються: засвоєний з дитинства апарат мови прищеплюється на довго і люде забувають рідну мову лише тоді, коли одиницями розпорочені в чужому мовному оточенні, як прим. українці в Америці. Освічена людина, що має свідомість національну, не асимілюється з чужим оточенням навіть тоді, коли живе в йому постійно. Не освічені одиниці, вирвані з свого оточення і кинуті в чуже на довго, асимілюються легше. Це все стає зрозумілим, коли пригадати основний соціологічний закон: свідомість людини в кінці-кінців є продуктом суспільного оточення, а свідомість організується і виявляється в мові. Культура, як продукт суспільного життя, нерозривно зв'язана з характером і розвитком мови, тому охорона мов, сприяння їх розвитку є підмогою культури.

Мрії "космополітів" про заміну всіх мов однією - утопічні. Мов буде завжди багато: як є індивідуалізація в світі, так вона буде спричинювати різниці в мовах, а різниці бігом певного часу обертаються у відрубну окремішність.

7. ПРОФЕСІЙНЕ СКУПЧЕННЯ. Професією ми називаємо постійне заняття людини, з якого вона має свій прожиток. А люде, що мають однакову професію, належать до одного професійного скупчення. Коли ці люде організовані, то ми кажемо, що це суспільно-професійне скупчення, а коли не організовані, то кажемо просто - професійна група /розуміємо лише число цих людей, отже беремо їх статистично/.

Професійні групи /неорганізовані/ і професійні скупчення /організовані/ грають величезну роль в житті суспільства. Коли ми візьмемо всіх людей на якійсь території, то зразу побачимо, що вони роблять різню, неоднакову працю: одні працюють в сільському господарстві, другі - в промислі, треті - в торгівлі, четверті - в чисто-грошовому обороті, п'яті - в адміністрації, шості - в науці, семі - в мистецтві, восьмі - в релігії, дев'яті - в політиці і так далі. Оце суспільно-професійні групи. Кажемо, що суспільство поділене на окремі суспільно-професійні групи, що виконують різні суспільні функції. З цього виникло те суспільне явище, що називається суспільний поділ праці. Ось такі суспільно-професійні групи залежать одна від одної в тому, що кожна з їх виробляє щось не цілком для себе, а де-які так просто працюють не для себе, а для інших, тому між ними є необхідність обміну продуктами праці.

Зв'язок між суспільно-професійними групами /селяни-хлібороби, промисловці, торговці, фінансисти, адміністратори, учені, лікарі і т.д./ творить систему народного або суспільного господарства.

Коли ж візьмемо окреме підприємство, то побачимо, що і в нім працю поділено між людьми: одні роблять одну роботу, другі - другу,

треті - третю і так далі, а з праці їх всіх вийде о д и н п р о д у к т. Такий поділ праці всередині підприємства, чи установи, чи організації є вже інший: ми кажемо т е х н і ч н и й поділ праці, який так само є заступлений різними професійно-технічними групами, що їх також поділяють за професіями.

Отже, всі професійні групи поділяються на два великих відділи:

а/ с у с п і л ь н о - п р о ф е с і й н і г р у п и /хлібо-
роби, ремісники, промисловці, торговці і ин/;

б/ т е х н і ч н о - п р о ф е с і й н і г р у п и.

За тим, якою частиною людина більше працює, поділяються всі професії на професії д у х о в о ї праці /політики, адміністратори і урядовці, письменники, учені, професори, лікарі, інженіри, духовенство і т.д./ і професії ф і з и ч н о ї праці /селяни, робітники, ремісники і ин./ . Однак цей поділ є умовний, бо як р о б і т н и к и /будемо так звати тих, що більше витрачають фізичної енергії/ думають над тим, що вони роблять, так і і н т е л і г е н т и /що працюють духово/ витрачають в праці силу свого організму, цеб-то фізичну енергію. Цей поділ на робітників і інтелігентів не має наукового значіння, але він має велике практичне і суспільне значіння, бо в залежності від того, якої енергії людина витрачає більше, така й свідомість та культурність людини буде: людський організм так збудований, що в ньому різні частини тіла роблять іншу працю: цей поділ праці називається фізіологічним. І цей поділ праці грає суспільну роль і творить професії: ми вже вказали, що робітники більше працюють своєю фізичною силою - руками, вантажники - руками і спиною, співаки і учителі - голосом, проститутка - половим органом, інтелігенти - головою /мозок/. Фізичний, технічний і суспільний поділ праці є основою ділення людей на професії, а значить і професійні групи та скупчення, які обслуговують різні потреби людські, бувають організовані й неорганізовані і грають величезну роль в суспільному житті.

Скласифікувати всі професії дуже тяжко, бо професій дуже б а г а т о, напр. учений Карл Бюхер нараховував їх більше 10.000, а з другого боку майже кожна людина працює в кількох професіях. Напр., візьмим поміщика. Його суспільна професія - сільське господарство, але він ним не займається, лише одержує прибутки з його /це одна професія/, займається, скажім, ще наукою /досліджує життя рослин або що/, -це друга професія, по виборах є голова шляхетської групи в повіті /це третя професія/, пише постійно дописи до газет /журналіст/ - це четверта професія. З кожної з їх одержує дохід, прожиток.

Учені хочуть створити поняття професії з того, яку працю людина виконує п о с т і й н о і з якої зд о у в а є п р о ж и т о к, та яку виконує в суспільстві ф у н к ц і ю. Однак на практиці про деяких людей тяжко сказати, якої він професії. Або візьмемо селянина: зимою працює в місті /прим. сторожом, дроворубом, кочегаром або-що/, а літом в хліборобстві на селі. Прожиток має з того й того, функцій суспільних виконав кілька - якої він професії? Статистика зачисляє людину умовно до тієї професії, в якій вона працює постійно, або переважно, або в даний час, коли переписують.

Професія має величезний вплив на людину. Передовсім на її фізичний вигляд: селянин фізично дуже одрізняється від інших /повільна важка хода, повільна мова, великі й грубі руки й ноги то-що/, матроси і верхові їзди ходять інакше, ніж інші: коливаються; професійні воляки, навіть на старість зберігають стрункість і в цивільній одежі зразу можна їх пізнати; між попами і перекупками багато тов-

стих через "сидячий" спосіб життя.

Коли зустрінете незнайому людину, то за пів-години по її розмові, по словах, яких більше вживає, по думках, які висловлює, по жестах і т.п. зразу пізнаєте, якої вона професії. Погляди, звички, смаки і т.д. виробляються під впливом професії. Піп буде дивитись на людське життя инакше, ніж учений - він поділить людей на "грішних" і "праведних", як прокурор, що баче тільки "злочинців" або "незлочинців". Жовнір на весь світ дивиться з погляду "дисципліни". Професія нав'язує людям те, що називається їх "точка погляду": людина розглядає життя з погляду своєї професії. Мораль дуже залежить від професії: одна мораль у проститутки, а друга - у матері, одна у злодія, а друга - у роботящої людини, одна у купця, а друга у селянина чи інтелігента і т.д. Чому наші селяни називають адвоката "брехунцем"? Тому що адвокат - професіоналіст часто в супереч правді захищає злочинця, злодія робить чесним, убийця гуманним, дурисвіта порядним і т.д. та так звикає до цього, що скрізь крутить поняттями, грається словами. Який вплив має професія, показує той факт, що українці, які брали участь у світовій і національній війні, майже 6 років стріляли, били, забирали всячину силою, - ось вони й на еміграції ведуть себе так, наче на світі нема норм права і моралі. В своє внутрішнє життя вносять такі способи, якими вони орудували в боротьбі з ворогом колись: їм нічого не варт збрехати, обдурити, знасилувати і ин. Це так виявляється ще недавня професія.

Цікаво спостерігати молодих студентів, коли вони починають вчитися якусь нову для їх науку, особливо медицину: бояться дивитись на рани, не можуть різати трупа, соромляться оглядати голих і т.п., а за кілька літ у їх виробляються нові протилежні звички.

Дослідки показали, що довга історична роль жінок витворила і їх владу: ось професія тут виявила свій фатальний вплив на людину. Що жінки вузькі думками, дуже бояться, не входять у громадське життя - це не "від природи", а через довголітню ізоляцію жінок. Що жінка "з природи" може стріляти і бити - це факт, але ж все жіноцтво через свою залежність в родині і ізоляцію в суспільстві виховується, як щось слабе, полохливе, затуркане. Дуже цікавий показник впливу професії на світогляд виявляється в тім факті, що, наприклад, існує багато в соціалізмі течій, витворених професійними групами: соціалізм учених /катедер-соціалізм/, соціалізм релігійної групи - /"християнський соціалізм"/, соціалізм професійно-робітничих груп /синдикалізм/, соціалізм партійний /напр. комунізм/, кооперативний, аграрний і т.д. Всі ці течії витворені професійними групами. Що мають нахил до соціалізму робітники, а верстами його є торговці і промисловці, бюрократи і духовенство - це у значній мірі є виявлення впливу професій. Словом, є "професійна психологія", яка є виразом того, що складає професійну характеристику людини. Професія кладе на ідеології, смаки, звички людини, на всю її поведінку постійну печать. Професія робить людей подібними, а з подібності виникає і солідарність, а з солідарності - і організація. Професійні організації - явище stare. Корпорації, цехи, гільдії - це ніщо инше, як назви професійних зкупчень. В наш час рідко яка професія виступає неорганізовано: як правило - люде організуються за професіями. Особливо визначну роль грають професійні організації робітників фізичної праці. До війни професійно-робітничі організації Європи рахували в собі 16 мільонів членів, а тепер їх в кілька разів більше, а в 1920 р. їх рахувалось вже більше 50 мільонів членів.

Професійні гуртки єднаються в спілки, спілки - в союзи, союзи

зводяться в центральні. Організація за професіями відбувається в межах національності, в межах держави, а також у всесвітньому масштабі. Часто читаєте, що відбуваються зїзди міжнародних професійних союзів /залізничники, текстильники, металісти, письменники, учені, лікарі, правники і ин./. Солідарність професійна стягає людей до купи і викликає однакову поведінку у мільйонів людей. Однак ця солідарність не є абсолютною: міжнародні центральні професійних спілок є різні - Амстердамський Інтернаціонал, Профінтерн і ин. Їх розділяють погляди, і на мету їх організації і на засоби, тактику. Ідеологічні причини, як бачимо, можуть переважити професійну солідарність. І навпаки: коли ми бачимо робітників з різними ідеологічними поглядами в одних проф. союзах /напр. разом і комуністів і соціалістів, або фашистів і католиків/. Це показує, що професійна солідарність є могутня сила, але не абсолютна. Тому поруч професійного розшарування суспільства є ще багато інших /політичних, релігійних і т.д./.

Коли ідеологи професійного руху иноді непомітно підіймають голос /напр. синдикалісти/, що все суспільство може зреформувати професійна організація, то це явне перебільшення. Коли в Болгарії прийшов по війні до влади Селянський Союз, то він протримався біля влади не довго, хоч селянство є й більшістю в Болгарії. Це показує, що знаходяться сили, які можуть зруйнувати проф. організацію навіть тоді, коли вона велика. В СРСР владу мають промислові робітники, хоч нікому не секрет, що вони тієї влади не мають, попавши під диктатуру вибраних ними-ж комітетів і президій.

Сила проф. спілок велика, але не абсолютна. Коли застрайкували в Англії всі шахтарі і припинили виріб вугілля, то здавалось вся Англія буде спаралізована: спиняться залізниці, пароплави, фабрики й заводи. Але ж організація залізничників не підтримала шахтарів: почала їздити тим вугіллям, що малось в запасі, потім вугілля надійшло з Європи, де шахтарі працювали, залізничники возили, а таким чином великий страйк англійських шахтарів був зломлений.

Коли є солідарність всередині якоїсь проф. спілки, то часто її не буває між різними спілками - через те проф. спілки разом і не можуть опанувати суспільного життя, хоч і роблять на його великий вплив. Зменшення впливу походить ще й з того, в якій формі спілка організована. Наприклад, в Європі більшість спілок організована за чисто-професійною ознакою, цеб-то: столярі в своїй окремій спілці і в союзі, кравці - в своїй, машиністи в своїй, кочегари в своїй, дереворобці в своїй і т.д. Спілки зведені в союзи, союзи в центральні. Центральні діляться ще ідеологічно, політично, національно, навіть релігійно! Ось погляньте, що буде діятись на заводі чи фабриці, коли якась спілка хоче страйкувати: столярі страйкують, а ковалі - ні, або якась инша спілка - ні. Коли в Америці застрайкували кочегари на залізницях, а машиністи не застрайкували, то страйк кочегарів не вдається: з одного боку через те, що кочегари і машиністи знаходяться не в однакових умовах праці, а з другого боку через те, що вони зведені в різні професійні центральні, які не однаково розуміють обставини і тому не прийдуть до згоди.

Ось через те є й инакша організація професійних спілок /напр. в СРСР і УРСР/ - по виробництвах: в центральні зводяться всі технічно-професійні спілки одного виробництва. Наприклад: на цукроварнях працюють і столярі, і металісти, і сільсько-господарські робітники, і дереворобці, і хеміки, і малярі, і инші, але ці робітники всі зведені в одну виробничо-професійну спілку цукроварного

виробництва,цеб-то в одно с у с п і л ь н о-професійне скупчення. Так технічно-професійна спілка є членом с у с п і л ь н о-професійного союзу. Коли централь цукроварницька постановить страйкувати,то страйкують і столярі,і металісти,і інші. Цим досягається певна солідаризація суспільної акції проф.союзів. Такі спілки звуться в и р о б н и ч о - п р о ф е с і й н и м и. Значить,в такій спілці робітник зорганізований не за т е х н і ч н о ю своєю професією,а за с у с п і л ь н о ю професією.

На Україні є такі виробничо-професійні об'єднання:

<u>Сільське господарство:</u>		<u>на 1 жовтня 1927р.</u>	
1. Сільсько-господ.і лісові робітники		479211	= 21.4%
<u>Промисловість:</u>			
2. Гірники		256162	
3. Металісти		237637	
4. Хеміки		42346	
5. Шкурняки		16723	
6. Цукровики		103411	
7. Харчовики		73791	
8. Текстильники		15955	
9. Швачі		13919	
10. Друкарі		18018	
11. Папірники		4345	
12. Деревообробники		13907	
13. Будівники		202566	=998780 -44.6%
<u>Транспорт і народ.зв'язок.</u>			
Залізничники		204512	
Робітники водного транспорту		14365	
Робітники місцевого транспорту		30788	
Народ.зв'язок /телеф.;телеграф.і ин.		20009	=269674- 12.5%
<u>Розумова праця.</u>			
Радян.і торгові службовці		209150	
Медицина і санітарна праця		78446	
Робітники освіти		113750	
Робітники мистецтва		12031	=413377= 18.4%
<u>И н ш і.</u>			
Комунальне /міське/господарство		44278	
Народ.харчування		32794	= 77072= 3.1%
		Разом	2.238.114 100%

Цей список показує,що члени в різних виробничо-професійних спілках на Україні мають не однакове число: сільсько-господарських робітників 21.4%, промислових 44.6%, в транспорті і комунікації - 12.5%, розумових робітників 18.4%, інших 3.1%. За числом членів найбільша спілка сільсько-госп. і лісових робітників,потім ідуть гірники,металісти,радянські і торгові службовці,залізничники,будівники /більше 200.000 членів/,робітники освіти,цукровики /більше 100.000 чл./,потім медично-санітарний персонал,харчовики,комунальники,хеміки /більше 40.000/ і так далі-все менші спілки.

Ясно,що не всі спілки мають однакову суспільну вагу. На першому місці треба поставити залізничників,потім гірників і металістів.

Одначе найважливіше значіння мають ті, кому професійно на Україні заборонено організуватись - с е л я н с т в о. Страйк селянства означає катастрофу міст. Страйк війська /непослух/ означає катастрофу для влади, страйк залізничників означає катастрофу для всього суспільства, страйк гірників - катастрофу всієї промисловости.

В квітні 1926 року було в проф.спілках на Україні 1.585.912 членів, з яких було українців 49.9%, росіян 31.6%, жидів 12.8%, інших 5.7%, але розмовляло з їх мовами: українською 33.2%, російською - 66.0%, жидівською 7.5%, іншими 3.1%. Незвичайно цікавим є те, що грамоти знали з їх: укр.40.2%, російську 91.2%, жидівську 7.1% іншу 6.2%. На цей час /1929 рік/ відносини трохи інші, змінившись в користь української націон.групи. Треба зазначити, що українців найменше між швачами, гірниками, в мистецтві, друкарстві в металістах. Тей факт, що лише 1/3 робітництва на Україні розмовляє по-українському пояснює, чому такий характер влади на Україні і чому селянство усунене від політичного життя, чому йому заборонено організуватись професійно.

Коли на цей час /1929 р./ на світі о р г а н і з о в а н и х професійно робітників приблизно 70 мільонів, то треба вважати, що в руслі організованої поведінки робітництва йде мабуть не менш 350 мільонів лючности. І тільки ця частина людства робить вплив на суспільні зміни. На жаль, ще в-двоє більше трудового люду неорганізовано; ця неорганізована частина сильно зменшує вплив організованої. Але організація робітництва ростиме і це явище змінитиме хід історичних подій.

Значіння професійного розподілу людей величезне!

8. РІДНО-МАС ТНІ СКУПЧЕННЯ. Це так звані заможні і бідні, між якими є багато перехідних шаблів од бідности до багатирства, від півголодного злидняка до мільярдера. Ось, наприклад, в Сполучених Державах Північної Америки 15-го березня 1927р. було закінчено збирання подоходного податку, при чім часописці подали цікаву статистику багатирів у порівнанні за 3 роки:

	1921 р.	1925 р.	1926 р.
Дохід в-рік до 1000 дол.	401849 осіб	344876 осіб	98178 осіб
" " 1001- 2000 "	2440544 "	2413881 "	993490 "
" " 2001- 3000 "	2222031 "	2112993 "	763565 "
" " 3001- 5000 "	1072146 "	1800900 "	1294713 "
" " 5001-10000 "	353247 "	437300 "	482882 "
" " 10001-25000 "	132344 "	191216 "	231862 "
" " 25001-50000 "	28946 "	40061 "	58991 "
" " 500000-1000000 "	63 "	242 "	478 "
" " більше 1 мільона-	21 "	75 "	207 "

Це в усякому разі дуже виразна картина того, як розподілено багатство і яка нерівномірність накопичування капіталу. Ця-ж нерівномірність є причиною дуже великих контрастів між бідними і заможними, а також відповідних групувань. З стихійною силою люде гуртуються в скупчення ділові, культурні і політичні відповідно своїй заможности. В суспільстві при кожній нагоді згуртовуються бідні з бідними, багаті з багатими. Одномаєтні притягаються взаємно до себе.

Перегляд статистики впевняє, що це групи майже постійні: подавляюча більшість бідних, і меншість багатіїв. Спосіб життя, багатство

їжі, убрання, влаштування житла, розваги, звички і т.п. - це все укладається нею однаково по різних рівнях заможности.

Чи маєткова група одріжняється від інших? Розуміється. Вона не подібна ані до расової, ані мовної, ані професійної. Приклад: селяни всі хліборобської професії, але як лише де на зборах повстане питання, що не однаково зачепить інтереси, то зразу розділяться на групи бідних і заможніших. Скажимо, хтось скаже, що треба платити податок на школу по 1 карб. з господарства, то бідні скажуть, що це багато, а заможні силкуватимуться перекласти на бідних. Отже професія одна, а маєткові групи різні. Так само буде у інших професій, прим. інженіри, лікарі то-що: одні з їх обертають великими грошима, а другі - півголодні, отже вони по багатьох справах підуть різно, роздвояться якраз по лінії маєтності. Значить, маєткові групування є самостійні, одріжняються від професійного і ин.

Часто маєткові групи називають к л а с а м и, але це не точна назва, як це ми побачимо далі.

Маєткові групи борються між собою. Боротьба бідних проти багатих наповнює суспільну історію. Часто повстання і революції вибухають - бідні проти багатих. Велика революція на Сході Європи була у значній мірі повстанням бідних проти багатих. Большевики опанували психологією бідних і повели їх далі, але в засаді бідні повстали проти багатих. Тим пояснюється факт, що повставші маси бідних уважали кожного, хто в ліпшій одежі, за свого ворога. А це якраз і є політ маєтковий. Отже через те бідняки арештовували і вбивали навіть старих ідейних революціонерів і соціалістів, які десятиками років боролись за добро бідного люду, але цей люд не знав і не розумів цього, а лише дивився на вбрання і коли воно було хоч трохи ліпше за їхнє, то ставились до таких вороже. Через те й большевицькі лідери, котрі в Європі їздять в найліпших убраннях, на робітничих зборах виступають, перебравшись у бідну, полатану, засмалцьовану одіж! Отже, як бачимо, сама заможність чи незаможність є самостійним чинником гуртування людей.

І багаті, і середні, і бідні гуртуються лише між собою, мають інших триб життя, звички, психологію, інтереси різні. Яку силу має цей чинник /заможність/ показує факт, що навіть в товариствах, де панує рівність, часто трапляється боротьба, ненависть, розбиття, розпад через нерівність в заможности /в партіях, монастирях, комунах!/.

Боротьба в сучасному суспільстві точиться і через цю прикмету - різну ступінь заможности. Боротьба ця змінює долю навіть великих народів. Російська революція, колишня велика французька революція дуже змінили долю народів. Той факт, що бідні українці з ненависти до заможних гнобителів, не пішли колись за повстанням Мазепи означило долю України на сотні літ! Та зрештою і в українській революції бідний люд пішов за українською соціалістичною інтелігенцією, а як почув, що "большевики дають більше", то пішов за большевиками, поховавши на довгі роки своє національне визволення... Хто цього факту не зрозуміє, а все твердитиме про "єдиний національний фронт", цеб-то про прилучення бідних українців до союзу з своїми заможнішими "братами" та ще во ім'я інтересів капіталістів, той нічого не розуміє в суспільному житті і політиці. Бідні можуть бути солідарні лише з бідними, бідні можуть піти разом лише проти заможних, чи вони будуть чужинці, чи українці. Так було і є скрізь, так було і буде в нас, бо маєткове скупчення твориться стихійно що-разу, як прямо чи посередньо зачеплюються ці інтереси. Бідні маси діють під впливом загрозеного інстинкту живлення, який

діє незвичайно сильно: бідних кидає на безоглядне руїнництво, а заможних на безоглядний деспотизм і насильство над масами. Ані ідеологія, ані релігія, ані мораль, ані право не має сили, щоб поганувати цей інстинкт. Тепер ось точиться боротьба в Мексику: уряд відібрав маєтки у католицької церкви, то "побожні" попи забули й проповідь Христа про бідність, забули мораль "братолюбія", забули заповідь "не вбивай", а лізуть на вбивство, повстання, революції, вбили президента Обрегону і неспокійні далі: вони "заспокоються" хіба лише тоді, як держава більшість їх винищить цілком, а иншим заплаче пелюку стипендіями чи пенсіями або-що. Подивіться на що-денну колотнечу в державах, товариствах, організаціях, де йде розподіл громадського майна чи гроша - скрізь витворюються різномасштабні групи і ламають установлений "лад". Визволення українського народу найбільше оправдується в и з и с к о м, цеб-то неправильним розподілом продукту суспільної праці. Без цих аргументів визвольний рух багато втратив би своєї сили і звівся б до тієї кволости і млявості, коли українські визволителі говорили про "філологію" та "пісні", "історію і т.п. А коли визволителі забалакали про визиск, то ця мова стала зрозуміла найширшим масам, які пішли на боротьбу проти заможних ч у ж и н - ц і в. Але вони так само підуть проти заможних "своїх", як то показує життя всіх народів, що є вільні і мають свої держави. Коли українська держава буде державою заможних, що пануватимуть над бідними і визискуватимуть їх працю, то бідні українці зі зброєю повставатимуть проти заможних українців. Така сила інстинкту живлення і такий є чинник заможності чи незаможності.

Соціалізм тим і могутий, що він має співчуття бідних мас, які є більшістю в кожному суспільстві. Хоч заможні довели колись всю "нелогічність" і "несправедливість" соціалізму, але бідні маси йдуть за соціалізмом, а не за заможними. Логіка і справедливість бідності є иншою, ніж панська логіка. Інстинкт живлення диктує людям свою логіку і справедливість і проти цього диктату нема жадних засобів.

9. ЗЕМЛЯЦТВА /ТЕРИТО-РІАЛЬНІ СКУПЧЕННЯ/

Скупчення людей, що витворюються завдяки місцевостям, де люди живуть, називаються з е м л я ц т в а м и, які одріжнюються від всіх групувань, що ми знаємо.

Вже з одного того, що люди живуть в одній місцевості, близько один коло одного, виникає особлива солідарність між ними, яку б ми назвали "почуттям сусідства". Ця солідарність виникає через к о с м и ч н і та бі о л о г і ч н і п р и ч и н и /брак води, повінь, буря, брак світла, пошести, пожежі і т.ч./, які мимоволі зводять людей до купи, змушують солідарно виступати, навіть організуватись, незалежно від всяких бажань чи небажань. Загорілась хата - і люди, приятелі й вороги, збігаються, щоб разом її гасити, щоб організувати захист один одного. Тут зникають різниці расові, національні, професійні, масткові і ин., а виникає нове солідарне скупчення людей - земляцтво. З переживань цієї солідарності багато залишається жити на довго, коли навіть люди покинули свій куток. Студенти приїхали з одного міста чи округи до столиці вчитись і творять своє "земляцтво" - об'єднання, в якому діюча сила лише одна - колишнє територіальне сусідство. Чи робітники поїдуть кудись далеко з одного місця - разом оселяться, земляками себе називають, про "батьківщину" балакають. Ось читайте по американсько-українських газетах: скрізь аж миготять земляцтва: збаражчани, тисъменичники, коломийці і инш.

Скрізь читаєте, що "комітет збаражчан" кілька літ вже підіймає гармидер, збирає жертви на будівлення народного дому в Збаражі. Вони і не думають про Львів, про Полтаву, Київ, Проскурів, Рогатин, а власне про Збараж, де вони родились, жили, виробляли в собі "збаражську солідарність", котра не має в собі жадної іншої прикмети, лише походження з одного місця. "Збаражський патріотизм" впливає і на професію - всі збаражчани працюють в одній професії - мияють вікна. Не лише космічні і біологічні, стихійні чинники викликають земляцьку солідарність, але й чинники соціально-психічні. Незалежно від всяких ріжниць земляки зацікавлені в тім, щоб у їх, скажімо, була школа, лікарня, церква, народний дім, колодязь, самоврядування, залізниця і т.д. З-за цього всього йде боротьба сел, міст, повітів, округ, навіть країн. Всім відома боротьба міст з-за того, чи піде залізниця через їхнє, чи через сусіднє місто; чи буде встановлено столицю чи адміністративний осередок в цьому чи іншому місті, чи буде поставлено гімназію, сільсько-господарську школу, університет там чи в іншому місті. Незалежно від всіх ріжниць люде-земляки виступають разом, солідарно, і робітники й капіталісти, перекупки і черниці, фашисти і соціалісти і т.д. "Місцевий патріотизм", "патріотизм хуторянський" або "патріотизм своєї дзвіниці" - це все різні назви виявлення земляцької солідарності, як "провінціалізм" або "партикуляризм" і "сепаратизм" в політиці.

Туга і журба за батьківщиною або ностальгія є особливим психічним виявленням земляцтва: пригнічення, бажання за всяку ціну повернутись в "свій куток" є часто непереможні, особливо в емігрантів, які забудуть і свою віру, політичні переконання, симпатії і антипатії, щоб лише вернутись "до дому". В багатьох випадках поворот до дому продиктований якраз почуттям земляцтва. Територіальні скупчення або земляцтва грають величезну роль в суспільному житті: передовсім держава твориться земляцькою групою людей, що обмежують собі територію, як свою "батьківщину"; поділ території між містами, селами, на повіти, округи в інтересі земляцьких груп. Земляцтво не можна змішувати з державою, бо, скажім, в якомусь місті чи державі живуть часто громадяне інших держав, а по мимо того вони переймаються почуттям земляцтва і напр. чому багато чехів тужить за Росією чи Україною? бо вони там довго жили і "зжилися". Те саме українці в Америці і Канаді - не думають вже вертатись "до дому", але весь свій вільний час проводять в розмовах про "старий край", в праці для його, в жертвах і тп. Тут говорить ота "батьківщина", земляцтво.

Територіально-племенні суспільства колись витворились з групування земляцького, яке зводило часто не лише чужих, але й ворожих людей до купи, вязали сусідством, мовою, звичаями, місцевими інтересами і т.д.

Явище д е н а ц і о н а л і з а ц і ї тих людей, що перенесані з одного земляцтва до другого - пояснюється впливом нового земляцького скупчення: у Києві був українцем, а попав у Москву - став згодом москалем, попав у Краків - став поляком, попав у Нью-Йорк, Чикаго, Детройт, Вінніпег - став англійцем, у Париж - став французом і т.д. Це показчик великого впливу земляцьких скупчень на людську одиницю, що прийшла з іншого оточення /власне-з іншого земляцтва/. Тому, що українці густо живуть в селах і звязані сусідством - тримаються твердо своєї мови, національності, релігії, а попадають в чуже або в більшости чуже місто - денационалізуються. Тому між укр. інтелігенцією і панством українським більше
* це все є витвір земляцьких груп, або

денаціоналізованих, що вони жили й живуть в чужо-національних містах, в інших земляцтвах!

Українська територія має кілька натуральних земляцьких районів: передовсім Кубань і Закарпаття, Галичина і Буковина стали земляцтвами історично /"галичанин шепочеться з галичанином", "наддніпрянець з наддніпрянцем"!/, ось тому й виникли в революції три окремих українських держави! Це був продукт впливу територіальної солідарності. Що слабші інші зв'язки /мистецький, літературний, господарський, звичаєвий, релігійний і тп./, то дужче виступає земляцький зв'язок, територіальний сепаратизм, то слабше виявляється соборність політична, культурна і господарська. Щоб у нас росла с о б о р н і с т ь психічна, то треба знищити державні кордони, треба заводити співпрацю, треба боротись з "краєвим патріотизмом", з солідарністю вузького земляцтва, а натомість культивувати почуття земляцтва великого - соборно-українського. Земляцтво амурське, канадське, американське і побороти не вдасться через велику далечинь од рідного краю і через розпорошеність.

Пригадайте лише, як тяжко було і є зводити до купи працювати кубанців, галичан і наддніпрянців, щоб ви зрозуміли, що таке земляцька солідарність. А ще тяжче звести до купи українців-русинів з Закарпаття: в Америці вони і галичане творять "дві окремі нації". Перемогти цей розподіл во ім'я всеукраїнської солідарності, соборності - це ще велика задача української культури.

Великі нації - це ті, що витворили всенациональну солідарність, маленьку хutorянську "батьківщину" поширили на цілу націю та ще й скріпили її державою, системою однакового виховання, постійного переганяння людей з одного кутка в другий, прищеплюючи почуття великого земляцтва. Коли закарпатців, галичан, буковинців розпорошувати по Дніпрянині та Кубані, а кубанців та дніпрянців втискувати в Галичину, Буковину, Закарпаття - лише так виробиться с о б о р н е з е м л я ц т в о .

Те, що революція зробила за 2-3 роки, перемішавши українців з різних земель - в цім незабутня заслуга революції перед соборністю. В 1919 році в Галичині дніпрянців називано "закордонцями", а тепер цієї назви вже нема! А американські чи канадські "збаражчани" любісінько приймають полтавця в свій осередок, а промовця з Києва вітають не гірше, як кума зі Збаражу - це все знаменні факти соборно-українського земляцтва. Так і творяться форми нації.

Все вищевказане доводить, яку важну роль грають в суспільному житті земляцтва, як і для чого їх треба культивувати, а в чім обмежувати. Цілком викоринити земляцтво і не можна і не треба, бо в йому опріч негативного - є багато й позитивних рис. Треба лише з розумом це почуття направляти на досягнення вищих цілей, щоб його п о ш и р и т и , а коли ми його пошиremo, то воно дасть змогу боротись за вищі цілі.

У некультурних народів земляцтво є вузьке, обмежене, хutorянське, у культурних - навпаки, широке і творче, що зливаючись в одній межі з мовним групуванням, виявляється потім у складному явищі н а ц і ї . Колиж земляцька і мовна солідарність зіллється з загально-політичною, тоді виникає н а ц і о н а л ь н а д е р ж а в а .

Завданням української політичної культури є роздмухати в українцях почуття соборного земляцтва, щоб групування мовне і територіальне злились з державним - тоді й прийде визволення.

10. СКУПЧЕННЯ РІЗНО-ПРАВНІ.

Розподіл людей по групуваннях, у яких різні права і обов'язки, творить скупчення різно-правні, де головну роль грають скупчення привілейованих - раз, рівноправних - два, правно-обмежених - три, безправних - чотири. Як між багатими й бідними, так між привілейованими й безправними багато є перехідних шаблів і форм: від безправності вгору або від привілейованості вниз.

В суспільному обороті ми бачимо у одних людей більше прав /з якими зв'язані привілеї/, а в других менше. Через що? Через належність до іншої раси /напр. негри в Америці/, до іншої релігії /напр. жида, старовіри, штундисти, католики, в старій Росії/, до жіночого полу /ще й тепер жінки не мають виборчих прав у Бельгії і багатьох інш. країнах, не можуть займати багатьох посад/, через роки /до 21 року позбавлені прав/, через професію /в Індії низчі кастово-професійні групи не мають прав/, через політичні погляди /в СРСР не мають прав всі не-комуністи, не марксисты/, через бідність /напр. право голосу в залежності від мінімуму маєтку/ і т.ч.

Не можна перерахувати всіх причин, через які одні люди мають більше прав, а другі менше! Але головна причина неоднакових прав коріниться в самій природі суспільної організації - в розподілі на керуючих і підвладних: при всяких умовах керуючі стають привілейованими, а підвладні упослідженими в правах. Навіть тоді, коли керівники одержують свої права від "сувереного" народу. Вражаючий факт навіть в демократичних суспільствах: "суверенний" народ вибирає парламент, якому мусить підлягати; суверенний парламент вибирає міністрів, у яких потім прохає згоди на постановку їм питань; вибраний парламентом уряд може потім свого "суверена" розпустити, не відповідати на запитання і т.ч.

Поскілky кожна о р г а н і з о в а н а група тим і виявляє свою організованість, що внутрі розпадається на два шари - керуючий і підлеглий /іноді буває ще по середині між ними третій шар - керуюче-підлеглий/, то тим самим розподіл прав і обов'язків стає нерівномірним, а з того і всі наслідки цього - суперечність інтересів а н т а г о н і з м и, б о р о т ь б а.

Чи привілейовані і безправні групи не є те саме, що професійні? Лише в кастах певна сума прав чи обов'язків відповідає певній професії, але каста є складна група, що-ж до простих груп, то одноправне групування одріжняється від професійних, маєтєвих і інш. Скажім, жовнір і офіцер належать до однієї професії, але до різних груп з огляду на різницю прав і соціального становища; робітник і директор фабрики також належать до однієї професії, але дуже одріжняються в правах.

Словом, професійні скупчення ніби лежать одно поруч другого, а різноправні - ніби одно над другим і тому вони цілком самостійні по своїй соціальній природі.

Коли часто привілеї походять від багатства, то може групування привілейованих і заможних те саме? Ні, цілком одріжняється. Коли близько оглянемо скупчення складні /кумулятивні/, то там побачимо, що правні привілеї і багатство йдуть часто в парі, ці групування зливаються, але це нас не повинно вводити в блуд: правове групування є просте і самостійне. Приклади показують, що іноді заможні мають менше прав, ніж бідні: тепер в СРСР це часто буває, але і в старій Росії заможна буржуазія взагалі, а жидівська з окрема мала менше прав, ніж бідніша шляхта /дворянство/.

Велика Французька революція була виразом боротьби заможної

буржуазії проти привілейованої феодальної шляхти та духовенства. Та ось і тепер цікавий факт: бідні робітничі лідери в Англії міністрами, а багаті лорди їм підпорядковані. Часто дрібні урядовці є мільонерами, а їх начальство цілком бідне, однак права у їх різні. Коли-б ми провели лінії по можах між різними правовими скупченнями /шарами/, то побачили-б шар привілейованих, обмежених в правах і безправних.

Скупчення безправних або обмежених в правах, як привілейовані є солідарні внутрішньо, виступають на зовні однаково. Безправні ведуть постійну невтримну боротьбу з привілейованими. Цією боротьбою наповнене як внутрішнє життя організацій, так і ціла "політика".

Боротьба за всякі, всякі п р а в а: політичні, робочі, селянські, навіть за право на працю, право на життя, право національного самоозначення, право нац. меншостей і т.д. Вся боротьба українців носить на собі печать боротьби за п р а в а: за державу, за національну школу, за українські написи і т.д. Кожний індивід, просто виходячи в житті, в суті річ в кожному акті взаємочинності здійснює або домагається здійснення якоїсь правової норми. В кожному акті взаємочинності є ясно-виражена чи прихована н о р м а поведінки, цеб-то якесь право. Такі вирази як "дозволено" і "недозволено" несуть в собі основу правової норми. Навіть вирази "можна" і "неможна" внутрішньо несуть в собі поняття норми, яка може виявитись, як правова норма.

Весь соціальний гніт внутрі скупчень чи у відносинах між ними скріплений правовими нормами, що є нічим іншим, як виразом суб'єктивної сили людей або вжитих ними засобів примусу в матеріальній чи психічній формі. "Боротьба за право" визирає з кожного акту взаємочинності в економіці, політиці і культурному процесі. Боротьба за право стимулюється, як свідомістю, так і інстинктами.

В теорії чинників суспільного процесу ми про це скажемо докладніше, але й тепер годиться сказати, що український народ, борючись за визволення, цим бореться проти одних норм права, установлених панам, во ім'я других норм права, які він буде установляти у відносинах у себе внутрі і до інших народів на зовні. Державу здобути - значить установити своє необмежене право на територію і на право видавати норми права для всіх людей, що на цій території живуть. Тому боротьба за державу вимагає розвитку п р а в о - с в і - д о м о с т и в українських людях, бо без цієї свідомості вони боротись за визволення не будуть. Тому що в селянстві правосвідомість дуже низька, то воно дуже пасивне, мляве в боротьбі за визволення. "Нездібність до організації" - це показчик не нездібності, а низької правосвідомості, задуманої соціальним гнітом і релігійним вихованням. Християнство є релігія п о к о р и, яку вщиплюється вже дітям переважно церковно-шкільним способом. Але покор є також нормою поведінки, якої хтось в и м а г а є, а це значить - здійснює своє "право", котре є суб'єктивним переживанням. Право - це своєрідне п е р е ж и в а н н я, певний стан свідомості індивіда. Всі поневолені є скуті власними переживаннями "безправія", вщипленого пануючими, як своє "право". Безправний є той, хто думає про свою неволю, як о б о в'язок супроти інших. Більшість українців в и з н а ю т ь чуже право над собою і тому не борються, тому пасивні, не організовані. Індивіди неорганізовані є завжди ті, що не відчують свого права - це всі діти, більшість жінок, дикунів, селян, робітників, навпаки - пануючі всі гостро відчують своє "право" панувати і тому добровільно ніхто не може відмовитись від панування, бо воно є реальним переживанням правової норми. Борються за право лише ті, що п е р е ж и в а ю т ь потребу пра-

Боротьба правно-обмежених чи безправних проти правно-привілейованих наповнює собою суспільний процес. Тому ці групування є важні в суспільстві.

Вивчивши докладно, які є в суспільстві різноправні групи і скупчення, ми можемо вже до певної міри перебачати хід суспільного життя. Що більш росте свідомість і культурність людей, то більш іде процес організації людей і їхня боротьба за право, без якого розвиток не можливий. Тим більш боротьба безправних і правно-обмежених набирає соціальної ваги і впливає на історичну долю суспільства.

Студії права мають величезну вагу для організації безправних, але не треба забувати, що все сучасне шкільництво організоване пануючими народами і класами, тому навчання праву поставлене там на такий ґрунт, де учням прищеплюється тільки п а н с ь к е п р а в о. Цим пояснюється, що майже всі українці, що вчаться в чужих школах праву, виходять прихильниками панського права.

Доки не буде утворено українських вищих шкіл і доки в їх науково не буде скритиковане панське право, доти українці в чужих чи своїх школах будуть виховуватись на в о р о г і в визволення українських селян і робітників. Лише на науковій критиці панського права виростатиме укр. п р а в н а с в і д о м і с т ь і лише в парі з ростом української правосвідомості ростиме український визвольний рух, українська політична організація і сила.

**II. РЕЛІГІЙНЕ
СКУПЧЕННЯ.**

Доводити, що люди гуртуються по лінії релігійності, не треба, бо це очевидно для кожного: більшість людей належить до якогось релігійного скупчення. Умовно всі релігії можна поділити на три великих групи, відповідно культурному станові народів - на релігії народів примітивних, пів-культурних і культурних.

А. Народи примітивні або "дикуни". Релігія виявляється в обожествленні або предметів /фетишизм/, або предків /малізм/, або тварин /аніمالізм чи тотемізм/, або явищ природи /натуралізм/, нарешті вшанування "духів" /анімізм/. В науці багато є теорій про релігії примітивних народів, але повної згоди між ученими ще нема, поглядів багато суперечних. Теорія французького соціолога Еміля Дюркгейма найбільш узагальнена і наукова - про неї згадаємо пізніше. "Дикунські" релігії поширені приблизно на 100 мільйонів людей /Австралія, Африка, Півн. Азія, острови/.

Б. Народи пів-культурні. З головних релігій тут треба згадати браманізм, буддизм, конфуціанство, маздейзм з їх важнішими підрозділами.

І. Браманизм або індуїзм заснований літ за 900 до нашої ери /різдва Христа/ - це релігійна і соціальна система, яка є мішаниною примітивно-релігійних поглядів, зведених у "священних" книжках "Ведах", з філософічно-політичними митикуваннями про устрій світу і відношення людини до його, про "дух" і його перевтілення в людях, тваринах і богах; опріч того говорить про суспільно-кастовий устрій, який завели ніби то "боги" /Брама - творець всього, Вішну - охоронитель і Шіва - руйнник/. Суспільство ділиться на 4 головних каст: браміні - це жерці, попи, що наче-б то "все" знають, всім керують, волю своїх "богів" витолковують к ша-трі, - воляки, вайші - купці й ремісники, судри - раби.

Браманизм поділяється на кілька великих сект /рамануїта, бамандіс, кабір-пантії, брамо-сонаї і ин./, та безліч підсект і течій. Браманизм дуже поширений в Азії, головнo в Індії. За браманізмом йде до 250 мільйонів людей.

2. Буддизм. Приблизно за 550 літ до рiздва Христа заснував Гаутана Будда цю релігію, як протест проти браманізму і кастового устрою. Буддизм уважає за основу всіх основ три засади: Будда, закон, суспільство. Душа Будди наче-б то переселялась багато, поки попала в Будду: була у 58 царях, 18 малпах, 4 конях, 4 гадюк, 3 ящірок, 2 рибах і ин. Буддизм хоче, щоб душі не блукали по тваринах і думає досягти цього шляхом чернецького аскетизму, пустинництва. "Ідеалом" буддизму є "нірвана" або визволення від перевтілень, від бажання жити, хоче досягти абсолютної смерті, перед якою, мовляв, людина досягає найвищої святости.

"Закон" визнає нагороду людям за добрі вчинки. Суспільство, на думку буддизму, мусить бути товариством людей або орденom чернців, справжніх буддистів, сказати-би "святих" або-що.

Буддизм поділяється на два напрями /є де-яка різниця в поглядах і обрядах/: північний, що поширений в Непані, Гімалаях, Тибеті, Китаї, Японії, Корей, Монголії, і південний, що поширений в Індостані, Цейлоні, Індо-Китаї, Афганістані, Туркестані. Ці напрями поділяються на багато сект, а секти - на підсекти і течії. Своєрідною формою буддизму є ламаїзм. Він поширений в Тибеті, Монголії, а також у комликів, бурятів та почасти хунхузів. Ламаїзм завів у XIV ст. Цзонхава. Головна риса ламаїзму - пошана до лам /попів/, на чолі яких стоїть далайлама /папа

чи патріарх / з його підручними х у т у х т а м и /кардинали і єпископи/. Після смерти далай-лами його душа переходить в якусь дитину, що тоді саме народжується. Лами повинні одшукати ту дитину і виховувати, як нового далай-ламу; вони його звичайно так виховують, щоб він нічого сінько не знав, а вони всім керують. Далай-лама живе в м.Лхасі /Тибет/ і його ніхто не може бачити окрім прибічників його вихователів. У ламаїтів майже 20% людей є чернеці, "служителі бога", які керують всім життям населення і дуже дорого коштують. Цікаве у ламаїтів - м о л и т о в н і м л и н к и /худре/, вони стоять в дворах при церквах, щоб побожні прочане могли їх крутити, а це їм іде "во спасеніє". Іноді буває, що лами сполучають такий млинок з воляним колесом або вітряком - тоді валор з папірчиками /молитви!/ у млинку постійно крутиться, отже "очистних молитов" робиться більше.

3. К о н ф у ц і я н с т в о - це китайська релігія, яку заснував Конфу-цзи ще за 400 літ до різдв Христа. "Наука" Конфуція є мішанина примітивних вірувань з культом предків, оправдання феодално-теократичного устрою, а також мораль гуманізму /альтруїзму/, щирости, духового удосконалення і т.п. В VII ст. після Христа було оповіщено Конфуція за "пів-бога", а в XVII ст. конфуціянство оповіщено за державну релігію в Китаї. Є ще окремі форми конфуціянства:

а/ т а о і з м, заснований "філософом" Ляо-цзи одночасно і в згоді з конфуціянством і мотивований в книзі "Дао-де-дзін", що є проповіддю пантеїзму, монізму, містики, ідеалізму. Культ /обряди/ взято від буддистів. Головний бог - це богиня милосердя Лю-тсу;
б/ ш и н т о і з м або камі /в Японії та Кореї/ проповідує вшанування сил природи, предків і героїв - отже стара мішанина примітивних уявлень.

Разом буддистів і конфуціянців рахують мільйонів на 440-570. Тепер мабуть більше 600 міль.

4. М а з д е ї з м або зороастризм, парсизм, огнепоклонство чи "наука" магів. Заснував його ще за 700 літ до різдв Христа якийсь Зороастр чи Заратустра. Описано це все у книзі "Зенд-Авеста". Поширено в Ірані. В II ст. маздеїзм був оповіщений державною релігією в Персії, але в VII ст. його переміг іслам /магометанство/. Центр культу - огонь; боги Ормузд /добрий/ і Ариман /злий/. Своїх мерців маздеїсти не закопують і не палять, а кладуть на так звані "башти мовчання", де вони й згнивають. Маздеїстів тепер є у Персії тисяч 10, а в Індії /Бомбей/ тисяч 100.

В. Р е л і г і ї к у л ь т у р н и х н а р о д і в або монотеїстичні /однобожні/ це головню - ю д а ї з м або жидівство, х р и с т і я н с т в о і м а г о м е т а н с т в о або і с л а м.

1. Ю д а ї з м - стара релігія, заснована за довго перел різдвом Христа, оформлена в книгах жида Моїсея. Це мішанина диких обрядів, певна система суспільно-політичних відносин /між иншим шовінізм/ і мораль викладена в 12 заповідях Моїсея. Тепер юдаїстів або жидів мільйонів 15.

2. Х р и с т і я н с т в о засноване жидами Ісусом Христом, од різдв якого минає 1929 літ. Християнство є проповіддю нової моралі - "Любови" до всіх понижених і ображених, яка списана в 4 книгах "Євангеліях" учениками Христа. Поняття про бога такі, як і в жидів, а мораль є подібна як і в буддистів та инших. Віра в бога, святих, безсмертя душі і всячина - це повторення тих пог-

лядів, що панують і тепер у дикунів-нехристиян. Християнство поширене в Європі і Америці. Головних сект три: католицтво /більше 300 мільйонів або 45%/ протестантизм /більше 210 мільйонів або 31%/ і православ'я /більше 130 мільйонів або 24%/. Головні секти діляться на менші /особливо багато течій у протестантизмі/, а ці - ще на менші.

3. Іслам або магометанство, засноване в VII ст. арабом Магомедом, поділяється на дві головні секти: а/шиїти /послідувачі Алі, заступника Магомедового/ визнають лише книгу "Коран", їх мільйонів 12-15 в Ірані, і б/сунніти, що визнають ще всякі традиції /сунні/, вони поширені в Індії, Китаї, центральній Азії, на Малайських островах, в Африці то-що; є їх тепер мільйонів 240-250.

Ще перед світовою війною було підраховано /приблизно/ число прихильників різних релігій так:

A. Первісні релігії			96 мільйон. або 5.7%
B. Пів-культурні:	браманізм	230-235 м.	674 м. 40.5%
	Буддизм		
	конфуціанство		
B. Культурні:	юдаїзм	12 м.	895 м. = 53.8%
	християнство:		
	католики	295 м. 45%	
	протестанти	204 м. 31%	
	православні	154 м. 24%	
	іслам	230 м.	
			Разом - 1665 м. = 100%

Коли тепер людей на світі майже 2 мільярди осіб, то основні релігійні групи начислюють мабуть так: примітивні 120 мільйонів, пів-культурні 800 мільйонів, а культурні 1080 мільйонів. Однак є й поправка: в цивілізованих народів по містах шириться під впливом науки цілковите безвірство /атеїзм/, але безвірців рахується поки що не більше 2% населення /7-8 мільйонів/. Безвірство шириться більше між соціалістичним робітництвом і інтелігенцією. /Характерний факт, що 40% українського емігрант. студентства в ЧСР - безвірці, як це видно з спеціальної анкети, що опублікована в "Записках" Україн. Господарськ. Академії за 1926 рік/. Отже як видно, більшість людства має ту чи іншу релігію, і тільки у буддистів та безвірців в світогляді нема ідеї бога.

Поширеність релігії показує, що релігійні скупчення мають в житті великий вплив. Можна сказати, що духове життя цілого людства йде під великим впливом релігії.

Що-ж таке релігія? Французький соціолог Е. Дюркгейм дослідив "релігію" дикунів австралійських і ин. і з того вивів цікаву, науково-тверду теорію, в якій показав, як релігія виникає і в чім полягає її ширець.

Перш над усе бачимо, що релігія є сукупністю людських уявлень /представлень/, що виявляються на зовні певним рядом думок, а друге - що релігія є сукупністю певних вчинків, що тими думками спонукаються. Про що кажуть ті думки? Про те, що світ складається ніби з двох частин - святої /Sacre/ і звичайної, вульгарної /profane/: предмети, люди, вчинки і тд. ... все ділиться на ці дві частини в кожній релігії. Це є ширець її, а для чого? Щоб все "святе" примушувало людину поводитись так, а не инакше.

У первобутніх людей є інстинктивне почуття, що кровний зв'язок

між близькими є біологічно шкідливий, тому шлюбні і взагалі полові зносини мусять відбуватись між групами, кровно не звязаними /екзогамно/. Внутрі роду шлюбний звязок не допускається, коли ж між родами відбувається, скажім, обмін жіночими індивідами, то очевидно в кожному роді буде взята певна частина з сусіднього роду. Як узнати, що жінка, яку береться в сусіднім роді, не наложити кровно до цього роду, в який її мається взяти? Чим одзначити, що ось ота дівчина, яку сватають в іншому роді, не є дочкою тієї, яка туди вийшла з цього роду, де тепер жених?

Тому кожний рід, щоб зазначити свій кривний звязок присвоює ім'я якоїсь тварини, рослини і ин., щоб зазначити, що всі, що носять це ім'я, належать до роду такого-то. Оце приbrane ім'я є назвою рослини чи тварини - котру цей рід уважає за свого т о т е м а і вважає, що кожний є з в я з а н и й з своїм тотемом якось так нерозривно, що де-б не попав, а коли скаже який його тотем, то всі вже знають, з якого він роду. Таким чином кривний родовий звязок символізується некривним звязком з тотемом. Тотемом вибирається тварина - кенгуру, собака, орел, горобець, червяк, рослина, навіть місяць, камінь то-що. Коли роди поширились, коли взаємно в їх виключались через шлюби люди з інших родів /і тотемів/, то між родами припинялась боротьба з огляду на в п л и в тотема: люди, одного тотему є разом і одного роду. Тому роди зливались в ширшу єдність /плем'я/, яка також собі вибирала спільного тотема. Так витворилась ціла традиція тотемів: особистого, родинного, родового, племенного. Зв'язок з тотемом є зв'язком особливого значіння, вищої солідарности, такої, як у близьких родичів.

Коли намалювати на дощечці якийсь знак і сказати, що він означає тотема, то ми одержимо графічне означення тотему, його символ /як ніби письмо, що означає думку!/, то і цей предмет стає вже шанованим, як сам тотем. Де покладеш цей значок, то й той предмет стає незайманим, шанованим: цей предмет належить тому, чий тотемний знак на нім лежить! Так розмежовується зовнішній світ між племенними групами. Покласти значок тотема на щось, значить покласти заборону /"табу"/ - ніхто не сміє зачепити. Згодом висновується, що даний рід п о х о д и т ь від свого тотему; тотем є предком, з якого почався даний рід. Вшанування предка стає частиною життя, роду. Виникає культ предків. Воля предка є вищою волею для його потомків, як воля батька є вищою волею для дітей. Предок-родоначальник є найвищим батьком. Згодом він стає тим, що керує життям своїх потомків. Стає б о г о м. Поширення родів у племена, племена в народи заплывало в круг думання і ту місцевість, де живе даний народ. Тотем розпоряджається людьми і землею, де вони живуть. Так виростає думка-ідея, що від тотему взяли свій початок люди, земля, вода, рослини, тварини. Тотем в уяві людей стає творцем всього. Ідея бога виросла! Поведінка індивідів пристосовується до волі тотема - діє н о р м а поведінки, очевидна є т и ч н а норма. Тому є т и к а у всіх некультурних народів є частиною релігії, а релігія ніщо инше, як правило відношення людини до тотема-бога. Ясно стає, що по внутрішньому змісту відношення до тотему є відношенням до свого р о д у. Сила тотему є силою роду. Норма поведінки, продиктована тотемом, є в суті річчю нормою, яку установив рід, отже - тотем, норма і тп. є ніщо инше, як с и м в о л р о д у і й о г о ж и т т я, символ с у с п і л ь н о г о буття. Здобуваний щодня досвід поділяє все на дві частини: що корисне родові, того хоче, вимагає тотем, і навпаки. Істи тотема не можна, тому їжа поціляється на за-

боронену, тотемну /"святую"/і іншу. Їсти тотемну животину чи рослину буває можна, але при певних обрядах, що символізують єднання з тотемом /у християн це - "причастя"!/. Тотем є символом успішного зв'язку, апотеозом роду чи племені. Поведінка членів роду чи племені дисциплінується уявленням про солідарність з тотемом, од якого беруть свій початок всі члени роду.

Коли систему поглядів і вчинків, якими регулюється відношення до тотему і між собою назвати релігією, то релігія є солідарною системою вірувань і вчинків, що відносяться до святого, що єднають в моральну цілість /"церкву"/ всіх тих, що так вірують і поступають. Релігія є витвором соціального життя, але цей витвір впливає потім, як специфічний чинник на поведінку людей. Всі норми і приписи релігії мають метою скріплення солідарності, будучи разом з тим продуктом тієї солідарності, що виросла з солідарності родини і роду, з кривого зв'язку. Для великих обетчань, для мільйонів "бог" мусить грати ту роль, що й тотем для примітивного роду. В ідеї і авторитеті "бога" виявляється авторитет суспільства.

Така соціологічна теорія релігії.

З розвитком культури міняється уявлення про тотема /бога/, але суть релігії залишається: поділ всього світу на "святий" і "звичайний". Чи примітивні народи, чи культурні, але вони живуть по суті однаковим релігійним життям. Релігія є символічним представленням суспільного авторитету. Поскілки люди скрізь живуть суспільно, постільки скрізь є релігія. Помилуються ті, що думають ніби релігія є лише дурний забобон. "Дурне" не могло б триматись сотнями тисяч літ, мусило б уже давно загинути, а воно живе і в австралійських дикунів і європейських культурників.

Учені, що поясняли релігію, як "анімізм", "натуралізм" і взагалі як збірників забобонів, не добачили головного, що релігія є регулятором суспільного життя і його витвором. Доки є суспільство, доти мусить бути його регулятор; коли зникне релігія, то натомість повстане інша система регулювання суспільних відносин.

Не в агітації і дурисвітстві шаманів, жерців і попів, не в забобонах суть релігії, а в соціально-регулюючій ролі, в дисциплінуванні індивідів при допомозі авторитету суспільства, символізованого в образі релігії, в зв'язку людей так тісному, як ніби кривий зв'язок. Значить, зв'язок родини розгорнуто і поширено при допомозі релігії на все суспільство, на мільйони чужих між собою людей.

Як у дикунів "тотем", як у буддистів "будда", так у інших "бог" є лише освяченим символом суспільного зв'язку. Характерно при тім, що і тотем і будда зовсім не боги, а лише символи. Значить релігія буває і без ідеї бога - скаліченого у "культурних" людей символа суспільного порядку.

Поскілки релігія є загальним, всесвітнім явищем, що виросло від людини примітивної, може ще від примата, то воно є дужим чинником життя, котрий буде чинним доти, доки його функцію не візьме інший чинник.

Іншим чинником заявила вже себе наука, що хоче дати людям в руки засіб для створення суспільного авторитету - регулятора життя, котрий людину-звіра дисциплінує на людину-соціуса. Як бачили вище, релігія є своєрідна філософія життя /світогляд/, є збірником правил поведінки /джерелом етики і права/, є системою обрядів, цеб-то мистецьких естетичних переживань, - отже замінити релігію

може лише така система, що нестиме в собі інший світогляд, норми етики і права, мистецькі образи і переживання. І все в такій формі, що була б зрозуміла і доступна найменш розвиненій людині.

Сучасна релігійна філософія дає в незвичайно-популярній формі пояснення про сенс буття в категоріях, початку і кінця світу. Це все неправильно і хибне, але хай знайде наукова філософія таку популярну форму для своїх ідей безкоштовно і вщепить їх кожній найпримітивнішій людській істоті, кожній неграмотній бабі з волинських лісів чи карпатських гір. Коли це вона зробить, тоді заступить один елемент релігії - релігійно-філософію життя. Хай наша наукова система етики і права стане так популярною, як релігійна етика, тоді вона заступить другий елемент релігії. Нарешті, хай теперішня універсальна організація суспільства /державна і її прообраз - партія/ дасть кожній людині насолоду обряду, який би символізував важливі моменти з життя людини - її народження, зрілість, включення в громаду, шлюб, народження у неї дітей, сезони і акти праці, виділювання дітей, утворення ними своїх родин, нарешті смерть - ці всі моменти релігія перевела в естетично-мистецькі форми /церемонії, обряди, культ/, які збуджують у людини повагу до її власного життя. Це все робить релігійна організація /церква/, але не робить держава, партія і т.д. і тому вплив церкви непереможний: христини справляє релігія, весілля справляє релігія, похорон у величаво-красивій, як драматична опера формі, справляє релігія. Правда, аналіз показує, що багато сучасних обрядів ідуть з глибини віків, навіть не від християнства, а від поганства. Так треба ж зрозуміти, що поганство - це період у нас тотемізму, який витворив дивовижну символіку суспільного життя, через яку він злив родини в ширші суспільні групи і надав їм почуття майже родинної солідарності. Отже "релігія" є початковим соціалізатором людей, що обернув людину-звіря в "зоон, політкон" /суспільну істоту/. В тотемізмі нема ідеї бога, але тотемізм несе в собі те, що й сучасна релігія. Первобутній соціальний комунізм є соціальним образом, основою, з якої виріс світогляд - тотемізм, своєрідна "релігія без ідеї бога".

Що українці в доісторичні часи пережили добу тотемізму - цьому є показчик. Тепер тотемізм є в дикунів Америки, Австралії і Африці, а у нас він був ще тоді, як древні вступали в добу хліборобства. Остаток від тих часів - у прізвиськах людей. Чому в нас багато таких прізвиськ, як: Зайці, Лисиці, Вовки, Коти, Тхори, Бугаї, Півні, Горобці, Орли, Журавлі, Гусак, Шпаки, Вороги, Соми, Карасі, Дуби, Верби, Берези і т.д.? Як би статистики підраховували, то знайшли б тисячі і тисячі людей, що зветься Вовки, Горобці, Журавлі, Дуби.

Недавно Білоруська Академія Наук впорядила анкету, щоб узнати скільки разів повторюється на Білорусі прізвисько "вовк". І що-ж? Оказались десятки тисяч... Це саме і в нас. Це ніщо інше, як німий свідок тотемізму. Доісторичні тотемні групи "вовки", "лисиці", "дуби" розпливалися в територіальному суспільстві і визирають тепер крізь гущавину інших прізвиськ /географічних, професійних, ново-родових і ин./, як розпорошені колишні тотемні групи.

Коли-б християнство не зіпсувало старо-словянських "релігій" з їх многобожеством, що є таке властиве многості тотемних груп, то стара релігія предків була б нам краще відома; злившись в територіальні суспільства, люди дали їм вираз в одному символі /однобожество/. Монотеїстичні релігії є показчиком злиття тотемних груп в

територіальні суспільства і виникли вже в часах історичних, чому - відомі навіть де-які закладателі цих релігій.

Тепер погляньмо на характер релігійного згуртування з соціологічного погляду. Передовсім ці згуртування в е л и ч е з н і числом і охоплюють майже все людство. Далі - релігійне згуртування є о р - г а н і з о в а н е: навіть як зароджується маленька секта, то вже має свій керуючий осередок; коли ж організація закінчується, то маємо перед собою товариство- ц е р к в у, з складною ієрархією. Згуртування це в своїй поведінці - с о л і д а р н е, бо стремиться до однієї мети і однаково її розуміють всі члени. Нарешті, у старих релігійних організацій є величезний технічний апарат для того, щоб вплинути на людину: матеріальні засоби /будинки, гроші, землі/, надрі агітаторів/"проповідників"/, преса і література /обов'язково книги, в яких зібрано основи - Євангелії, Коран, Талмуд, Зенд-Авеста, Веди і т.д./, так само вироблені церемонії і обряди, "богослуження", що мають метою заряджати людину почуттями; з співом, музикою, танцями, театральним представленням, церемоніями і т.д.

Релігійна організація має цілу систему норм суспільної поведінки, за порушення яких карається /"покута", виключення і ин., раніш каралося й смертю/. Релігійне згуртування впливає на інші, наприклад на д е р ж а в у, котра часто робить лише те, чого хоче релігійна організація: оплачує жерців /"духовенство"/, наказує навчати в школах "релігію", оповіщати ідеологію згуртування за "державну релігію", іноді релігійне згуртування перебирає на себе функції самої держави і тоді провідники релігійних організацій стають керівниками держав /всё середньовіччя в Європі було пануванням церкви над державою, папи, єпископи і попи керували військом, счиняли війни, мучали людей по тюрмах, палили, сажали на палі, рубали голови, грабували населення, видавали накази, називаючи їх "законами" і т.д./. Церква впливає на родину - батьків змушує навчати дітей релігії, вінчає, хрестить, ховає, освящує і т.д.; впливає також на маєткові, різно-правні групи, на мовні /до людей однієї мови, але різних релігій відносяться як вороги, напр. хорвати і серби, трохи є ворожнечі між галичанами - уніятами і наддніпрянцями - православними, а в Канаді і Америці уніяти і православні українці - це два ворожі табори/.

Вплив церкви разом зі зростом науки й культури зменшується. Раніш церкви воювали, вбивали людей за "збочення", на кострах палили учених, а тепер то вже "релігійникам" дано по пальцях. Історія боротьби церкви проти науки - це жахлива картина, яку можна побачити, напр. в книжці Дрепера "Історія боротьби між релігією і наукою"/є український переклад, злагоджений М.Павликом в 1898 р. і виданий у Львові/. Але н а у к а п е р е м а г а є, бо все, що є цінного в культурі, що забезпечує людину, то творить праця і наука. Європейська культура витворена наукою в боротьбі проти церкви і релігії. Релігію витворили колишні примітивні люди, як засіб для утримання солідарності, утворили на дурних забобонах, суєвір'ях, несвідомій брехні і з цим вони й тепер живуть. Де не проникла наука, там живуть оті люди, що називаються дикунами. Але дикунів повно ще і в Європі, бо є цілі класи населення неграмотні, про науку навіть не чули. Наш сільський волиняк або карпатський гірняк або темний селянин живе так, як і ті дикуни. Релігія у тих і других однакова: н а з в и "богів" і "духів" інші, але думки однакові. Вплив церкви і попівства на їх величезний. Культура і наука розвивається в містах, отже народи, що не мають своїх міст живуть в селах забобонами і суєвірством, що походять з часів примітивного дикунства. Такі народи всі в

неволі, бо всяка влада через попівство тримає їх в руках. Тотем або "бог" виконує стару роль: залякувати "вірну череду" муками і карами божими, щоб череда слухняно виконувала волю попів, панів і "богів". Вся неволя, яка тепер душить людство, є твором релігії і церкви, бо теперішнє суспільство диференційоване /поділене/ на класи і всякі професії, через що одні попали в пани, а другі - в раби. Браманізм, як бачимо, є релігією панування попів, військових і купців над судрами /рабами/, яких в суспільстві більше. Ота 400 мільйонна Індія, що тепер є колонією, якою командує 170.000 англійців, є страшним показником, що може наробити віра в богів. Не дивуймося, що 40 мільйонів українців у неволі, бо он 400 мільйонів індусів ще в страшнішій неволі і через те саме - через свою релігію, через своїх "богів". Віт Закарпаття аж по Кубань живе 40 мільйонів людей, які живуть з ранку до вечера переляком перед своїми "богами", що їх все карають за "гріхи" - ці люди не можуть визволитися з рабства, бо вони переконані що це рабство їм послав "бог" за "гріхи". Вони бояться не панів - не поляків, не румун, не мадярів, не жидів, не москалів - вони бояться своїх б о г і в, які їх покарають за бунт, за непослух, а про це їм щодня торочуть попи в хаті, в церкві, в школі і все страшають тотемом та "духами" - "святим Миколаєм", "святою Дівою", вовкулаками, відьмами, упирями, русалками і іншою "народною поезією", яку ще вихваляють українські псевдо-учені і бездарні письменники. Найбільші українські люди - Шевченко і Драгоманів підняли бунт проти церков, попів і богів, але ж темна маса більше слухає не Шевченка і Драгоманова /бо їх вже нема/, а своїх попів, які щодня гудуть над ухом про богів і чортів.

Буржуазія вже перестала вірити в богів, але добре зрозуміла релігію, як з а с і б к е р у в а т и народом, особливо селянством, і знаменито керує, одпускає величезні гроші на церкву, щоб вона держала "череду" в руках та заганяла на панську роботу.

Наш нещасний народ одубів по селах, молиться богам своїм і служить панам, не розуміючи, що його неволя коріниться в р е л і г і ї. Він з неволі не вийде доти, доки буде релігійним, бо ясно, що релігія - це є спосіб упокорювати людину перед державою і суспільним устроєм. Лише ті, що покидають "богів" і замість "царства небесного" хочуть будувати свою республіку на землі, лише ті визволяться.

Соціалізм, як наука про визволення робітництва і селянства з неволі, вимагає повного розриву з релігією і замість вірувань дає н а у к у, замість церковної організації ставить п а р т і ю, замість храму будує н а р о д н і й д о м, замість "заповідів божих" бореться за е т и к у с п р а в е д л и в о с т и і р і в н о п р а в с т в а, замість церковних театрів творить мистецтво людське.

З цього видно, що наука і релігія непримиримі вороги, а соціалістична партія непримирима до церковної організації і так по всій лінії. Ось тому соціалізм мусить перевести величезну культурну роботу, щоб розбити найдані неволі, які наклала на бідних людей релігія і тримає цих людей в стані дикунів.

Ніде на світі дикуни не є вільні, скрізь - рабами. Отже хто хоче бути вільним, той мусить поклястися ціле життя воювати з церквою, релігіями, богами, попами і тд.

Релігія є витвір дикунів. Але цих дикунів багато ще і в Європі: одні є дикунами по своєму становищу, а другі дикунами прикидаються, зітхають релігійно, щоб дикуни працювали на їх, солідарно підтримували своїх панів, бо так хоче, мовляв, бог. Коли раніш сим-

вол порядку був тотем /тварина, рослина, предмет якийсь/, то це в дикунській комуні мало вплив соціалістичний, але коли тотемом став "безтілесний дух", якого сучасна темна людина вже зовсім не розуміє, а моткі жерці набалакають про його море слів, то "бог" стає вже засобом викиску темного люду з боку панства і попівства. Бог оказався гіршим ворогом, ніж якась черепаха або ящірка, що колись була символом порядку.

Ось тому сучасні релігії культурних людей згубили всяке позитивне значіння для суспільства, порядок в якому підтримується вже не пошаною до тотема, а поліцією і військом. Темний люд тепер забитий у подвійну неволю: насильство над тілом, що робить державу, і насильство над думкою, що робить церкву.

Держава і церква - ось найбільші вороги селянина і робітника. Щоб визволитись, то треба в першу чергу визволити думку, тому найзавзятіша боротьба мусить іти проти церкви, а поруч з цим ростиме боротьба і проти класової держави.

12. ПАРТІЙНІ СКУПЧЕННЯ. Партії одрізняються від всіх скупчень, про які раніш говорено. Партіями називаються такі соціальні скупчення, що добиваються політичної мети, цеб-то владу в суспільстві і змоги керувати ним відповідно партійній програмі. Партії є витвором не дикунів і селян, а тих суспільних груп, що одірвалися від землі і живуть переважно в містах.

Партії в розвинутих суспільствах бувають дуже чисельні, завжди організовані /цеб-то мають керуючий осередок/, солідарні, дисципліновані і при тій часті мають добрий технічний апарат /гроші, агітаторів, школи, пресу, підприємства, активні відділи то-що/.

Иноді де-хто каже, що партії відповідають тим класам, на які ділиться суспільство. Це не зовсім так. Бачимо, що в партіях бувають члени з багатих і бідних, отже партійне скупчення не покривається з маєтковим; бувають в них різно-правні і різних професій люди. Коли класи є складні скупчення /як побачимо пізніше/, в які входять люди з однаковим маєтковим станом, правами і суспільними професіями, то з цього видно, що партія не покривається з поняттям класу. Каутський казав, що в сучасному суспільстві загалом трьом основним класам /поміщиків, буржуазії і робітників/ відповідають три типи партій - консервативні, ліберальні і соціалістичні. Цей поціл де в чому не відповідає дійсності. Он у Франції є кілька партій соціалістичних: одні захищають інтереси буржуазії /республіканці-соціалісти, ліберальні соціалісти/, другі - захищають інтереси робітництва /чисті соціалісти/, треті, їх уважають за обманщиків /комуністи/. Консервативними ж є кілька буржуазних партій /напр. націоналісти/.

У Німеччині перед війною було обраховано, до яких партій належать робітники: 27% робітничого класу було організовано в професійних спілках, числом 5.391.000 осіб і ось лише ці - професійно - організовані робітники, розбивались по таких партіях: в соціал-демократичній 2.573.000, в центрі /буржуазному/ 626.000, в консервативній і націонал-ліберальній 355.000, в поступово-буржуазній 107.000, в анархо-синдикалістичній 7.000, а інші по дрібніших партіях. Це ж такий поділ по партіях у "свідомого" пролетаріату, а що ж казати про неорганізоване робітництво? Наш український приклад ще ясніший: на виборах до польського сейму в Галичині й Волині селяни і робітники голосували - одні за комуністів,

другі за соціалістів, треті за реакційно-буржуазну інтелігенцію, де-які за клерикалів і монархистів. В Америці українці є майже всі робітниками, але погляньте як вони розбиті по партіях - і комуністи, і пів-соціалісти, і ліберально-буржуазні і монархисти! Ведуть між собою боротьбу по всіх правилах класової політики, хоч всі... робітники.

Український Робітничий Союз в Америці чи в Європі уявляє однакову картину: в нім і комуністи, і буржуа і фашисти та монархисти. Те саме й з селянством. В соціалістичних і комуністичних партіях є помітне число з інших класів, навіть провідники робітництва в значній частині ніколи робітниками не були: Маркс, Ласаль, Енгельс - з буржуазії, анархисти Бакунін, князь Кропоткін і граф Толстой - поміщики, Драгоманів - з дрібних дворян. Троцькі, Зіновієві і інші лідери комунізму - ніколи пролетарями не були, а між тим є провідниками пролетарського комуністичного руху.

В робітничому уряді Англії аж 4 лорди, а на чолі Сполучених Держав стоїть президент, що був робітником і став одним з провідників республіканської /реакційно-буржуазної/ партії Гувер. В руській компартії 40% членів /якраз керуючий шар/ з інтелігенції і ще недавніх виразних слуг буржуазії і царизму.

Чи можна говорити, що партія відповідає класові? Ні, партія звичайно з а х и щ а є інтереси якогось класу, але сама складається з представників різних класів. Однак само розуміння своїх завдань /інтересів/ партією залежить до певної міри від складу її членів: від літ, освіти, темпераменту і походження з тієї або іншої класової верстви, щоб-то від заможности, професії і правного становища членів у суспільстві.

В залежности від обсягу і н т е р е с і в і з а в д а н ь всі партії можна поділити на чотири групи:

А - І н д и в і д у а л ь н о - е г о ї с т и ч н і г у р т к и, з яких найбільш відомі ш а й к и і б а н д и. Ш а й - к о ю буде гурток, що ставить собі метою захоплення впливів з єдиною метою збагачення средствами нелегальними, неморальними, але не насильницькими, тоді як б а н д а, діючи нелегально і не морально, вживає засобів і насильницьких. Шайки і банди мають остаточну ціль збагачення кожного їх члена, не ставлячи жадних колективістичних цілей. Звичайно організуються навколо окремих осіб - в а т а ж к і в, не мають програми, а лиш конкретні завдання /"ударні справи"/, виконують їх по черзі і наслідками діляться. Роль ватажків велика, дисципліна значна, включно до права ватажка на життя і смерть члена /в бандах/.

Шайки діють іноді отверто, але замасковано, банди ж діють строго-конспіративно і довго, як, напр., відома сицилійська "Маффія". Політичні стремління шайки ставлять іноді отверто, банди ж вербують в свій склад іноді високо-експонованих представників державної влади і впливають посередно на політику.

Так звані "котерії", "кличі" - це є інші назви для шайок, що діють біля центрів державної влади.

Б. Г р у п о в о - е г о ї с т и ч н і - це організації бувають вже з назвою "партій", "союзів", "організацій" і дбають лише в інтересах своїх о р г а н і з а ц і й, не вдаючись ні в суспільні реформи і не складаючи спеціальних програм. Ці партії носять назви переважно з абстрактним змістом: партії "порядку", партії "ліберальні", "демократичні", "радикальні", "поступові" і тп. Ці назви часто абстрактні і партія ніколи точно не вияснює, що во-

ни означають. Походження цих назв - продукт політичної мови: як лише яке слово стає популярним в масах, то зараз же знайдуться гуртки, що силкуються його підхопити і визискати під ним, як "фірмою" обивателів. Є навіть такі "соціалістичні" партії, що потворилися виключно в своїх групових інтересах, напр. Французькі буржуазні партії, але з назвою "соціалістичних". З українських таких партій є типовий представник групово-еґоїстичного інтересу "радикал-демократи" або "петлюрівці". Характерним явищем таких організацій останнього часу є всякі союзи "фронтовиків", "легіонерів", "фашистів", цивільні організації "бувших вояків", учасників "зімового походу" і тп. Цементом об'єднання є не суспільний якийсь ідеал, а спомин про пережиті, своєрідне виявлення корпоративного духу.

Всі такі організації доволі настирливо втручаються в політичне життя, але успіх їх діяльності залежить у великій мірі від якості провідників. Тісною метою цих організацій є прийняти участь в розподілі громадського добра методом політичної акції на користь своєї організації і окремих членів. Діють легально, опортуністично, пристосовуючись до протилежних режимів. Самі, не маючи суспільних цілей, не можуть вести державного корабля, тому "принципові" захистники методу коаліцій, співробітництва. Дисципліна не висока, постійні внутрішні перегруповування, розколи, зради, внутрішні змови, часта зміна настроїв. Це переважно організації дрібної буржуазії і півінтелігентів, кон'юнктуриків.

В - К л а с о в і п а р т і ї, що виступають в інтересах соціального класу або своєрідної його частини: аграрно-поміщицькі і селянські, торговельно-промислові, фінансові, воєнні, клерикальні, робітничі, ремісничі і ин. Це партії, що стремляться захищати "стан посідання" свого класу чи своєї класової групи, зберегти принаймні "рівновагу" в розподілі соціальних сил, коли не добитись гегемонії. Визначними партіями цього типу є англійські консерватори, ліберали, лабуристи, американські - республіканська, демократична і робітнича, чеські націонал-демократи, клерикали, аграрники, українське УНДО; сучасні європейські соціал-демократичні партії еволюціонують в цім напрямі, захоплюючись все більше "тактикою" англійської робітничої партії і тред-юніонів.

Класові партії є значно вищим типом політичної організації, ніж попередні: вони є виразником реальних суспільних класів, беруть поважніше інтереси свої, ототожнюючи їх з суспільними.

Класові партії мають поважну пресу, самостійну ідеологію, постійну організацію, керуються інтересами, а не настроями, непримиримі до режимів своїх противників і на випадок противник серйозно замахнуться на їх інтереси - йдуть на крайні засоби - перевороти, революції.

Г - С о ц і я л ь н о р е ф о р м а ц і й н і п а р т і ї - вони вербуються з поневолених трудових мас і націй. На першому місці в їх не інтереси якоїсь групи, а і д е о л о г і ї с у с п і л ь н о г о д о б р а. Вони задаються цілями, яких в данному устрої легально здійснити не можна, тому вони "по світогляду" як правило є р е в о л ю ц і й н и м и. Коли вони виставляють на видне місце інтереси якоїсь суспільної групи /робітництво, селянство, бічні, поневолені, професійні групи, навіть релігійні/, то це є їх м е т о д о м і засобом стремління до мети, а не самоціллю. Ціль їх - п е р е б у д о в а с у с п і л ь с т в а, корінна реформа відносин власності, керівництва і організаційної форми. Сюди відносяться соціалісти, комуністи, синдикалісти, анархисти.

Коли такі партії приймають метод легальності праці, то вони найчастіше виступають, як "ідейні кооператори", які впроваджені в діловому процесі еволюціонують неминуче до "ліберально-демократичного" практицизму.

Соціально-реформаційні партії /чи вони проповідують революційні методи чи еволюціонізм/- переняті ентузіазмом, вірою в ідеал соціальної справедливості, насичені моральним ідеалізмом, а тому часто їх представники і члени виявляють багато подвижництва, героїзму і аскетизму - з одного боку, і догматичного фанатизму, сектантського духу - з другого. Вони діють непримиримо, бойкотують всіх не згідних з ними, ізолюються від "життя", але це їх часто деморалізує, спричиняє розпад, перегруповку. Рушійною силою цього розкладового процесу є шукання живого, практичного діла і необхідний через те перегляд тактики. Всі "тактичні" проблеми в цих партіях зводяться іменню до шукання практичного діла, до хоч би часткового задоволення своєї спраги і жаги, свого духового голоду за практичним здійсненням ідеалу. І тому неминучим переходом цих партій або їх частин на позицію "еволюціонізму" в світогляді і "опортунізму", як звуть непримиримі або "реалізму", як звуть практичні активісти, в практиці. Диференціація цих партій відбувається обов'язково в двох напрямках - відокремлюються реалісти /"опортуністи"/ "на право" в життя, в дійсність, в компроміси, а "на ліво" відходять непримиримі догматики, фанатичні аскети думки і подвижництва, центр же залишається в пасивному виявленні віри і задоволення почуття практицизму боротьбою зі збоченнями "правих" і "лівих", задовольняючись цією ілюзією "праці, творчості, будівництва".

Брак свіжого повітря в реальній дійсності надолужують соціальні реформатори науковою працею, вивченням дійсності і конструюванням ідеалу - фактично все, що зроблено в людській історії культурно-творчого, поступового - є продуктом праці цих частин суспільства, виразників напруженого соціального інстинкту. Коли вони діють, як політики, полководці, культур-трегери чи апостоли моралі, мистецькі творці, то дають продукти високої вартості. При несприятливих обставинах трагічно гинуть будучи культурним капіталом, якого не використала історія, цеб-то сучасне їм суспільство. Типовими представниками високого типу "невикористаних" соціальних реформаторів є у росіян Герцен, Бакунін, Чернишевський, Михайловський, Плеханов, Мартов, Толстой, Горький, в українців - Шевченко, Драгоманов, у німців - Маркс, Енгельс, Ласаль, Вагнер, у норвежців Ібсен, у французів Віктор Гюго, Сент-Сімон, Огюст Конт, у болгар - Стамбулійський, у хорватів Степан Радич.

Розуміється, ми не в силі перелічити справжніх по владі соціальних реформаторів, які через різні причини вмерли чи живуть не популярними. З духом соціального реформаторства живе багато людей якраз в низьких класах - селян і робітників, але їх трагедія - в неосвіченості і матер. бідності, через що вони не можуть промовляти до сучасників мовою наукової аргументації і гинуть у мріях.

По де-яких дослідках таких здібних людей до вищої творчості в сучасних суспільствах європейсько-американської цивілізації є до 4%, однак людей, з високим розвитком соціального інстинкту є значно більше і вони-то й мобілізуються в соціально-реформаційних партіях та організаціях, коли пануючі політичні режими не ставлять непереможних перешкод. Характерною рисою соціальних реформаторів вищого ґатунку є емоційність, напружена до високої степені.

х типу

Початок свій соціально-реформаційні партії беруть з ідеологічних гуртків, які в першій своїй фазі не дають підстав угадати, в яке суспільне скупчення вилетіть напружене шукання правди, але можна напевне сказати, що коли в гуртку провідники й більшість будуть виявляти перевагу інтелектуалізму над волевими спонуками, то гурток трансформується в наукове товариство, в ідеологічно-наукову течію; коли буде виявлена філософічна мрійність і містика, то гурток еволюціонує до релігійної групи, коли переважатиме воля до вчинків, до боротьби, то гурток стане основою політичної партії, загострене етичне почуття штовхне її на шлях революційності, догматизму і виключності, шукання засобів для здійснення перевороту приведе до ідеології визволення поневолених суспільних груп.

Історичні поступові рухи утворюють і ведуть лише соціально-реформаторські типи. /Примітка: в сучасному українському "громадянстві" - інтелігенції - майже не помітно ідеологічних шукачів правди - це певний показник того, що український рух на довго засуджений на сіре, не ефектне існування; ми входимо в довгу добу суспільної реакції, сірости, консерватизму, нидіння, ознакою якого є ненависть до всього рухливого і видатного. Єдиний порятунок - розбудування широких трудових мас, як необхідна передумова для зросту і виявлення соціально-реформаційних типів./

Підана вище класифікація партій має в своїй основі принцип широти задач, інтересів і цілей партій, щоб-то вказує на можливий круг діяння цих суспільних скупчень. Перші груп в практичному житті мало називають партіями, але по суті це є зародки, з яких генетично виростають партії другої і третьої групи. Ще більше, навіть партії четвертої групи иноді діють і виявляються, як шайки і банди, правда - насичені "ідеалізмом", але по мимо того проблематичного ідеалізму все-ж таки явними є у їх прикмети шайки і банди в формі організації і методах діяльності: централізм, необмежений вплив провідників, обман, насильство, конспірація.

Є ще класифікації, що ділять партії на республіканські і монархічні в залежності від того, яку форму державного устрою захищають, але цей розподіл не має великої ваги, бо он в Англії головні партії діють фактично, як монархічні, однак методи їх діяльності і культурна роль, безмірно вищі, ніж методи французьких "республіканських" партій.

Партії мають великий вплив на інші суспільні скупчення і групування, особливо партії двох останніх груп - В і Г. Означення меж цього впливу вказується в самих партійних програмах: що і як вони хочуть зробити з державою, родиною, професійними, маєтковими, різно-правними, релігійними, територіальними скупченнями; але і в діяльності партії вплив роблять великий: змінюють уряди і організації держав, підтримують, реформують церкву, родину, змінюють маєткові відносини, а це значить - змінюють сам розмір скупчень заможних і бідних, збільшують чи зменшують права інших скупчень, сприяють чи обмежують діяльність професійних, територіальних і інших скупчень. Партії творять фактично державу, втілюють її, представляють /компартия і держави СССР є подвійно-складна верства/. Що таке сучасна європейська республіка? Це продукт партій. Шум їх діяльності заглушує діяльність інших скупчень: партійні лічери в ролі міністрів фігурують на першому місці в пресі, партійні маси зіздіються, парадують, агітують, вибирають, скидають і взагалі - ведуть людей таборами за собою.

Партії є провідниками сучасного суспільства, його організаторами, охоронцями і заступниками.

Цю роль раніш виконувала церква, але коли держава емансипувалась від церкви, то ідеологічно-політичним провідником суспільства стала партія. І в цій її величезне історичне значіння, яке очевидно що далі, то ростиме більше. Люта боротьба партій є показником лише боротьби держав, націй і класів між собою. Боевими відділами держав, націй і класів є партії. Національності і класи, що не мають своїх партій, засуджені на н е в о л ю.

Суспільно-несвідомі маси і пів-інтелігенція дуже мало організовані в партії, в подавляючій масі перебувають в стані "безпартійності", котра є показником того, що ці шари суспільства ще не усвідомлюють ані своїх інтересів, ані суспільного процесу, ані не мають /через те/ жадних суспільних ідеалів, пасивно йдучи за організованими іншими групами і будучи для їх лише матеріалом. Інтелігенція /навіть з "вищою освітою"/ проповідує безпартійність через вказану причину - несвідомість в суспільних справах і свою класову залежність від пануючих класів. Виразником цієї інтелігенції є публіцисти і філософи індивідуалісти, цеб-то люди з подавленим соціальним інстинктом, які проповідують егоїзм, як єдину "філософію життя", що - правда - зологічного, а не суспільного. Крайнім виразом цієї ідеології є а н а р х о- і н д и в і д у а л і з м, що виступає, як цілковита протилежність комунізму і соціалізму.

Індивідуалісти критикують партію за різні хиби, при чім не одрізняють різних типів партій: індивідуально-еґоїстичних, групово-еґоїстичних, класових і соціально-реформаційних. Вказується при цій такі хиби: партійний догматизм /він неминучий у партій соціально-реформаційних і є несимпатичним лише індивідуалістам-еґоїстам, а не об'єктивною хибкою/; обмеження індивідуальності - такий аргумент виставляють люди, що психологічно належать до другої групи партій - півінтелігенція і дрібна буржуазія, бо це є її психологічною істотою; вказується ще, на панування в партіях типа "середнього" /медіокра/, пересічного, сірого лицеміра, але лицемір і пересічний - це є властивість партій другої групи, а в соціал-реформаторських партіях зазначаються яскраві індивідуальності, яких ніщо не обмежує, яким партія дає змогу розгорнути свої здібності і сили; вказується ще на дурисвіцтво партій, що виставляють обширні програми так зв. програми - omnibus/, але догрібшись до влади - не здійснюють їх. Які партії це роблять? Шайки, групово-еґоїстичні і иноді й класові. Поскільки а г і т а ц і я є способом розбудження почувань симпатії і інстинкту живлення та індивідуальної самоохорони, то люди йдуть на агітацію, як на всевладну принаду і доки ця принада діє, впливає, доти люди вживатимуть агітації, як способу одержання влади і доти програма - omnibus буде фігурувати в партійній агітації. В класовому суспільстві, де такі величезні маси стоять на низькому рівні культури, цілком несвідомі в суспільних справах, завжди буде панувати партійний обман, бо о б м а н є властивістю не колектива, а і н д и в і д а. В партію людина приходить вже дорослою, вже "вихованою" в родині, школі, на вулиці, в професії, в релігійній організації і п р и н о с и т ь в і д т і л ь с в о ї я к о с т и: коли вона вихована на обманця, дурисвіта, то вона і в партії буде обманювати, дурити. Дурисвіцтво, як властивість і н д и в і д і в, виявляється у їх тоді, коли вони в партії і тоді, коли вони б е з п а р т і й н і. Отже, проти чого заперечують "критики - індивідуалісти"? Колективи мають

лише ті властивості, які є в о с о б а х. Коли родинна, школа і церква будуть масово виховувати чесних і порядних людей, тоді вони будуть і в партіях масово.

Партії є організаціями одкритими, вхід і вихід з яких є д о б р о в і л ь н и й, стже поскільки за партією йдуть маси, то значить партія висловляє їх настрої, змагання і інтереси. Щоденні факти показують, як міняється настрої мас, які йдуть один раз за однією, а другий - за другою партією.

Недавні вибори в Англії, що принесли перемогу робітничій партії, дуже яскраво говорять про те, що маси утворюють успіх партії, а не вона сама собі, хоч на успіх партії впливає дуже ще й метод її організації та агітації.

Всі партії, що хочуть насильно панувати чи робити переворот, мусять бути організовані ц е н т р а л і с т и ч н о і орудувати д и к т а т о р с ь к и м и методами праці, наближаючись до типу в і й с ь к а; партії ж демократичні можуть надіятись на успіх лише при одній передумові: коли всі партії в державі визнають д е м о к р а т и ч н і методи. Коли-ж хоч одна партія стремиться до диктатури, то й інші партії мусять перейти до централізації і диктаторства, щоб приборкати диктатора. Це два методи протилежні: в однім панує принцип с и л и, а в другім - принцип б і л ь ш о с т и г о л о с і в /цеб-то настрою/. Їх розумно сполучувати. мусять кожна соціально-реформаторська партія, коли вона хоче прийти до влади, бо инакше н і к о л и не прийде до влади - завжди другі діючі сили зможуть її розкласти і обернути в сипучий пісок.

Од партій треба одріжнати л і г и, які організуються для здійснення якоїсь о д н і є ї конкретної задачі: культурної, господарської чи політичної. Є ліги боротьби з сухотами, ліги захисту тварин або охорони природних чи історичних пам'яток, ліги аграрної реформи, ліги захисту вільного торгу, пан-європейська ліга хоче об'єднання європ. держав і т.д. Коли партія йде на вибори з о д н и м якимсь гаслом, то вона збирає голоси всіх тих, хто хоче здійснення того гасла, а зовсім не партійної програми.

Ліга Нового Сходу, напр., хоче розв'язати національне питання на засаді повного права самоозначення народів. Все це показує, що форма ліги не зможе запанувати в сучасному суспільстві, яке дуже поділене на класи і ин. Державою ліга керувати не змогла-б, бо для керування державного треба виконувати і розв'язувати одночасово багато культурних, господарських і політичних задач. Вже через одно це з одним гаслом на вибори йти не можна, а треба ставити складну програму для рішення багатьох задач.

Припустім, в якійсь державі є якийсь видатне зло, напр., смертна кара. Коли монархисти, скажім, поставлять передвиборче гасло, "геть смертну кару", то хіба вигідно пролетаріятowi віддати свої голоси за монархистів з-за одного симпатичного гасла? Ні, не можна, бо з одним гаслом "геть смертну кару" керувати державою не можна: разом з цим гаслом можуть перейти до влади ті, що потім будуть проводити всякі шкідливі, господарські і політичні закони, які можуть бути для даної групи дуже шкідливі. Українські пів-інтелігенти ведуть агітацію, щоб "всі об'єднались" коло одного гасла "аби якої Української держави". Вся примітивність цієї агітації очевидна: здобути і організувати державу під одним гаслом /напр., "нація"/ не можна, бо тут не одно, а сотня завдань. Тому й треба творити програму - omnibus, зазначати в ній сотні питань і довати на їх відповіді.

* ліги охорони прав людини і громадянина,

* добитись

Через вказаний характер суспільного процесу вести широку політичну працю треба в формі партії, а не ліг, бо ліга є форма для досягнення мети цілою, ніж суспільство і держава.

Українських масових організованих партій ще нема. Є ідеологічні гуртки з пів-інтелігентів. Такі "партії" політичної ролі не грають, бо по своїй соціально-психологічній характеристиці вони є тим, що ми називаємо партіями групово-егоїстичними або в крайнім разі ідеологічними гуртками, з яких колись виростуть соціально-реформаторські партії.

Однак це станеться не скоро, і лише після того, коли будуть організовані культурно і господарсько українські трудові маси: с е л я н с т в о і р о б і т н и ц т в о — ці два класи української нації. Об'єктивно-історично будучність можуть мати лише ті партії, що організуються для захисту інтересів цих двох класів і для реорганізації суспільства на засадах, корисних для цих класів.

13. ІНШІ СКУПЧЕННЯ.

Головніші про ст і суспільні скупчення ми переглянули. Вони впадають кожному в око, вони об'єднують величезні маси одиниць, вони дуже впливають на хід суспільного життя, цеб-то на поведінку людей. Але ті скупчення є г о л о в н і, а по мимо їх ще багато інших скупчень, дрібніших, але іноді важких і впливових. На це-які з їх вкажемо.

1. Скупчення, що мають метою задовольняти р о з у м о в о - п і з н а в ч і потреби людини. Це передовсім наукові і науково-аматорські організації:

а/ д о с л і д ч і у с т а н о в и - Академії Наук, Інститути, лабораторії, кабінети, катедри і тд.

б/ д о с л і д ч і т о в а р и с т в а - економічні, соціологічні, товариства фізиків, хеміків, ботаніків, психологів, педагогів, філологів і тд.

в/ ш к і л ь н і о р г а н і з а ц і ї - університети, інститути, школи, коледжі, стаціонарні і мандрівні, лекційні бюра, курси,

г/ в и х о в а в ч і о р г a н і з а ц і ї - інтернати, притулки, захистки,

д/ а м а т о р с ь к і т о в а р и с т в а, що підтримують працю вищевказаних, популяризують, розповсюджують видання і тп.

2. Організації /установи, товариства, школи і тп./, що мають метою задовольняти е с т е т и ч н о - ч у т т е в і потреби людини, передовсім:

а/ м и с т е ц ь к і організації: театральні, музичні, літературні, співочі, малярські, різьбярські, архітектурні, танцювальні /балети/ і тд. і тд.

б/ а м а т о р с ь к і для їх підтримки, наपोдблення, вшанування, розповсюдження і тп.

в/ с п о р т о в і товариства і спілки - гравців у футбол, гольф, теніс і тих що плавають, бігають, їздять човнами наввище, що культивують борню і тд. Сюди-ж треба залічити всякі гімнастичні товариства.

г/ р о з в а ж н і товариства - клуби, картярські гуртки, навіть клуби "товстих" або "лисих", або "самогубців", або куріїв опіуму, кокаїністів, гуртки "безсоромників" /геть сором!/, гуртки "вільного кохання", шахматні і ин.

д/ к о л е к ц і о н е р с ь к і - що збирають марки, автографи, фотографії, колекції малюнків і картин, ілюстрацій, пам'яток, старої зброї, ляльок, килимів, вишивок і тд. і тд.

е/ т у р и с т и ч н і г у р т к и, мандрівницькі, охотничькі і багато інших.

3. Скупчення, що об'єднують людей з однаковими в о л е в и - м и с п о н у к а м и, бажаннями чину, активності і т.п., напр.:

а/ здобувати матеріальні добра - кооперативи, акційні спілки і т.п.

б/ д о б р о д і й н і - для роблення допомоги бідним, калікам, для збирання і роздавання жертв на "політичних в'язнів", інвалідів, допомогати раненим і хворим /"Червоний Хрест"/, для захисту тварин, пташок, боротьба з пожежами і т.д.

в/ всякі л і г и для боротьби з алкоголізмом, проституцією, рабством, торгівлею, або для пропаганди нео-мальту-

зіяньства, вегетаріанства, національного самоозначення підтримки Ліги Націй, поширення ідеї Пан-Європи, Пан-Африки, Пан-боротьби з погромами, пропаганди всяких "нових ідей", убрання /т-во боротьби з крохмальними комірцями в Лондоні!/, зачіски "мікадо", мужського костюму для жінок, виборчого права для їх же і т.д.

4/ Нарешті організації з м і ш а н і, напр. інформаційні бюро, бюро для збирання газетних вирізок, т-ва провідників, бібліографів і т.п.

Помимо головних ліній суспільного розвертвання є багато ще менших, трібних, трібеньких, які всі разом дають незвичайну складну мережу чи тканину суспільних взаємочинностей. З указаних вище товариств і організацій значну, просто велику роль грають, напр., наукові організації дослідників. Найбільший ефект дає колективна дослідча праця: ось тому товариства дослідників виконують важну суспільну функцію - о р г а н і з а ц і ю с в і д о м о т и людей. Коли пригадати, що дали людству за останні 150 років фізики і хіміки, як змінили вони "техніку", яку величезну кількість видумали гнимохів, машин, пристроїв, аструментів, то просто остовпієш від здивування і захвату. За весь час свого існування природа збільшила людей до 1,8 мільярду, а наука лише за 150 літ дала більше 250 мільярдів механічних сил, які працюють для людей. Техніка вносить величезні зміни в організацію праці, спричиняється до розвертвання, ускладнення людських скупчень, витворює інший рівень свідомости у їх, інше розуміння суспільного життя, новий розподіл людства - це все очевидний показник великої ролі науки, а це значить - великої ролі наукових організацій - товариств, спілок, інститутів то-що.

Вони-ж впливають на діяльність і розвиток інших скупчень, напр. мистецьких - варт лише глянути, що зробила техніка з театром, яку роль почав грати кінематограф, де грає і співає метал, де йдуть німі і голосні театральні ції, виставлені в Гулівуді /Америка/, а зібравши сотні мільйонів біля екрану по цілому світі.

Те, що називається "культурним рівнем життя", що odrіжняє "культурних" людей від "цихих", то є передовсім наслідок праці отих наукових і мистецьких скупчень людських, праця тієї наукової і мистецької команди людської, що своєю діяльністю дає людству знання, розвагу, добрий настрій, душевний спочинок, втіху і насолоду життям, емоцію щастя!

Діяльність отих гуртків наукового і мистецького людю буває на зовні мало помітна, вплив її не очевидний, але він є хоч і посередній, і великий. Щоб розуміти суспільний процес в цілому, треба знати і розуміти не лише діяльність головних скупчень - мовних, державних, релігійних, політичних і т.ч., але й діяльність щойно вказаних менших реальних скупчень.

В зв'язку з цим виникає одне питання: яку роль в суспільстві грають "визначні" або "великі" люди, цеб-то ті люди, що по-французькому їх називають еліта /.../? Де-які соціологи /напр. Гіллінгс/ називає їх групою чи скупченням, але коли ми пригадаємо, що таке є скупчення, то такої реальної групи не існує. Великі люди з'являються рідко, вони ціють, як члени скупчень, але такого скупчення, в якому були-б організовані самі великі люди, не було ніколи й нема. Коли ми пригадаємо собі кілька великих людей, то це буде ли-

ше статистичне число, а не реально скупчення людей, зв'язаних між собою взаєм чинністю.

Коли ж часто доводиться чути про великих людей і читати книжки про їх великий вплив на суспільне життя /напр. Карлейля: Герої і героїчне в історії/, де висловлюються такі погляди, як той, що "вся історія людська складається лише з життєписів великих людей", то треба признати, що це питання важке. Отже, як науково означити, що таке велика людина? Коли ми скажемо, що великий є Наполеон або Шевченко, а нам у вічі скажуть, що це неправда, бо великий є лише Толстой, Едісон та Петро I чи Катерина II, то хто має рацію? Наука вілкила особисті /суб'єктивні/ оцінки, а шукає такої прикмети "великості", котра була-б ясна і очевидна для всіх. Не цій особистий смак є міркою "великості", а об'єктивне значіння якоїсь людини в історії людства, в суспільному процесі. Не дарма каже український народ про безвартність суб'єктивних оцінок у приказці про різницю смаків /"кому піп, кому попадя, а кому погова наймишка"/.

Об'єктивно-науково кажучи з соціологічного погляду, великою людиною може бути названа лише така людина, що

а/ займала в людському суспільстві або в одному з головніших скупчень визначне, найвище соціальне становище і

б/ при тій своєю діяльності виявила вплив на поведінку людей і означила до певної міри долю суспільства, змінила його структуру, записала - як кажуть - нову сторінку людської історії, впливаючи не лише на своїх сучасників, але й на потомків.

Важке не те, чи нам подобається цей вплив, чи ні, а важке те, що цей великий вплив був з р о б л е н и й. З цього погляду і Шекспір і Едісон, і Наполеон, і Торквенада, і Хмельницький і Залізняк, і Пугачов, і Колумб, і Цезарь, і Петро I, і Ньютон, і Уат, і Робесп'єр, і Ленін, і Маркс, і Бісмарк, і Маккіавелі, і Магомет, і Будда, і Христос, і Шевченко є великі.

Одрізняють великих людей від геніяльних: великий зробив могутній вплив на суспільство, а геніяльний зробив щось визначно - н о в о - г о, ніби родив /геніяльний від слова "генус" - значить р і д/, а від геніяльних і великих треба одрізняти знаменитих, цеб-то дуже популярних, відомих, але вони ані не змінюють історії, ані не "родять" чогось геніяльного, нового. Шевченко, наприклад, своїм впливом змінив хід історії укр. народу, ніби родив не лише "Кобзаря", але й націю, а при тій став знаменитим. Отже він і великий і геніяльний, і знаменитий. Маркс теж відповідає цій вимозі, але Ленін лише великий революціонер і знаменитий, але зовсім не геніяльний, Петлюра став лише знаменитим, але він ані великий, ані геніяльний, ані навіть не талановитий: просто популярний, відомий своєю боротьбою. Герострат став знаменитим в історії лише тим, що спалив пишний храм Діани. Грушевський те-ж наложив до знаменитих, але він навіть не талановитий хоч би так, як Костомарів. Котляревський і Сковорода знамениті обидва, про їх всі на Україні знають, але вони навіть не дуже талановиті. Популярність і великість - це дві різні річі, а геніяльність одрізняється від їх обох. Напр., той, хто винайшов огонь /власне пристосував його до людських потреб/ або винаходець колеса, як пристрою до пересування, або творець системи грошей, як мірила для оцінки предметів і механізму їх обміну - це безумовно були геніяльні люди, але вони залишилися навіть не відомі нікому! Христос був і великий і знаменитий, але він навіть не геніяльний, бо майже всю свою релігійно-моральну систему не витворив, а з а п о з и ч и в від інших, від жицівських сектантів і революціонерів та інших проповід-

ників. Однак його твердість, його моральна витривалість, мученицька смерть - все це зробило такий вплив на історію людства, що він не зникає й тепер і ще довго буде виявлятися.

Геніяльні більше визначаються науковою і мистецькою творчістю, великі - організацією суспільства, а знамениті визначаються скрізь - навіть тенор, танцюристка, борець або шахматист якийсь стає знаменитістю в великому колі людей або й у світовому суспільстві. Такі головні лінії для означення еліти.

З цього всього ясно, що чим більше у якого народу еліти, тим життя цього народу матиме більше змісту, більше руху, ефекту, культуристости, й тим жвавіше. Еліта, як дріжджі: підіймає вгору, розрихлює, робить пухким суспільство, зріжничковує /диференціює/ його, дає розгон і розмах. Народ, у якого еліти нема - раб, невільник, сукупність сірих, млявих, убогих істот. Еліта виходить переважно з пануючих класів і народів, у яких є величезні засоби для культивування і зросту визначних, талановитих людей.

Хто з селян вибився на знаменитість, витворив щось геніяльне, став великим? Таких дуже мало. Отож, коли нація безграмотна, селянська, поневолена, то у неї майже не буває еліти. Знаєте ви що-небудь про великих, геніяльних людей між африканськими народами? Хто став великим у всіх сибірських народів, індійців, всіх тих сотень, мільйонів людей з Африки, Азії і Європи, що могли б сказати за поетом:

"Толпой угрюмою и скоро позабытой
Над миром мы пройдем без шума и следа,
Не бросивши века ни мысли плодотворной,
Ни гением начатого труда."

/ Лермонтов /

Дивуються де-які письменники, що між жидиами багато з'являється знаменитих, великих і навіть геніяльних людей. Жидів усього в Європі 10 мільйонів, а скільки визначних людей! Це правда, але треба знати, що 80% жидівської нації займають в суспільстві пануюче становище, обертають колосальними капіталами, що є підставою для зросту людей науки, літератури, мистецтва, громадського життя. Г е н і й і в е л и к а л ю д и н а є п р о д у к т о м с у с п і л ь н о г о ж и т т я, як мова, господарство, право, техніка і ин.! Хто має змогу "предаватися мечтам и страстям", той може в и р о с т и на генія, а хто засуджений на наторжну рабську працю, з тих геніїв не буває, або вони ними стають лише після того, як розірвуть кайдани свого рабства і пройдуть по всіх шаблях науки аж на верховини культури і, черпнувши з її джерел, сплодотворять свою багату душу, яка потім і розцвіте квіткою геніяльності.

Поширена попівська легенда про те, що "генієм треба родитись", баламутить простих людей і краде у їх віру в розвиток, але ця легенда, як і кожна инша є брехнею, яка нічого не має спільного з наукою і правдою життя. В кожній нормально-здоровій людині закладена о р г а н і ч н а в л а с т и в і с т ь /властивість організму! / до в е л и ч е з н о г о р о з в и т к у, але коли людину скалічено "вихованням", "релігією", "етикою рабства" і тп., то вона залишається на споді соціальної піраміди, розчавлена, знищена, обернута в ніщо, заражена хворобами, роджена від хворих батьків з тяжкою спадковістю фізичною, інтелектуальною і моральною. Коли хоч половина українського народу /20 мільйонів! / займе в житті таке соціальне становище, як жиди, то вона кине в людство сотнями геніїв, великих, знаменитих, видатних, відомих і т.п. представників еліти.

Тепер же свідомий освічений українець з жахом читає таку таблицю, яку подав більш 20-ти літ назад /1906р./ А. де-Буга-Реймон в своїй книзі /писаній по-німецькому/ "Винаходи і винахідники" і де показує, який народ у якому столітті скільки зробив наукових винаходів і важних відкриттів. Ось ця таблиця:

Століття	Араби	Італія	Германія	Австрія	Англія	Франція	Сполучені Штати Америки	Скандинавія	Швейцарія	Голандія	Росія	Іспанія	Бельгія	Португалія	Разом
XIV-те	2	5	5	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	15
XV.	1	15	13	3	1	1	-	-	-	-	-	6	-	-	39
XVI.	-	47	49	12	14	14	-	1	5	5	1	19	-	-	153
XVII.	-	26	52	49	50	50	-	7	4	21	2	2	-	-	213
XVIII.	-	16	122	163	137	137	9	23	18	16	5	4	-	-	514
XIX.	-	46	818	448	384	384	132	59	41	16	35	3	23	3	2008
Разом	3	155	1059	675	588	588	141	90	68	58	43	35	23	3	2942

А ось проф. С. Прокопович виводить лише для одного XIX-го століття цікаві показники про культурно-наукову творчість кількох європейських народів, а ці показники показують скільки припадає винаходів на 1 мільйон населення і виходить ось що: на кожний мільйон населення припадає винаходів:

I-ша група		II-га група		III-тя група	
в Англії	15,6	у Скандинавії	7,8	в Португалії	0,7
" Франції	10,6	" Бельгії	6,3	" європ. Росії	0,5
" Германії і Австрії	10,4	" Голандії	4,4	" Іспанії	0,2
" Швейцарії	15,8	" Америк. Штатах	3,2		
		" Італії	2,1		

Ці обидві таблиці дають багато до роздумування. Перше питання - а де ж Україна? України нема там, де твориться вища людська культура. Подумайте над фактами: Бельгія стала незалежною лише в XIX ст. і в цьому столітті вона вже дала 23 винаходи, а століття перед тим порожні. Поневолений чужинцями народ творити не може. Тепер подумайте над Іспанією, яка тисячу літ самостійна, але чому вона к о л и с ь творила, а в XIX ст. зійшла на останнє місце. Відомий факт, що релігійний сказ в середніх віках лютував найбільше в Іспанії, де церковно-попівська інквізиція /че-ка/ винищувала весь цвіт науки, літератури, філософії /під закидом еретицтва і безбожності/, спаливши на огнищах і закатувавши 350.000 осіб, видушивши всю еліту нації і залишивши на розпід лише все слабше, перелякане, скалічене, дефективне, що нічим не визначалось і через те ні на огнища, ні на шибениці не попало. Релігійний сказ і тепер панує в Іспанії, де й тепер чернеці і попи панують, волять народ лише до церкви, а все поступове і наукове викорінюють - Іспанія нагадує щось подібне до нашої темної релігійної Галичини. В Іспанії давно припинилась вся наукова творчість і тому ця самостійна держава /в ній самостійні лише чернеці, попи, поліцаї та генерали на чолі з кретином - королем/ стоїть на останньому місці між культурними народами. Отже і в н у т р і ш н ь я д у х о в а н е в о л я в с а м о с т і й н и х к р а ї н а х т а к о ж е м о г и л о ю д л я к у л ь

т у р и. Це треба затишити всім тим українцям, що на поляків і москалів нарікають, а самі вчитись не хочуть, релігійну темноту вихваляють, темне попівство, вороже всякій правді і просвіті, підтримують та трудовий люд визискують.

Коли визволимося від чужої неволі, то треба найбільше берегтись, щоб не знищила нас своя українська темнота. Зверніть увагу ще на Сполучені Держави Америки. Ця країна стала самостійною лише в кінці XVIII століття, 150 літ назад, а дивіться чим вона стала тепер? Що таке вільна демократія, наука і праця! Вона стала найпершою державою в світі. Коли цієї весни святковано 80-ліття славного винахідника Едісона, то весь світ аж ахнув, як почув, що один Едісон протягом свого дотеперішнього життя вже дав 1.300 винаходів, між якими такі чудеса, як електрична лампа, грамофон, кінематограф і багато-багато інших чудес...

Український же народ лежить трупом на битій дорозі, по якій інші народи спішають вперед, минаючи убогого каліку, невольника, прикутого папами до церкви, а панам до чорної праці, прибутки з якої йдуть не на збільшення української культури, а на утримання панів та на їх розцвіт і добробут! Темний люд нічого не може не то-що нового створити, а й створеним користуватись: він ходить за волами і свиньми, живе в гної, робить хліб для всіх, а сам ире з голоду, працює безупинно, але добутки з праці забирають пани та ще п'яницею і лінивцем прозивають, голодає без хліба науки, а його годують гнилим падлом церковщини та попівщини, - чи можна побачити більш страшну картину, як становище 40-мільйонів селян та робітників України в XX столітті!

Поневолений фізично народ творити не може, а тому що він поневолений і духово, то не може навіть розуміти і цінити вищу творчість, не може нею користуватись. Що для темних селян Едісон? - воши його не знають. Що для їх творець електричної лампи, коли вона їм не світить? Що для їх бездротовий телеграф, коли вони ним не можуть користатись? Що для їх земія, фізика, механіка, соціологія, коли вони про їх не чули? Що для їх Маркс, коли вони його творів читати не можуть, що для їх Драгоманів, твори котрого навіть не зібрані і не видані, хоч він ціле життя працював для їх і вмер вже 35 літ назад? Що для їх творці, винахідники, вся еліта, коли це для їх незнаний і чужий світ?

Ось я пишу ці лекції для Українського Робітничого Університету, котрий не має за що їх надрукувати, бо 40-мільйонів темних людей не можуть зрозуміти, що їм наука потрібна, як рибі вода. Коли-ж цей Університет зможе стати на ноги, щоб існувати нормально? Не відомо коли, бо на існування його потрібно 200 доларів на місяць - це плата кваліфікованого одного робітника - металіста в місяць в Амери, ці, а темна нація, що відає в рік на своїх панів що-найменше 1½ мільярди доларів податків, надвартости, земельної ренти, торговельного доходу всіх п'явок, - ця нація не може утримати одного робітничого університету, на який треба лише 200 доларів місячно! Току пишу про еліту для того народу, у якого її нема і ще довго не може бути, у якого загине ще мільйонів кілька культурно-творчої інтелігенції, доки вона научить його грамоти і він začне хоч по-складах читати книгу життя. Але це не скоро прийде, бо ще й тепер тих, що для українського народу вищі школи закладають, - побивають їх глузом, ворожістю, нацьковуванням чужої поліції та хамськими перешкодами.

Поневолений народ і його здеморалізована неволею під-інтелігенція з темноти і неучтва нищать всякі зародки еліти з дикою дум-

кою: щоб у нас ніхто не визначався і нічого іншого, окрім рабської роботи не робив, а коли візьметься б у д у в а т и, то буде спалений разом з своєю будівлею, осміяний, опльований, зраджений, ограбований.

Прожити тисячі літ, прилигнути до землі величезною купою в 40-мільйонів істот і за тисячі літ не витворити ані одного вищого твору для себе і людства, не потрапити в таблицю творчості хоч-би з одним твором - це є найбільша трагедія, яку може зазнати ціла нація, що існує і працює не для себе, а лише як погной для чужих, паразитів, насильників і свого темного, дикого попівства, що гнилим струпом сицить на тілі поневоленого народу і не дає йому ані раз ворухнутись і повернутись обличчям до сонця культури.

Є від чого заревти з болю та жаху і проклясти з одчаєм той день і час, коли перинув у науки, пізнав засади соціології, побачив причини поневолення, побачив шляхи возволення, але не можеш рушити з місця, не можеш знайти зрозуміння в людській поневоленій масі, що з лиха піде в шинок напиться, з дурноти піде дивитись, як десь б'ються навкулачки, але не піде вчитись. А тут ще чорна галич попівська і буржуазна під'юже нещасного сліпця, щоб він ішов у шинок, у цирк, у церкву, але не йшов до університету і не слухав "фальшивих пророків", тих, що кличуть його до вивчення фізики, хемії, біології, соціології.

Неволя є не лише в тім, що йде жажливий визиск, лютує гніт, але і в тім, що неволя деморалізує, убиває образ людський, гідність, честь, повагу до людей у невольника, який все ненавидить, руйнує з одчаєм, з безвихідности і морально сліпне. Нема тяжкої атмосфери внутрішнього життя, як життя невольницьке. Ось через це так тяжко виростати талантам, здібним людям, так тяжко творити, бо для творчості треба мати окрім знання, ще й віру й ентузіязм до правди, а якраз віру й ентузіязм убиває невольницька атмосфера і деморалізація поневолених людей.

Ось тому питання еліти для поневоленої нації є першорядним, бо коли не буде еліти, то не ростиме культура, а не ростиме культура, то не ростиме визволення. Генії і таланти є продуктом суспільного життя, але цей продукт такий, що змінює і суспільство і означає новий хід історії.

Соціологія, як наука, мусить вивчувати не лише зкупчення, а й індивідів, провідників, представників еліти. Це питання включає в себе і проблему вождів /провідників/, яка для українців має величезну вагу.

ДАТИ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

Запити до 5-6 лекції.

1. Що таке мовне скупчення, та яке має значіння мова в соціальному житті?
2. Що треба розуміти під професійним скупченням та який вплив має професія на людину?
3. На яких основах організовані професійні спілки?
4. Які суперечності є в суспільстві на ґрунті маєстности?
5. Яку роль відіграють в суспільному житті земляцтва?
6. Які позитивні чи негативні риси має земляцтво?
7. На яких основах будується різноправність людей?
8. Чому має вплив на активність людини правосвідомість?

Запити до 7-8 лекції.

1. На які групи поділяються релігії та в чім полягає їх зміст?
2. Як соціологічна теорія пояснює релігію?
3. Яку роль відіграє релігія в суспільному житті?
4. Як організоване релігійне скупчення?
5. Як пануючі класи використовують релігію для скріплення свого панування?
6. Чи має позитивне значіння релігія в сучасну пору?
7. На які групи поділяються партії?
8. Які властиві риси у кожної з них?
9. Яна різниця між партією та лігою?

Запити до 9-ої лекції.

1. Що таке еліта?
 2. Як одрізняють великих людей од геніяльних?
 3. Про що свідчить таблиця винаходів?
 4. Чи може здобути волю народ, який не має еліти?
 5. Які головні причини неволі українського народу?
-

СОЦІОЛОГІЯ І ПОЛІТИКА.

ЛЕКЦІЇ X-XIV.

Написав М.Ю. Шаповал.

СКЛАДНІ СУСПІЛЬНІ СКУПЧЕННЯ /ВЕРСТВИ/.

Тепер спинимось трохи докладніше на складних скупченнях або верствах. Ми бачили, що просте скупчення складається тоді, коли індивідів сполучує лише одна прикмета або інакше кажучи: один рід акцій і реакцій. Бачимо, напр., 100 українців, що балакають однією мовою, ми й кажемо, що це просте скупчення, людею об'єднує одна прикмета, поведінка їх розвивається по одній лінії – солідарність мовна /язикова, лінгвістична/. Але розпитавшись, бачимо, що ці люде мають ще одну ко в у професію, напр. хлібороби, або ковалі, або шахтарі, або музики, або ще хтось. Отже в цих 100 людях зійшлись ніби двоє скупчень – мовне і професійне. В усіх справах своєї мови і професії вони дуже солідарні, діють "як один" – це і є складне скупчення /подвійне/. Далі бачимо, що ці люде мають в собі половину галичан, а половину волинців, при чім перші є уніати /греко-католики/, а другі православні. Як що торкнеться діло справ земляцьких, то подвійне складне скупчення в 100 осіб розібється на двоє складних скупчень: одно + українці + хлібороби + волинці, а друге українці + хлібороби + галичане, як що до справ земляцьких прилучаться і релігійні, то кожне скупчення буде вже по-четвірне: 1/українці + хлібороби + волинці + православні, 2/українці + хлібороби + галичане + уніати. В справах лінгвістичних вони всі 100 солідарні, в справах професійних – теж, але в справах територіальних і релігійних – ні. Так ось і бачимо тепер, як складається складне /кумулятивне/ скупчення, кажучи по нашому – верства.

Накреслимо собі цю схему в лініях. Ось 100 українців, цеб то лінгвістичне /мовне/ скупчення: в усіх питаннях мови вони будуть солідарні, коли матимуть діло з иншим мовними скупченнями; поведінка їх буде однакова, вони виступатимуть ніби "купой", вони "скупчилися разом", вони діють, "як один", отже накреслимо собі в формі лінії ось їх солідарність мовну:

----- мовний зв'язок /фиг.1/

Потім означимо їх професію, напр. всі вони хлібороби, то значить, що в практиці – коли їм доведеться мати діло з иншою /не хліборобською/ професією, вони будуть виступати солідарно, як один. Значить по двох лініях ці особи солідарно зв'язані:

----- мовний зв'язок /фиг.2/
----- професійний зв'язок

Отже це буде вже складне скупчення по-двійної кумуляції. Приглянувшись ми до їх ще ближче і бачимо, що вони всі з одного місця /з одного села/ – значить вони будуть виступати солідарно в справах, що торкатиметься їх місцевості, у відносинах до иншої місцевості, як добре "земляцтво" – це скупчення по-трійної кумуляції:

----- мовний зв'язок
----- професійний " /фиг.3/
----- земляцький "

Нарешті ми бачимо, що вони однакової релігії, однаково "вірять в бога", значить будуть солідарні у всіх справах релігійних при відносинах з иншими релігійними скупченнями:

_____	мовний зв'язок	
_____	профес. "	/фиг.4/
_____	земляцький "	
_____	релігійний "	

Коли навколо цих 100 українців будуть жити і діяти інші мовні, професійні, земляцькі і релігійні скупчення, то ці українці 100 осіб будуть завжди солідарно поводитись, ніби прив'язані один до одного. Що більша прив'язаність в їх один до одного, то більша їхня відрізняльність до людей іншого скупчення, ніби більша розколина між ними. Погляньмо ще, як одріжняються від себе складні /кумулятивні/ скупчення або верстви. Ось ті самі 100 українців: в справах мови при стосунках з чужомовними скупченнями вони будуть солідарні, як один, але коли професія їх не однакова, припустім що з їх 50 хліборобів, а 50 крамарів, то в професійних справах вони вже поділяються так:

100		мовний зв'язок один
_____	_____	професійних зв'язків два
50	50	

Як лише питання торкнеться професійних інтересів, то ці 100 українців будуть вже виступати, як двоє скупчень: 50 осіб: _____ мова одна /українська/ /солідарність/

_____ професія одна /хлібороби/

50 осіб: _____ мова - українська /солідарність/

_____ професія - крамарська

Виходить, що попереднє подвійне скупчення ніби переломилось на двоє. Отже ми вже маємо дві подвійних верстви. Кожне з їх внутрі солідарне, але між собою вони вже в професійних інтересах не солідарні. Припустім, одно з їх з Волині, а друге з Галичини, то вони в справах територіальних будуть виступати кожне внутрі себе солідарно, а між собою не солідарно:

_____ мова українська

Перше: _____ професія хліборобська

_____ земляцтво волинське

_____ мова українська

Друге: _____ професія крамарська

_____ земляцтво галицьке

Розколина поглибитись, коли виявиться, що перші православні, а другі уніати:

_____ мова українська

Перше: _____ професія хліборобська

_____ земляцтво волинське

_____ релігія православна

_____ мова українська

Друге: _____ професія крамарська

_____ земляцтво галицьке

_____ релігія уніатська.

Ось бачите перше скупчення: всі його 50 осіб солідарні мовно, професійно, територіально, релігійно, бо вони однаково розмовляють, однакову професію мають, з одного місця походять /в одному місці живуть/, однакової віри тримаються, тому ми й висновуємо, що вони виступатимуть солідарно по цих чотирьох лініях поведінки, коли діяти-

муть ці чотири чинники: будуть однією верствою, що відокремлена від другої верстви, котра так само внутрі себе однакова мовно, професійно, територіально, релігійно, але між собою ці верстви будуть не солідарні, розколина між ними буде тим глибша, чим більше різних ознак кумуляції їх розділяє. Що в їх однакова мова, то вони всі 100 виступлять солідарно в питаннях мови супроти інших мовних скупчень - і це буде просте скупчення /мовне/

але як лише виступлять на сцену інші ознаки /фиг. I/
/професійна, територіальна, релігійна/, то зразу перед нами буде інша картина

Однакова мова не втримає разом, бо сама мова є лише технічним зв'язком між ними, цей чинник діє лише при стосунках між національними /коли дві різних мови/, більшу силу виявляють зв'язки професійний, земляцький, релігійний і т.д.

Припустім, що ці 100 українців записались в одну партію, котра відповідає їхнім інтересам, напр., в УНДО: значить політичні поняття в їх будуть однакові. Тоді вони солідарно виступатимуть, як подвійна верства:

_____ мовний зв'язок

_____ партійний зв'язок

Цеб-то: в справах мовних супроти інших мовних скупчень і в справах партійних супроти інших партійних скупчень це буде солідарна верства, але коли це будуть люди віруючі і коли одні з їх будуть православні, а другі-уніати, отже двоє інших релігійних скупчень, то в справах своїх релігій вони солідарні не будуть і виступлять вже різно:

Перше: _____ мовний зв'язок /українська мова/
_____ релігійний " /православні/

Друге: _____ мовний зв'язок /українська мова/
_____ релігійний " /уніати/

Отже замість однієї верстви подвійної

_____ /мовний зв'язок/
_____ /партійний "/

витворилось дві подвійних верстви, у яких соціальний зміст вже інший! З цього вам ясно, що треба розуміти під виразом соціальний зміст: це буде передовсім скількість ліній зв'язку або розбіжності /солідарностей чи антагонізмів/, потім характер зв'язку або розбіжності: мовний, професійний, релігійний, партійний, маєтковий, правний, земляцький і т.д.

Потім ще прийде до уваги сила цього зв'язку чи розбіжностей, спосіб їх /закритий чи відкритий/, типовість його і інше. Про це ми поговоримо далі, а тепер лише висвітлюємо само поняття соціальної кумуляції або соціального сполучення в верствах.

Поняття кумуляції є так важке в соціології, що хто його до кінця не зрозуміє, той ніколи не зрозуміє суспільного життя. Подумайте над цим і попрацюйте, зробіть кілька вправ, щоб зрозуміти соціальну кумуляцію, тоді зрозумієте і соціальні антагонізми і зміст суспільного процесу.

В житті рідко коли виступають люде, як прості скупчення, а переважно, як складні, як верстви. Сполучення ліній об'єднання буває дуже різноманітне і тому, щоб нам розібратись в складних скупченнях, треба їх поділити, класифікувати на окремі гуртки.

Є три способи класифікації верств, як це показав соціолог проф. П.Сорокін:

1/поділити складні /кумулятивні/ скупчення або верстви в залежності від числаліній зв'язку: це будуть кумуляції подвійні, потрійні, по-четвірні, по-п'ятітні і т.д.

2/поділити в залежності від характеру сполучення, а власне: які саме лінії зв'язку сполучені в верстві - чи державна, чи мовна, чи професійна, чи партійна, чи правна, чи маєткова і т.д.

3/Який спосіб сполучення: чи верства є закрита, відкрита або проміжна, або нормальна чи ненормальна, або солідарна чи антагоністична, типова чи не типова, нарешті соціально-дуже чи слаба.

Що-до числа ліній /прикмет/, що сполучують, зв'язують людей в одну верству і що-до характеру цього зв'язку, то це питання ясне: кожний легко їх розуміє, але про способи сполучення де-що зауважемо.

Ми вже знаємо, що прості скупчення поділяються на закриті, відкриті і проміжні. Так само поділяються і верстви, наприклад: закрита верства є батьки і діти. Тут є сполучення родинне і мовне, отже подвійна кумуляція, але діти і батьки взаємно зв'язані кровно на завжди, тому з цієї верстви відмовитись від спільного походження ніколи не можна. Те саме буває в тих верствах, в яких одна з ліній зв'язку є полова або вікова.

Є цікавий приклад закритої дуже складної верстви - це каста. Наприклад, каста /в Індії/ це верстви, у склад яких входить зв'язок професійний + релігійний + правовий + маєтковий + родинний, а іноді ще й расовий та мовний. Належність до каст обумовлена народженням: ні вийти з каст, ні перейти в другу, ні вступити в касту не можна тому, хто родився по-за даною кастою.

Протилежністю закритих верств є відкриті, напр., така верства, як члени однієї партії і спортивного гуртка /кумуляція подвійна: партійність + спорт/ або кумуляція партійна + належність до наукового товариства і т.п.: вступ і виступ фактично і юридично вільний, діти не обов'язані належати до тих верств, до яких належать їх батьки. По середині між закритими і відкритими верствами є проміжні, при чім деякі з їх близькі до закритої /як прим. є т а н, сословіє/ або до відкритої /як прим. к л а с/.

До революції в Росії були стани: селянський, міщанський, купецький, церковний, воєнний, дворянський /шляхецький/ і инш.; це верстви, у склад яких входило скупчення: професійне + правове, це-то різниця прав залежала від професії. Перехід з одного стану до другого юридично був можливий, але зумовлений багатьма вимогами: зміною професії, освітнім цензом, головню - державною службою. Щоб стати урядовцем, треба мати певну освіту і бути виключеним з "податкового стану", а щоб стати шляхтичем, то треба дослужитись до генеральської ранги на військовій або цивільно-державній службі. Коли-ж ранга менша, то можна було селянинові стати "особистим шляхтичем"/коли дістане офіцерську рангу/; це були титули "особистого громадянина" чи "особистого спадкового громадянина".

Козацький стан на Кубані був майже закритий і навіть дух рево-

люції не зм'якшив станови почуття потомків колишнього запорізького козацтва, яке хоч і жило по-селянському, але ні за-що не хотіло прийняти в свій склад селян-некозаків /фактично прийняття в козаки значило і право на "козацьку" землю/.

Класи в сучасному суспільстві - це також складні скупчення /верстви/, в які входить скупчення професійне + маєткове + правове; юридично перехід з класу в клас не забороняється і ніби не утруднюється, але він фактично доступний лише для нечислених одиниць, які стали дуже заможними. Фактично син селянина, робітника, капіталіста спадково залишається в класі, до якого належав його батько.

Цей поділ має велику вагу для характеристики населення /суспільства/: це багато закритих верств, там суспільство не рухливе, тверде, консервативне, відстале, і навпаки: в якому мало або зовсім нема закритих верств - там рух, поступ, розвиток. /Секрет успіху. Сполучених Держав Америки в тім, що там, коли Європа цепеніла в кайданах феодално-станового, пів-кастового устрою, було утворено режим вільний, демократію, внутрішній федералізм, а це дало незвичайний простір для діяльності індивідів і за 150 літ Америка стала найпершою країною світу, а "могутні" європейські суспільства дуже помалу виходили з олудіння і дуже відстали/.

Тепер глянемо на инший поділ верств: вони внутрі себе або солідарні, або антагоністичні, або нейтральні. Що це значить?

Це значить, що: солідарна верства зложена зі скупчень, які між собою не змагаються і діють в одному напрямі, без тертя; в антагоністичній же кумуляції спонуки поведінки буде в різних, суперечних напрямках; в нейтральній кумуляції скупчення сполучені і не солідарно і не антагоністично, а власне нейтрально.

На прикладі стане ясніше. Візьмим стару російську націю - це була кумуляція солідарна: державна + мовна + релігійна + територіальна. Державна і церковна влада давали однакові накази, спонукали в одному напрямі, тому руський індивід не вступав у суперечність сам з собою по мотивах державних і релігійних, але коли прийшла совітська влада, то держава і церква діяли не солідарно, їхні імперативи для членів своїх скупчень були взаємно-суперечні, тому індивід попав у скрутне становище: держава його штовхає в один бік, а церква в протилежний.

Теперішня влада в ССРСР є потрібно кумулятивна солідарна верства: мовна + державна + партійна, у якої навіть один "закулісний" керівничий центр. Але як лише совітський апарат почне сваритись з партійним, то кумуляція обернеться в антагоністичну. Коли розпадеться Політбюро і по обох лініях кумуляції підуть суперечні директиви, то верства може розклатись, розпастись, диссоціюватись на мовно + державне скупчення і партійне.

На Україні солідарна державно + партійна + мовна верства стоїть під загрозою розпаду на дві верстви: державно + партійно + руську і державно + партійно + українську. В Московщині цієї загрози нема, там орудує солідарна державно + партійно + руська верства.

Розпад большевицького режиму наближається і соціологічно він означає, що наближається розпад солідарної мовно + державно + партійної верстви: або "партія" піде проти "держави", або "державна" проти "партії" /це більш ймовірно, бо совітський апарат наступає

на партійний/. Нейтральна кумуляція це така, коли верства складена з скупчень, які діють в різних напрямках, але не суперечних, напр. при державно + релігійній кумуляції держава і церква діють в різних площинах, але не штовхаються. Держава не цікавиться догматами церкви, а церква не цікавиться, чи платять громадяне податки чи ні. Діяльність держави і церкви не схрещується і тому верства сполучена нейтрально. В Мексиці навпаки: антагоністично, бо церква і держава там взаємно себе поборюють, хоч державою керують "католики".

Ці приклади досить ясно показують на важні риси в характеристиці сполучення верстви: чи вона сполучена солідарно, антагоністично чи нейтрально.

Третій поділ верств може бути такий: чи кумуляція якоїсь верстви є н о р м а л ь н а чи н е н о р м а л ь н а? Річ в тім, що як в хемії де-які первістні елементи легко сполучуються між собою, а інші тяжко або й ні, так і в соціології: одні прості сполучення легко сполучуються і творять дану верству, а інші рідко і тяжко, тому й тривають коротко та швидко розпадаються, підлягають діссоціації. Наука ще не розкрила природи "хемічного споріднення", але в соціології можна швидче сказати, чому одні лінії зв'язку між людьми легко стають складними, швидко зливаються, довготривають, а другі до купи не сходяться. Наприклад, скупчення заможних легко сполучується з скупченням привілейованих. Заможність і привілей - ці чинники ніби йдуть нерозлучно в парі, як і інша пара: бідність і правно-обмеженість чи безправність. Такі верстви, як заможні + привілейовані і бідні + правнообмежені дуже часто зустрічаються, жили раніш і тепер, постійно, як живий свідок "соціального споріднення" і тому ми їх називаємо з в и ч а й н и м и /або "нормальними" в капіталістичному суспільстві/, але коли-б ми зустріли таку верству, що зліпилась з двох ліній заможність + правнообмеженість і бідність + привілейованість, то це було б несподіване диво, бо такі верстви трапляються дуже рідко, вони недовговічні, бо швидко розриваються. Ось такі верстви називаємо н е з в и ч а й н и м и /або ненормальними/. Перед французькою революцією скупчення заможних /буржуазії/ було правно-обмежене, а під час французької Комуни було навпаки: скупчення бідних було привілейоване, хоч і не довго. Велика французька революція була фактично рухом буржуазії, котра стремилась вирватись з правного обмеження і стати привілейованим - цього вона досягла.

Отже незвичайна кумуляція розірвалася, а натомість створилася верства заможно + привілейована. Так само і в 1871 році буржуазія тимчасово опинилась в стані правно-обмеженої, але з цим не примирилась і війною відновила своє становище.

Російська революція дала нам приклад незвичайної кумуляції - бідно + привілейованої. Буржуазія була терором знищена, але це не забезпечує нової верстви, бо вона є незвичайною. Ось через це почала витворюватись на наших очах звичайна кумуляція: привілейовано + заможна. Це сталося з заведенням нової економічної політики /НЕП/, коли привілейоване скупчення переняло на себе розпорядження матеріальними добрими, відсунувши пролетаріят від всякого права на його. Привілейовані з бідних стали заможними і тому верства стала нормальною привілейовано + заможна, а бідно + правообмежена стала їй до послуг.

Такі "реакції переміщення" простих скупчень на свої з в и ч а й н і місця в історії часто трапляються. Українська історія багата ними не менш, як кожна інша. У нас це явище особливо цікаве. Коли в старій Галичині українське боярство /верства православних

заможних + привілейованих / опинилось під Польщею і обернулось в незвичайну /ненормальну/ верству православних заможних + правнообмежених; згодом вона розірвала цю кумуляцію і обернулась в верству католицько+заможну+ привілейовану. Як сталося переміщення елементів сполучення?

Православ'я зникло, а натомість з'явилося католицизм, оскільки ж у Польщі католицьке скупчення було привілейованим, то тим самим українське боярство обернулось в верству католицьку + заможну + привілейовану. Кумуляція з незвичайної обернулась в звичайну ціною релігійної /і національної/ зради боярства.

Другий приклад: революція Хмельницького. Верства українських + бідних + правнообмежених з перемогою революції на короткий час обернулась в верству українських + бідних + привілейованих, але ця незвичайна кумуляція швидко розпалась: привілейовані захопили собі добра і стали верствою українських + заможних + привілейованих, інші - верствою українських + бідних + правнообмежених. Козацтво і посполитство розділились. Старшинство стало пануючою верствою. Однак за якийсь час московський уряд урізав її права - цим пануюча верства України стала в порівнянні з пануючою верствою Москви правнообмеженою і знов повторилось "галицьке" явище: старшинство відмовилось від національності і замість верстви української+ заможних + правнообмежених обернулось в верству московських + заможних + привілейованих. Другий шлях для відновлення звичайної кумуляції /розрив державного зв'язку з Москвою/ був за часів Мазепи програваний і тому кумуляція "вирівнялась" так, що заможні стали привілейованими, відмовившись від національності.

Ми ці всі приклади навели, щоб показати, як глибоко не розуміють українські історики смислу української історії і соціального процесу на Україні. Коли б вони засвоїли теорію соціальної кумуляції, то напевне дали б нам більш цікаву і правдиву картину нашої минувшини. Однак поки-що буде, як і було: оскільки укр. історики і не нюхали соціології, то й трудяться безсилло біля важких проблем, не вміючи побачити об'єктивної правди життя.

Підемо далі. Скупчення за обсягом прав /привілейоване чи обмежене/ сполучується /кумулюється/ і з державним, партійним, з релігійним, з мовним, з професійним, з половим, віковим і ин. скупченнями. Розгляд цих верств мусить зробити читач сам, щоб зпрактикуватись в соціальному аналізі. Полове і вікове скупчення кумулюється з професійним, маєтковим і правовим, але майже не виявляєть "соціального споріднення" з скупченнями державним, расовим, мовним, територіальним, релігійним і ин. /окрім вище вказаних трьох можливих сполучень з профес., маєтковим і правовим скупченням/.

Державне скупчення звичайно кумулюється з правовим, релігійним, територіальним, расовим і мовним.

Расове скупчення звичайно кумулюється з правовим, державним, мовним, територіальним, релігійним, професійним, маєтковим і почасти з партійним.

Мовне скупчення звичайно кумулюється з правовим, державним, расовим, територіальним, релігійним, партійним.

Релігійне скупчення звичайно кумулюється з правовим, державним, расовим, мовним, партійним і почасти з маєтковим та професійним, іноді з територіальним. /Галицько-українська релігійно + територіальна верства не зливається з укр.-волинською релігійно + територіальною верствою через різницю власне цього релігійного чинника, тому "сокальський", як і "збручанський" кордони ще довго існуватимуть на

шкоду української справи. Тільки висококультурні елементи української інтелігенції зможуть перемогти ці кордони/.

Територіальне зупинення звичайно кумулюється з правовим, державним, мовним, расовим, професійним, релігійним, партійним, іноді з маєтковим.

Професійне зупинення звичайно кумулюється з правовим, маєтковим, територіальним, половим, віковим, расовим, релігійним.

Партійне зупинення звичайно кумулюється з професійним, правовим, маєтковим, іноді з релігійним, расовим, половим.

З цього списку видно, що в суспільстві є більше 60 форм лише подвійно-сполучених зупинень /верств/, а коли б перерахувати хоч би головніші по-трийні, по-четвірні і т.д. кумулятивні /складні/ зупинення, то ми мали б сотні лише головніших верств. Цей факт показує на все багатство і різноманітність суспільного розверствовання. І які ж убогі після цього є всі оті "теорії" і "соціальні аналізи", якими оперують обивателі і навіть багато так званих "учених", що поділяють суспільство лише на держави, нації, релігії, касты та партії, або ще простіше - на "індивіди і суспільство", на "добрих і злих", "моральних і неморальних", а того й не добачають, що ніякими простими лініями не поділиш, "загальними поняттями" не зхарактеризуєш суспільства.

Але ще й на цім не кінець класифікації верств. Їх ще треба поділити на такі, що в межах певного процесу і часу /певного народу у певний час/ є т и п о в и м и і н е т и п о в и м и. Скажім, що сто літ тому зовсім не було такої верстви, як партійно-соціалістична + пролетарсько-професійна. Це тепер подвійно-сполучена верства, котра створилась у всіх народів Європи і Америки і твориться скрізь по світу. Для XVIII ст., навіть початку XIX вона була зовсім не типовим явищем, але тепер є безумовно типовим. До революції в Росії були стали, про які ми згадували: вони іменно були для дореволюційної Росії т и п о в и м и верствами. Скажім, що й тепер для Індії т и п о в и м и верствами є касты.

Для Європи і навіть ширше типовими є верстви мовно + кооперативна + партійні. Для СРСР є типовими верстви: партійно + державна, партійно + професійна, партійно + кооперативна, партійно + освітня і ин., але зовсім відсутня партійно + мовна, котра навпаки, особливо типова напр. для Чехословаччини, Польщі. Для Румунії типова партійно + професійна верства /селянська/.

Для українців /по-за УССР/ типова кумуляція: мовно + партійна, мовно + релігійна /ця є й в УССР/, мовно + освітня, мовно + кооперативна, мовно + професійна і т.д., щоб-то українська людина творить верстви на лінгвістичній основі - у нас майже нема організації, в якій би брали участь люди іншої мовної групи, бо завжди активно вимагається належності до укр. мовної групи. Російські і українські партії з цього погляду є п р о т и л е ж н і с т ю. Зате у нас майже не грає ролі релігійне зупинення, як таке: партії, профес. організації, освітні і ин. творяться без огляду на релігійну приналежність українців. Винятком з цього є укр. колонії в Америці і особливо Канаді, це типовою тепер є кумуляція мовна + партійна + релігійна, мовна + професійна + релігійна, через те й трапляються робітничі товариства, як "братство св.Николая", "св.Покрови", "св.Юрія"/кумулятивні зупинення: мовна + професійна + релігійна/, "Українська Стрілецька Громада" - це мовно + професійне сполучення, "Т-во старшин укр.армії" - це мовно + професійне + привілейоване сполучення, а "Т-во вояків укр.армії" - це мовно + професійне сполучення.

Ось ці військові товариства є явищем часовим - наслідок недавньої війни: до війни їх зовсім не було і мабуть скоро вони розпадуться, бо це - не т и п о в і сполучення у нас. Типовими сполученнями у нас є "український жіночий союз" /мовно + полове сполучення/, але нетиповим - "укр. союз жінок з вищою освітою" /мовно + полове + освітньо-привілейоване сполучення/.

Поява типових верств характеризує стан і рівень суспільного розвитку, нетипові - ж кумуляції з'являються випадково, на короткий час. Іноді причиною їх є - несвідоме наподоблення.

На цім ми могли б покінчити з складними /кумулятивними/ скупченнями - верствами, оскільки мусимо відповісти ще на одне питання: яка соціальна с и л а верств, як оцінювати їх суспільне значіння? Суспільну вагу верств слід оцінювати на підставі тих же правил, які поставлено для оцінки простих скупчень /див. лекцію I-шу/, але треба додати: яка це кумуляція по числу зв'язків, по характеру сполучення, звичайна вона чи незвичайна, типова чи нетипова, а потім мусить бути строго оцінене: число членів і поширеність верстви, організованість її, солідарність, дисциплінованість, технічний апарат, якість провідників, їх освіта, те саме до всіх членів, іннервація і т.п. Лише після цього можна уявити значіння верств.

Ми не розглядали по-трійних, по-четвірних і ин. верств взагалі, бо це безмірно збільшило б наш виклад, але мусимо трохи спинитися на дуже типових для нашого часу верствах - н а ц і я і к л а с, які є тепер рушійною силою історії, а для нас, українців, це питання має особливу вагу. Вкажемо ще на приклад дуже складної верстви - к а с т и, котра потроху вже вивітрилась з європейського суспільства, але вона є типовою для Азії. По скільки і у нас під впливом поразки висунуто ідею утворення каст /гетьманщина/, то варто кинути оком і в цей бік.

Аналіз таких верств, як к а с т а, н а ц і я, к л а с, буде доповненням викладу про складні скупчення і разом з тим соціологічною теорією цих незмірно-важких суспільних явищ, про які так багато пишуть люди, але наукових означень /дефініцій/ про їх ще нема.

I. К А С Т А. Раніш касты були поширені в світі більше, тепер же кастовий устрій зберігся в своїй "чистоті" в Індії. Каста - це складна верства, що об'єднує індивідів по лінії родинній + професійній + релігійній + правовій + маєтковій + почасти расовій і мовній. Характерно, що державної лінії не помітно. Один з дослідників каст, проф. Бугле пише: "В Індії нема й зародку державности. Сама ідея публічної влади чужа в Індії". Цього не треба розуміти так, що наче б то в Індії нема тих функцій, що їх виконує в Європі держава. Ці функції в Індії виконує вища каста брамінів, при допомозі касты воляків, без жадної участі в нерівництві суспільними справами низчих каст. Таким чином, функції держави монополюють скупчені в руках тієї верстви, що називається б р а м і н с ь к о ю. Ця верства керує суспільством на основі релігійного авторитету, висловленого в законах Ману за 800 літ перед Р.Хр. Там написано:

"Для збереження всесвіту він, пресвітний /цеб-то "бог"/, призначив особливі обов'язки і заняття для тих, які вийшли з його уст, рук, стегон і ніг. Б р а м а н а м він призначив навчати Веді, вивчення Вед, приношення жертв для своєї власної користі і для інших, давання і приймання милостині; к ш а т р і я м він звелів

охороняти народ, давати дари, пропонувати жертвоприношення, виучувати Велу і повстримуватись від тілесних насолод. В а ї ш і я м пасти худобу, давати дари, торгувати, давати позики, обробляти землю. Одно лише заняття владика звелів виконувати ш у д р і: безропотно служити тим трьом кастам".

Отже каста - то ніщо інше, як с у с п і л ь н о - п р о ф е с і й - н і с к у п ч е н н я, між якими поділено працю.

Керовниками суспільства є брамани. "Браман, зявляючись на землі, займає найвище місце на землі... Все, що існує на світі, є власність брамана" /закони Ману/. Проф. Бугле каже: "Браман - це виконавець обрядів, толкуватель откровеній, природжений піп, втілює ідеал, користується однаковим престижем, проходить однакову школу. Посвящення його - друге народження".

До каст належать всі, що в межах її народились, ніхто ні ожени- тись, ні вийти заміж в другу касту не сміє. Це все показує, що каста внутрі-солідарна, закрита, спадкова верства, що має в собі родину + професійну + релігійну + правну + маєткову прикмету. Як дослід- ни показали кожна каста є різного расового і національного походжен- ня, тому в науці човодиться, що такий устрій виник на ґрунті завою- вання місцевої раси іншими расами, які між собою розділили важніші суспільні функції, а місцевому народові призначено - рабство. Розу- міється, такий "знаменитий" устрій виробив сам "бог", якого слухати повинен кожний і виконувати призначений обов'язок.

В Індії, де живе 350 мільйонів людей, з яких 98% неграмотних, па- нує тепер 125 тисяч англійців! Індуський "бог", давши браманам у власність все, не дав одного - державної влади! Проте в Індії таки багато князів /магараджі/, які славляться своїм багатством, зате на- род голодує, мре мільйонами щороку з голоду і чуми!

Цей опис каст показує, що с о ц і я л ь н и й з м і с т каст твориться обов'язково на такій основі: родина + професія + певний обсяг прав чи обов'язків + релігія + певний рівень маєтнос- ти, отже це в основі п'ятірна кумуляція, але іноді з цим сполучена ще м о в а. Значить, до даної каст належить лише певне число ро- дин, які займаються однією професією, мають лише певну релігію, один рівень маєтності, один рівень прав, іноді ще буває й те, що розмовля- ють однією мовою, а при тій вступ в цю касту і виступ з неї цілком заборонений, циркуляція індивідів м і ж кастами цілком неможлива.

Поверховна публіцистика, що перекидається словами на вітер, ино- ді називає кастою те, що не є кастою, напр., в царській Росії кастою називалося часто "дворян" /шляхецтво/, але це не була каста, бо вс- туп і виступ з неї був хоч і тяжкий, але можливий. Дворянин міг оже- нитися з селянкою і тоді ця селянка ставала дворянкою, селянин міг стати дворянином: здобувши офіцерську рангу - ставав "особистим дворянином", а здобувши генеральську рангу, ставав "спадковим дворя- нином", цеб-то все його потомство ставало дворянством. Каста в ста- рій Росії була одна - царський рід, д и н а с т і я. Шлюби дозво- лялись лише внутрі царських родів /внутрі і між династіями/. Про- фесія цих людей - керувати державою. Релігія для кожного роду своя. Але й династії були не абсолютно закриті: циркуляція індивідів від- бувалась між членами династії і вищими верствами шляхецтва. Здаєть- ся, що випадку не було, щоб селянка або міщанка ставала царицею, але дворянка /за часів Московської держава/ іноді була царицею. Лише з Петром I був випадок, що перша жінка була російського боярського роду, а друга - була прислуга німецького попа /Катерина I/. Родо- начальники династій, розуміється, бувають і з "простого" люду, як те-

пер перський шах Риза /був.Фельдфебель кавалерії/.

Називалось в Росії "кастою" і офіцерство,але це не відповідало дійсности. В Росії основна форма поділу людности була с т а н и, цеб-то верстви професійно + правові, в яких певний рівень прав залежав од професії. Стан близький до закритої верстви,але не закритий і тому не каста.

Каста,стан,клас - це основні форми поділу населення,при чім каста є верствою з а к р и т о ю, стан - проміжною,але близькою до закритої,а клас - проміжною,але близькою до одкритої.

Соціальний зміст цих трьох форм різний /і число кумулятивних звязків,і їх характер іх і спосіб сполучення різні!/.

Соціалізм силкується знищити і касту,і стани,і класи,усунувши перегородки маєтково,правові,релігійні і ин.,змагаючись створити суспільство без-класове,без-станове,без-кастове. Але комуністи в СССР на практиці витворюють новий стан: привілейована + ідеологічно + партійно + мовна верства перетворюється в стан. Коли б же більшовики видали наказ,що лише дане число комуністичних родин має бути комуністичним і керувати державою,то це б була нова к а с - т а, яка розмножувалась би не соціальним,а біологічним шляхом.

2. Н А Ц І Я. Як приглянутися до діяльности українців і прислухатися до їх думок,то можна з певністю сказати, що вони всі однаково підкреслюють окремішність своєї м о в и і через те вважають себе за окрему сукупність людей; далі вони хочуть здобути свою т е р и т о р і ю в своє розпорядження,а також здобути в л а д у над суспільством,що живе на цій території. От це є с п і л ь н е всім українцям,тому можно казати,що перед нами є м о в н е українське скупчення, т е р и т о р і я л ь н е і д е р ж а в н е. Всі українці в цьому солідарні і спільні. Тому по цих питаннях у відносинах до и н ш и х мовних,територіяльних і державних скупчень вони антагоністичні,а між собою солідарні,виступаючи "на зовні",як один. Оця складна по-трійна верства і є н а ц і я.

Проаналізувавши /розібравши/ инші верстви,які звичайно називаються націями,ми бачимо ці три прикмети найбільш часто. Одначе иноді бачимо і дивовижні об'яви,що націями називаються верстви,які мають трохи або цілком инший соціальний зміст /склад кумулятивних ліній/. Ця сплутаність соціальних ліній - з одного боку,а також низький рівень суспільних наук - з другого боку - є причиною того, що й досі зустріваються дивовижні погляди на те,що таке нація.Щоб побачити,як мало люди знають про суспільство,ви можете зробити таку перевірку: запитайте людину,яка невпинно кричить про любов до нації,про свій націоналізм,яка нічого знати не хоче,опріч нації,- так от кажу,запитайте її,що таке нація і ви за кілька хвилин переконаєтесь,що вона не знає навіть приблизно,що таке нація. Це трапляється не лише з "звичайними" людьми,а навіть з ученими,навіть з тими,що викладають науку про нації.

Для прикладу візьмемо в руки кілька книжок,в яких дається теорія нації і погляньмо,що учені люди про це думають. Ось книжка проф.д-ра В.Старосольського "Теорія нації". Тут написано багато про націю,але все зводиться до такого твердження,що подав автор на стор.89 :

"Нація се спільнота,себто суспільство,основною якою є араціональна,стихійна воля". Спільнотою автор слідом за німецьким соціологом Ф.Теннієсом називає таке скупчення людське,що споене несві-

домом с т и х і й н о ю с и л о ю. Таких спільнот буває багато, напр. військо під час бою сповідає стихійно, щоб-то інстинктивно. Коли-ж стихійно утвориться якийсь спільнота, що стремиться опанувати державу, стати державною силою, то це і є нація, на думку Старосольського. На основі усієї аргументації Старосольського можна вивести, що комуністична партія є... нацією. Взагалі кожна партія, що хоче стати чи стає державною, є нація /прим. і фашисти/. Нова, на думку Старосольського, не є "прикметою" нації, а лише чинник, який може допомогти національній спільноті витворитися, форма і символ, в яких вона себе виявляє. Через те належність до нації означається лише свідомістю індивіда: то якої нації індивід себе зачисляє, то тієї він і належить. Старосольський вказує, що є "американська" нація, бельгійська, швейцарська і ин. без зв'язку з мовою. Ось що він пише:

"Приміри Англо-Саксонської та латинської Америки для зрозуміння істоти нації дуже інтересні. Там не було історичних відносин, серед яких творилися нації Європи, та які затемнюють та иноді закривають перец нашими очима явище народин нації. Націю-творчі сили ділали там в чистій формі так, що дають нам нечає сурогат научного досвіду, переведеного в робітні, в ізоляції від усього, що припадкове, та що не належить до ества явища. Ані на спільне своє кровне походження, ані на історичні тартиції, ані на споконвіку свою зрошену кров, та потом батьків територію, ані на спільну віру, ані на власну, окрему від инних мову не можуть /зглядно - не могли/ покликатися нації Америки, як на основу свого національного існування. Все те виявилось тільки згоном, не як причина, а як продукт національного їх існування. Их колискою була боротьба, типсва боротьба.

. Момент, коли занаяв в сій боротьбі проти метрополії самостійницький стяг, був моментом народин нових націй" /ст.87/.

Як ви вдумаетесь в цей уривок, то побачите, що ніби то англійці, іспанці, португальці, п е р е і х а в ш и в Америку і згодом розпочавши там боротьбу проти своїх європейських держав і оснувавши нові держави, тим самим обернулися в н о в і н а ц і ї. Ці приклади, найясравіше свідчать про те, що розуміє проф. Старосольський під нацією. Цілком логічно виходить з цього, що напр. жида не нація, але з їх родитьсця нова нація: с і о н і с т и, які їдуть в Палестину, щоб утворити там свою державу / підіймають "самостійницький стяг"!/. А коли кубанські і галицькі українці проголосили свої суверенні держави, то цим самим на світі з'явилися нові нації - "кубанська" і "галицька". Колиж і Полтавщина проголосила б свою державну незалежність, то родилася-б ще одна нова нація - полтавська. А коли українці в ХІХ ст. вважали шире себе московськими патріотами і боронили московську державу, то тим самим надежали до московської нації. Нічого-генька собі "теорія нації" у Старосольського! Вона ще цікава тим, що вказує, ніби нація є продуктом стихійної, араціональної /без-розумної/ волі. Відомо ж, що де діє щось "араціональне" /без-розумне/, там розум не може нічого розуміти, а тому не може виробити й теорії /теорія - є чистим продуктом розуму/ про араціональне. Як умудрився Старосольський раціонально /розуном/ творити теорію про араціональне - це його секрет, бо прості люди ніколи незрозуміють того, що є для розуму в засаді не доступне /"араціональне"/.

Волюнтаристична теорія нації нічого нам не поясняє про "ество нації".

Візьмімо другу книжку "Національна справа" Іп. Бочковського, доцента націології в Угр. Господарській Академії. В розділі V-му /"Про націю взагалі й під державно-політично-правним оглядом зокрема"/.

Бочковський переглядає по черзі так звані головніші "прикмети нації", цеб-то "мову" та "територію" і приходить до висновку, що вони ні в якому разі не є прикметами нації.

Він, згадуючи "психологічну теорію" нації Ренана /з р.1872/ про те, що "нація - це душа, принцип психологічний" /у Ренана "спірітуальний"/, каже, що й Гумплович, Кірхгоф, Єлінек, Мейнеке і ин. трактують націю з цього суб'єктивно-психологічного становища. Що мовляв більшість представників "науки" на цім стоїть. Він так само захищає цей "принцип спірітуальний", по якому нація - це ніби лише прояв нашої психіки, якийсь ніби акт свідомости.

Нація, мовляв Бочковський, розвивається: "сира етнографічна маса" спочатку виробляє окрему мову, потім "виплює" національно-культурну своєрідність, господарсько-суспільне упевнення, а потім це все завершується політично-державним самостійництвом. Коли "народ" виявить своє державно-політичне стремління, то з того часу біологічний процес формування народу обертається в політичний і тоді народ стає нацією. Перед цим народ ще живе в б і о л о - г і ч н о м у періоді, цеб-то в періоді, коли "сира етнографічна маса" перетоплюється з аморфного стану в "самосвідомий національний організм". "Святий егоїзм" є в дійсності суто-національною ознакою взагалі, інтернаціоналізм /"національний альтруїзм"/ - це "музика майбутнього", якої п.Бочковський таки бажає.

Отже й за Бочковським нація є така сукупність людей, що у с - в і д о м и л и себе, яко націю, і змагаються до державної самостійности. /Словом, нація - це те, чого зараз хочуть українці!/. Ось така "психологічна теорія" нації, сказати-б: інтелектуалістично-чуттєва. Коли українці в ХІХ ст. про свою державність не говорили, тоді вони нацією не були, і хто з їх до державности не змагається, той до української нації не належить. Те, що вони розмовляли укр. мовою - не має, мовляв, ваги: то є прикмета "аморфної етнографічної маси", а нація починається лише тоді, коли люди усвідомлять бажання жити вкупі і створити окрему державу. Так що нація є не якась собі очевидна реальність, а явище психічне і то власне щось в роді партії.

Оті собі поліщуки, волиняки, лемки, бойки, чернігівські дячки і ин. люди ще не доросли до нації, бо держави не хочуть, не усвідомлюють своєї спільности - словом, вони до нації ще не належать. Так само і велике число примітивних народів, що живуть в Сибіру, в Азії, в Африці і ин. без "національної свідомости" - не нації. Бочковський, як і Старосольський, визнає, що є нація швейцарська, бельгійська, американська; хоч хорвати і серби розмовляють однією мовою, але це "дві окремі нації", а голандці, фламандці і африканські бури - хоч говорять однією мовою, але вони три окремі нації. Так само англійці, "американці" /жителі Сполучених Держав/ і канадійці представляють три нації, хоч говорять однією мовою /англійською/.

Виходить за Бочковським, що нація і державне згуртування - є те саме. Значить: українці в Американських Сполучених Державах є "американської" нації, в Бразилії - "бразильської", в Аргентині - "аргентинської", в Канаді - "канадійської", в ЗУНР "західно-української" /краще вже "галицької"/, на Кубані "кубанської", в Киргизстані - "киргизської", на Далекому Сході - "далеко-східної" і т.д. Жиди очевидно належать до всіх націй разом, по скільки живуть по всіх державах світу.

В своїх висновках "теорії" українських соціал-демократичних "учених" цілком сходяться, ріжниця лише в факторах формування на-

ції: у Старосольського національним чинником є "несвідома воля", а у Бочковського "національна свідомість" /розум/.

І все-ж таки

Чи нація будується "з розумом" чи "з волі", з все одно "теорії" пишуться "без розуму".

Візьмемо в руки наукові твори академіка професора доктора Ст. Дністрянського. В своїй книзі /"Загальна наука права і політики, т.І, Прага 1923р./ він каже:

І/ "Нація" і "народ" два тотожні поняття. Се в модерному розумінні органічний суспільний зв'язок по б і ч держави або й с у п р о т и держави.

2/ Народ є витвір і с т о р и ч н о г о процесу в боротьбі проти територіальної самовлади держави. Він опирається на 3-х основних чинниках: н а т у р і, к у л ь т у р і й т е р и т о р і ї.

а/Натура показує на те, що народ бере свій почин від рідових зв'язків, значить: р и х і д н о ю т о ч к о ю народу є все-таки с п і л ь н е р о д о в е п о х о д ж е н н я .

б/Культура, се новий чинник, якого ще не було потрібно ні в родині, ні в роді, ні в племені, ні навіть у державі. Були держави й без вищого ступня культури. Натомість народ мусить мати свою п и т о м у культуру, яка йому дає яграз характер народу. Сюди належать: своя народня м о в а т а и н ш і к у л ь т у р н і ц і н н о с т и, с п і л ь н і і с т о р и ч н і т р а д и ц і ї і споріднені з в и ч а ї т а о б и ч а ї, - коротко кажучи: всі ті психічно-культурні моменти, котрі сполучили значне число людей в ідейні зв'язки без огляду на границі держави.

в/Третій основний чинник, має народ спільний з державою, а саме т е р и т о р і ю. Але тут територія має значіння е т н о г р а ф і ч н е, ніж тим коли воно в державі п о л і т и ч н е.

3/ Нація без території не є справжньою нацією. /Тому живців за націю проф.Дністрянський вважатиме аж тоді, коли вони матимуть свою хоч маленьку територію/.

4/ Як окремий суспільний зв'язок по б і ч, а чимало й п р о т и держави, має наріч свою питому о р г а н і з а ц і ю. Професор певний, що модерна "національна ідея" з'явилась лише в ХІХ ст.- одночасно з походами Наполеона. Переч тим не було націй, а лише народи. Коли-б він пригадав універсали і меморандуми гетьмана Орлика про "козацьку націю", то очевидно змінив-би свій погляд на час появилення націй.

Генетично беручи, народ чи нація з'явилися після держави. Отже, як бачимо, проф.Дністрянський вважає державу за просте територіальне скупчення, а націю за кумулятивне /верству/: расово + лігвістично + територіальне, яке не покривається з державним, стоїть по б і ч або п р о т и держави, а разом з тим цілком проти "теорій" його колег - Старосольського та Бочковського.

За теорією проф.Дністрянського не можна сказати, чи ми є нація, бо у нас і раса не чиста і території нема /живемо на території, але не розпоряджаємось нею/.

Візьмемо "твір" ще одного "професора"- пана М.Славинського, який підчас світової війни, коли український народ був зведений на Голготу, написав теорію нації на науку українцям. Цей твір п. Славинського надрукований в Петербурзі в збірнику "Чего Россія

жлет от войны" /вид."Прометей"/ під назвою "Война и національний вопрос".

Передовсім він поділяє мови на національні і... не національні. /Національною мовою є та, на якій існує хоч будь-яка література! /

"Щасливий симбіоз національності і держави в Бельгії і Швейцарії дав життя новому соціально-політичному витворові, імя якого - нація" /стор.ІІЗ/.

"Держава по своїй природі не національна".

"Національність по своїй природі є нейтральна з державного, господарського і правового погляду".

"Національність - це те соціально-психічне оточення, в якому... виспівують і роляться найвищі культурні цінності загально-людського значіння... Цінності ці - результат дуже складного комплексу умов, але серед цих умов найважливіше без порівняння місце займає психологічне оточення, що зветься національністю" /! /.

Сучасна національність - це весь народ від вищих до найнижчих шарів його.

Представництвом національності є назовні і внутрі не той чи инший клас, не та чи инша організована влада, а щось, що стоїть по-за класами і иншими громадськими та державними розподілами - національність і н т е л і г е н ц і я. Вона творець національних цінностей, посудина їх, вона - розпочільщик їх" /стор.ІІ4-ІІ5/.

Зброя для цього - національна мова.

"Національності Бельгії й Швейцарії, не згубивши жадної риси з своїх національних властивостей, створили єдність нації в обох державах" /стор.ІІ5/.

Зверніть увагу: нація твориться і складається з національності!

Творима нація тепер - це єдина британська нація, що складається з усіх національностей, які під владою Англії.

"Росія, як і Англія - творима нація" /стор.ІІ8/

"Стверджувалась російська держава жакливіми засобами: рабством, батогами, смертними карами гнано руський народ на створення величезної імперії". "Історичним завданням руської інтелігенції стало обернути це обещання в органічну єдність". "І руська інтелігенція справилась з цим блискуче: повільно, але певно йшла вона по шляху політичного обещання всіх народів Росії, пильно і обережно охороняла вона започаткований процес створення руської нації. Будучи національно великоруською, вона зуміла прилучити до своїх політичних ідеалів ще дві инших руських народності, /! / не посягаючи одночасно на їх особливості /? /? /". Ставши виразником політичних ідеалів усього руського племені /! /, вона потроху втягала в оборот своїх ідей всі національності імперії, починаючи з латишів і естонців на півночі і кінчаючи грузинами і вірменами на крайньому півдні. І всі ці народи, не тратячи жадної риси з своєї національної окремішності, всіма силами втягаються за наших часів у діло утворення руської нації".

"Росія створилась зусиллями і трудами головної народности - великоруської".

Але що між народами Росії є суперечки і тяганина, то це все розбирається і полагоджується "в камері мирового судді", роль якого впала на великоруський народ!

Ось тепер, мовляв далі п.Славинський: руський народ і його інтелігенція та всі народи прийшли на перехрестя шляхів: впереді

один спільний шлях, що освітлюється вацінними права і справедливості.

"Горе тому, хто відхилився від цього шляху" - так закінчив Славинський свій знаменитий твір.

З цього, що тут наведено з праці проф. Славинського можна вивести такі головні думки:

а/що нація є державою, котра керує іншими національностями;
б/що національність є певна "психологічна атмосфера", лінгвістичне /мовне/ згуртування;

в/що виразником національності є інтелігенція;

г/що український народ є національність, яка органічно сполучена з іншими національностями в одну руську державну націю, в якій головну роль грає "шировий суддя" - великоруський народ;

д/що до скріплення цієї нації мають іти і йдуть всі народи Росії.

е/Горе тому, хто збочить з цього шляху.

Таку "теорію нації" дав п. Славинський, учений професор петлюрівщини.

Чи варт тратити сили на критику цієї "теорії нації"? Вся безглуздість і безсоромність цієї мазанини цілком ясна. З наукою вона не має нічого спільного і ми подаємо її лише тому, щоб показати українським студентам, які несотворені дурниці видаються за "науку" між українськими професорами-політиками.

Ясно, що ця "теорія" є ніщо інше, як по виразу Шевченка "подлая лєсть русскому оружію": тоді саме російська армія коверзувала в Галичині і палила українські бібліотеки, а п. Славинський жив у Петербурзі і писав хвалу царським посіпакам, що "творять руську націю". Тепер цей пан вихвалює Польщу, будучи петлюрівським наймитом Польщі, а помімо того "професорує" в Педагогічному Інституті та "виховує" українських студентів на творців "нації".

Погляньмо тепер, що говорить про націю п. В. Липинський, історик і публіцист гетьманщини. В своїй книзі "Листи до братів-хліборобів" /1919-26 років/, Липинський силкується вяснити, що таке нація, держава, клас і т.п. У вступі він заявляє, що він "поняття нації ототожнює з поняттям держави. Нація для нас - це всі мешканці даної землі і всі громадяне даної держави" /"Вступне слово для читачів з ворожих таборів, стор. XIII/. Після цього можна б нам вже й не шукати інших поглядів, бо ясно, мовляв, що нація - це держава. Але автор сам вітчуває, що це не так, бо на стор. 388 заявляє: "Так само нацією не єсть тільки держава". Суперечність цих двох тверджень очевидна. Щоб побачити, який хаос панує в голові у Липинського, наведемо ще кілька його тверджень про націю. "Етнографічна маса, організована державно, стає нацією" /стор. 72/. Доки ж вона не організована державно, то очевидно не є нацією. Чи українці є нація? Липинський відповідає, що "без власної держави не має й не може бути нації української" /стор. 41/. Значить, ясно: ми ще не нація. Але й це ще не все, бо й "без культури нема нації" /стор. 70/. Але й це ще не все, бо ще й окрема мова грає роль: "Без цієї окремої мови звичайно не буває націй, але нації окрему мову можна навіть лишитись етнографічною масою і ніколи не стати нацією" /стор. 76/. Цю думку очевидно треба розуміти так, що у кожної людини є й мусить бути мова, як ніс, руки, ноги, одяг, але мова не входить в поняття нації. Річ, мовляв, не в тім, а ось в чім: "В основі поняття нації лежить містичне ядро. Скільки б ми

прикмет нації—як мова, культура, література, територія, раса і т.д.—не вичисляли і не аналізували, все в кінці кінців дійдемо до того чогось невідомого, до того, що прийнято називати "душею" нації. І психологічне розуміння нації приймають в кінці кінців усі чесні й поважні дослідники нації" /стор.84 . Між иншим Липинський вважає за найбільший авторитет в цій п.Бочковського/.

А! бачите, ні мова, ні навіть т е р и т о р і я!
Не був би він "теоретиком" гетьманщини, коли б не твердив і проти-
лежного:

"без земельної підстави нема й не може бути української Держави, нема й не може бути української Нації" /стор.42/ - отже й без території не може бути нації.

Читаючи цю книжку Липинського, на кожній сторінці зустріваємо суперечности: то нація і держава те саме, то не те саме; то нація без окремої мови /"всі мешканці даної землі"!/, то мусить мати окрему мову; то територія не є приметою нації, цеб-то нація не є територіальним згуртуванням, то мусить ним бути. Нарешті все зводиться до того "чогось невідомого", що прийнято /ким?/ називати "душею" нації, або краще "містичним ядром".

Між иншим на стор.35 Липинський твердить, що "містична основа нації - греко-латинська церква". По скільки у нас є ще й автокефальна православна церква, і "тихонівська" і "жива" і ще якісь, то українці поділені на окремі "містичні ядра", які очевидно є основами окремих націй.

По скільки Липинський є прихильником матеріалістичного розуміння історії /марксизму/, то нічого нема дивного, що основує свою "теорію" нації на "іраціональному хотінню", як і Старосольський, а загалом стоїть на "психологічному" розумінню нації, як і Бочковський. Ці три марксистки /два соціал-демократи і один монархист/ проголошують при спільних основах все-таки в де-чім відмінні "теорії", суперечучи самі собі в кожному твердженні, впадаючи в "містику", найгіршого сорту "психологізм", якусь маячню /брел/ на тему "нація". Чи це має щось спільного з наукою? Очевидно, ні.

Так само й з марксизмом ці "теорії" не мають нічого спільного, хоч їх автори удають себе за марксистів. Треба б ще згадати одного теоретика нації, який нічого не хоче знати, окрім нації. Це Др. Дм. Донцов, що випустив нещавно свою книжку "Націоналізм" /Львів, 1926/. Дивовижна книжка! 255 сторін записано словами про "націоналізм", але нема означення того, що-ж таке нація! В де-кілях місцях Др. Донцов мимохіть каже, що нація - це спецієс /цим словом означається в зоології істотини окрему породу/. Значить, як дуби, вільхи, осики і ин. є окремими видами /сресієс/ одного роду /дерево/, так власне і нації є видами людського роду. Це означення нації з зоологічного становища вже тим хибне, що наука вважає всю людськість за один вид /сресієс/ роду тварин. Навіть раси не є окремими видами людськості, бо розмноження відбувається в межах людськості без перешкоди, а один вид /сресієс/ не може схрещуватися з другим.

Ми ж знаємо, що всі нації /англійська, французька, німецька, українська і т.д./ можуть між собою схрещуватися, мішати кров; навіть раси /біла, чорна, червона, жовта/ між собою вільно змішуються кровно /мішанці мають різні назви: креоли, метиси, мулати і ин./.

Це значить, що всі люде складають один вид /сресієс/. Для чого ж Др. Донцов твердить очевидну нісенітницю? Щоб витворити "теорію" зоологічного націоналізму, але такої "теорії" витворити вже не можна, бо навіть найтемніші люде зразу бачуть фальш в основній засаді.

Далі Др. Донцов протиставляє поняття нації іншим таким поняттям, як "народ", "плем'я", "плебе" і т.п., зводячи їх до поняття "етнографічної маси, а нація, на його думку, це "скупчення мільйонів волюдовкола образу спільного ідеалу" /ст.224/. Це щось вроці партії або церкви. Він вживає виразу "політична нація", котра на його думку складається "з трьох категорій: території /землі/, лючності і влади" /стор.48/, причім два елементи /територія і лючність/ обов'язково підчинені елементові влади. Цей погляд є ніщо инше, як старий погляд на д е р ж а в у, висловлюваний в усіх підручниках державного права. Так що нація і держава те саме, а це Драгоманов слушно вчив, що не те саме.

Нація, за Донцовим стихійно стремиться до перемоги над иншими націями, оручуючи лише одним способом - с и л о ю; гін до перемоги спричинюється "амотивним, ірраціональним інстинктом", цеб-то без мотиву і розуму. Гін цей Донцов називає за Шопенгауером, як "хотіння жити" /*Wille zum Leben*/ та за Ніцше, як "хотіння влади" /*Wille zur Macht*/.

Тяжке вражіння робить ця книжка, якась середньовічна балаканина про "націю", при чім не говоритья ясно, що таке нація, а лише вимотується слова про властивости, якости нації, котра є виявом "ірраціонального" стихійного хотіння.

Таким чином ми переглянули погляди кількох українських учених і політиків на націю і питаємо себе: що-ж таке нарешті нація? Означення нації, яке дають Бочковський, Старосольський, Липинський, Донцов зводяться до того, що нація є стихійним, ірраціональним /по-за розумом/ проявом хотіння до життя, до самостійности, до державности. Липинський, Славинський і Донцов так просто думають, що нація - це держава. Коли ми не маємо держави, то значить ніби, що ми нація?

З наведених теорій найближча до правди теорія проф. Дністрянського, який каже, що нація є складне об'єднання - расово + мовно + територіальне. Це верства, а не просте скупчення.

Ми так само думаємо, що нація є в е р с т в а, але по яких лініях злучені люде в націю? Переловсім мова, друге - територія, третє - держава. Замість держави ставить проф. Дністрянський - расу. Проти цього не можна і заперечувати, бо кожна нація належить до якоїсь раси, але чому нема державної лінії? Бо ж очевидно, що кожна відома нація організована і державно. Очевидно, проф. Дністрянський має на увазі нації, де державно не зорганізовані /як напр. українська, білоруська і ин./, але вони стоять на шляху до державности і психічно настроєні, як державна група, тому треба-б уважати, що й найтипівіша кумуляція національної верстви є така: державно + мовно + територіальна.

З цього є винятки, напр. жида, які безсумнівно представляють кумуляцію расово + релігійну. Але змагання жидів створити свою державу /в Палестині/ і відновити мову /старо-жидівську/ є показником, що жида на наших очах перетворюються в державно + мовно + територіальне скупчення.

Примітивні племена є верствами релігійно + лінгвістично + територіальними, одначе з зростом свідомости вони можуть перетворюватись в типово-національну верству, ставлячи вигоди про державно + територіальну свою організацію.

Як бачимо соціальний склад нації ще не затвердів, але найбільш типовою кумуляцією є все-таки державно + мовно + територіальна. Таку верству і будемо вважати за типовий розвиток простого лінг-

вістичного скупчення.

З цього всього видно, що основою, з якої розвивається нація, є скупчення м о в н е /лінгвістичне/. У первобутніх племен мовна спільність йде в парі з зв'язком крові, тому племя є ще, скажім, скупчення людей, споріднених кровно, тому й можна говорити про "расово-прикмету, як складову частину в характеристиці племені.

Племя є верства расово + лінгвістична. Оскільки вона зв'язана ще й єдністю світогляду, а цей світогляд є по змісту релігійним, то й цю рису треба долучити до попередніх, отже племя є кумулятивне скупчення /верства/: р а с о в о + л і н г в і с т и ч н е + р е л і г і й н е. Жиди, розсіявшись по світу, розбилися на кілька мовних гуртів, з кумуляції випала одна "ланка" /лінгвістична/ і тому жиди представляють з себе подвійно-кумулятивну верству /расово + релігійну/. Цигани представляють верству расово+лінгвістично+релігійну, як звичайне племя. У жидів расовий зв'язок дуже сильний: як показує статистика, на Україні між жидами 98% шлюбів є чистих-расових, а лише 2% мішаних. Релігійність їх трохи слабша, але теж значна. Помітне у жидів стремління відродити старо-жидівську мову: кумуляція стремиться до чистого типу племені, а разом помітне замагання до державності - отже жиди розвиваються в напрямі до чистої нації.

У народів, які расово змішались /завдяки, напр., мочерним релігіям, що охоплювали велике число племен і народів/ відпала расова єдність, зате виросло стремління до державної самостійності, отже кумуляція прийняла такий вид: лінгвістично+територіально+державна верства або типова нація.

Українці власне стають нацією.

Значить, щоб зрозуміти, що таке нація, то треба зробити аналіз: з якими ознаками кумулюється мовна. Коли маємо верству: расово+мовно+релігійну, то перед нами п л е м я; коли маємо мовно+територіально+державне скупчення, то це н а ц і я.

Перехідні різні форми сполучення: расово+релігійне, мовно+расове+релігійне, мовно+релігійно+територіальне і ин., є н а р о д - н і с т ь /національність/.

Значить від племені до нації є ще перехідні форми, котрі в звичайному обороті називаються і племенем, і народністю, і нацією, але в дійсності з о ц і я л ь н о одріжняються і від племені і від нації. Приводом до змішування є ознака - мова. І племя, і народність, і нація має мову. Ця ознака кидається в-вічі і тому є теоретично /напр. Каутський/, котрі вважають мову за єдину ознаку нації, а тому на їх думку кожне людське скупчення з окремою мовою є нацією. Це є упрощенням питання: в цім випадку і самоїди - нація, і французи нація, але які ж вони непотібні між собою не лише мовою, а й багатьма иншими ознаками! Наука мусить знайти в чім ці різниці і як їх науково систематизувати. Ми думаємо, що лише соціологічний метод дає змогу означити твердо поняття нації і всіх тих форм, з яких нація виростає.

Ще недавно українці були лише скупченням лінгвістичним і професійним /хлібороби/. Ні територіальної, ні державної, ні релігійної спільності не було. Отже це була подвійно-кумулятивна верства. Але відродження і знагання за державність обернуло їх в солідарну подвійну мовно+територіальну верству /народність/, яка стремиться стати потрійною /мовно+територіально+державною/ верствою, щоб-то нацією. Треба розуміти цей процес, щоб знати, в якій стадії соціального розвитку знаходимось. Зрозуміти це зможемо, коли навчимося розу-

міти процес і форми кумуляції. Цей процес навчимося розуміти, коли переглянемо всі чинники, які впливають на поведінку людей і викликають ту чи іншу форму взаємочинності. Нація є іншою формою колективної поведінки, ніж племя і народність. Люди ті самі, мова однакова, але змінилась комбінація чинників поведінки, тому утворилась верства /складне скупчення/ з своєрідних укладом ліній поведінки. Замість расового і релігійного чинників діють територіальний і державний, отже замість верстви мовно + расової + релігійної /Мов+Ра+Ре/ утворилась верства мовно + територ + державна /Мов+Тер+Дер/. Незмінною залишилась лише ознака мови, а інші змінилися.

Соціолог, і політик, і обиватель мусять розуміти цю зміну, щоб розумно вживати слова "племя", "народність", "нація". У нас же й професори і письменники, що претендують на провід і вченість, безбожно сплутують поняття, як звичайні обивателі, і сиплять словами "нація", "національний" безтямно, нонауково, як попи пояснюють, що таке "дух". Навчені раніш приклади, підтверджують це. Хіба може українець зрозуміти, що таке нація, коли прочитає писання Бочковського, Старосольського і інших "великих націоналістів", вроді Славинського, Липинського, Донцова. Навіть у Дністрянського значна неясність і плутанина у викладі, хоч він ближче стоїть до правди, ніж інші "теоретики нації", але ж ми мусяли вибрати у його окремі розкидані вирази, щоб з їх зліпити якусь картину і докопатися, що і він думає, що нація - це складне скупчення, а не просте.

На жаль, європейська наука в справі нації стоїть не вище української. За браком місця я не наволю цитат з писань європейців, бо це була б марна трата часу й паперу: українці позирали свої "теорії нація" з подібних європейських теоретиків.

І Фіхте, і Ренан і багато сучасників пишуть про націю, як про "дух", "душу", "абсолют", "щось невідоме", "містичне", а тому й не можуть нічого сказати науково-вартного, заливаючи сторінки грубих книжок водою порожньої балаканини, яку иноді удають за "філософію", навіть за "соціологію".

Нація є складне соціальне скупчення /верства/, що характеризується діяльністю чинників мови, території і держави - це ясно. Племя є верства, що характеризується діяльністю чинників: мови, релігії, раси. Перехідні форми між племенем і нацією називаються народністю. Перший чинник в усіх цих формах - мова, яка вступає в різні сполучення з іншими чинниками і в комбінації з ними дає верству під назвою або племені, або народности, або нації. З теорії чинників ми це побачимо з повною ясністю.

Нація є типова для нашого часу складна верства. Національна боротьба потрясає світ. Наша власна боротьба є національна. Вона має потрясти весь схід Європи - отже змінити малу державних розмежувань. В цій історична вага нашого руху.

Тому докладне і серйозне наукове вивчення української справи мусть починатись з теорії нації і соціальної структури України. Без глибокого і наукового вивчення теорії нації свідомо національна політика є неможлива.

3. СУСПІЛЬНИЙ КЛАС.

Що таке суспільний клас - це важке питання. Суспільне життя наповнене класовою боротьбою. Революції, війни, перевороти, повстання часто пояснюються боротьбою класів. Історична доля народів від цього дуже залежить - ось через що питання "що таке суспільний клас" є важким.

Соціологія, як наука, мусить дати відповідь на його. Література про клас вже дуже велика, але не можна сказати, щоб це питання було висвітлено.

Назва "клас" походить від латинського "calare", щоб-то значить "скингувати". В римській державі за короля Сервія Тулія було поділено громадян на 5 класів в залежності від вартості ґрунтів, які вони мали, щоб-то від заможності. Кожен клас постачав певне число війська. По-за класами були ще найбідніші малоземельні або пролетарії /proletarii/. З різними змінами поняття класу вживається тепер скрізь. Але скільки і яких класів є в сучасному суспільстві? Професор С.И.Солнцев видав 1917р. книгу "Общественные классы", в якій зібрав багато означень класу у різних учених. На жаль таблиця проф.Солнцева дуже велика, таж що всю її подавати ледви чи треба, але головніше наведемо:

А. С м і т ділить на 1/землевласників, 2/капіталістів, 3/робітників.

Г. С п е н с е р: 1/низчі, 2/середні, 3/вищі.

Г у м п л о в и ч: 1/Дворянство, 2/буржуазія, 3/селянство.

Ш м о л е р: 1/великі підприємці, 2/середні підприємці, 3/дрібні господарі, 4/вищі урядовці, вільні професії, приватні урядовці, 5/робітники.

З о м б а р т: 1/юнкерство, 2/буржуазія, 3/дрібно-буржуазні міщани, 4/пролетаріат.

Б л о н д е л ь: 1/переможці і переможені, 2/пани і раби, 3/заможні і бідні.

Ш а р л ь Ж і д: 1/активні капіталісти, 2/пасивні капітал. 3/самостійні виробники, 4/ наймані робітн. 5/урядовці.

М а р к с: /як толкує Каутський/: 1/землевласники, 2/капіталісти, 3/робітники;

/як толкує Солнцев/: 1/капіталісти і 2/робітники.
К а у т с ь к и й: 1/землевласники, 2/капіталісти, 3/робітники та ще класи проміжні.

Т у г а н-Б а р а н о в с ь к и й: 1/аристократія /землевласники, 2/буржуазія, 3/пролетаріат та ще 4/дрібна буржуазія, 5/селянство.

Ч е р н о в: 1/землевласники, 2/капіталісти, 3/робітники /індустріяльні і трудове селянство/.

Можна б ще навести багато схем поділу суспільства на класи, але й так ясно, що цих поділів дуже багато.

Учені ділять суспільство на класи, як кому забайдужиться: одні кладуть в основу поділу "природні різниці" /Спенсер, Амон і взагалі різні "селекційники"/, другі кладуть в основу расові різниці /Гунплович, Ратценгофер і ин./, треті - суспільний поділ праці і професії /Шмолер і ин./, четверті - соціальне становище індивіда /Ворнс і ин./, п'яті - різниці р і в н я життя, шості - різницю майна /Л.Штайн, Бюхер і ин./, сьомі - різницю в розподілі суспільного прибутку /Каутський, Чернов, Ш.-Жід, Туган-Барановський/ восьмі - різницю в продукційних відносинах чи джерело прибутку /Маркс, Енгельс, Солнцев і ин./

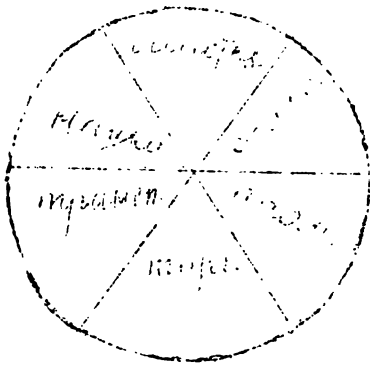
З того видно, що одні вважають клас за просте скупчення /расове, професійне, правове, маєткове/, а інші - за складне скупчення /за верству/, в яке входять люди, зв'язані кількома прикметами. Це вже одно показує, що про клас є сотні різних поглядів, хаос думок,

а тому нема якоїсь однієї твердої думки.

Коли ми опишемо якийсь конкретний клас, напр. робітництво, то побачимо, що це сукупність людей, що іноді діє солідарно, відчуває свою спільність, а при тім характерні прикмети цієї сукупності мають такі: ці люди виконують одну суспільну функцію /продають фізичну працю/, приблизно однаково забезпечені, в однакових умовах, отже клас цей є складним скупченням: професійним+маєтно незаможним+правнообмеженим. Селяне, як клас, характеризуються: суспільно-професійно /хлібороби/+ маєтно-незаможні+правно-обмежені. Поміщики: суспільно-професійно /здобувають дохід з земельної ренти/+ маєтно забезпечені+правно-привілейовані. Капіталісти: суспільно-професійно /визискують працю/+маєтно заможні+правно-привілейовані.

Приглядаючись до цих "живих" класів, бачимо, що це в першу чергу окремі частини суспільства, кожна з яких виконує окрему суспільну функцію: сільське господарство, промисловість, обмін, транспорт, науку, мистецтво. Отже це суспільно-професійні частини населення, зв'язані між собою необхідністю обміну матеріальними або духовними цінностями - це раз.

Кожна ця частина ділиться на шари: заможних, середніх, бідних - це два; привілейованих, правно-обмежених і безправних - три.

Коли суспільство намальовано в виді кола, то суспільно-професійні частини розляжуться, як сектори /поділ сторчовий, вертикальний/, а поділи за обсягом прав і за величиною забезпечення будуть вже по земні /горизонтальні/. Ці лінії розподілу будуть вже показувати залежність підпорядкування. Перехрестя горизонтальних і вертикальних ліній одмежовують людей на класи. Значить поняття класу є складне: класів у суспільстві стільки, скільки суспільно-професійних частин, помножених на три.

Ми, наприклад, написали 6 суспільно-професійних частин /с-господарська, промислова, торговельна, транспортна, наукова, мистецька, а кожна з їх безумовно ділиться на три подвійно-кумулятивних частин, значить класів є 18. В дійсності їх більше, бо ми брали грубі поділи.

Таким чином ми могли-б укласти таку схему соціально-економічних класів /за маєтністю/:

	привілейовані й заможні.	правно-обмежені й середньо-забезп.	безправні і бідні.
в сільському госп-д.	поміщики-власник.	куркулі	трудоі селяне і
	підприємці-аренд.	служачі	наймити робітників.
в промисловості	підприємці	служачі	робітники
в торгівлі	підприємці	служачі	робітники
в транспорті	підприємці	служачі	робітники

Схема соціально-політичних класів була б така /за обсягом права/:

Адміністрація:	привілейовані й заможні.	правно-обмежені середньо-забезпеч.	безправні і бідні.
державна	вищі керівники.	керуючо-підлеглі.	підлеглі.
муніципальна	" "	"	"
військова	" "	"	"

у правових

Схема соціально культурних класів / за рівнем свідомості/ була б така:

	<u>свідомі</u>	<u>пів-свідомі</u>	<u>несвідомі</u>
Наука	учені	служачі	робітники
Мистецтво	артисти	служачі	робітники
Релігія	вищі духовники	служачі	робітники

Ці схеми мають лише ілюстративно-орієнтаційне значіння, а не наукове. Вони допомагають нам уявити, трьох-поверхову будову суспільства в кожному суспільно-професійному секторі.

Поділ на класи для більшої точності мусів би бути зроблений окремо по селах і по містах. Він би був приблизно такий:

<u>СІЛЬСЬКІ:</u>	I. Поміщики	{ великі середні дрібні
	II. Селяни-хлібор:	{ куркулі середняки дрібні
	III. Ремісники	
	IV. Торівці	
	V. Наїзники	
<u>МІСЬКІ:</u>	I. Промисловці	{ великі середні дрібні
	II. Купці	{ великі середні дрібні
	III. Ремісники	
	IV. Робітництво	
	V. Урядовці	{ керуючі керуюче-підлеглі підлеглі
	VI. Вільнофахівці	
	VII. Служачі	{ керуючі керуюче-підлеглі підлеглі

Характеризуючи ближче кожне групування, ми знайдемо, що кожне з їх має своєрідну спільність професійно+маєтнєву+правову, але разом характер цих прикмет для кожного скупчення своєрідний, а тому інтереси суперечні і свідомість не однакова.

В обивательських розмовах вживаються часто способи простішого поділу на панів і рабів, гнобителів і поневолених, визискувачів і визискуваних, добрих і злих, заможних і бідних, але ці вирази не дають класових означень, лише зазначають характер відносин між індивідами. Справці - капіталіст може бути визискувачем і визискуваним заразом /він визискує робітників, а його визискують більші капіталісти, держава, чужі держави/- що ж нам дасть примітивний поділ? В політичній агітації багато орудують такими виразами, що нічого не означають, окрім примітивності ораторів.

Суспільство складається іменно з класових верств, які для нашого часу є типовими, внутрі-солідарними, пів-закритими, але ближче до отвірених, складеними з нумуляції трьох скупчень: професійно+маєтнєвого+правового. Чи це так? Перевірити можна-б так: одкиньте, наприклад, від робітництва по черзі прикмету професійності,

маєтрової бідності і правної обмеженості і тоді переш нами вже не буде класу пролетаріату!

З поняттям класу ще злучений певний рівень освіти і свідомості, смаків, способу життя. Ці риси виступають виразно в основних класів /поміщицтво, буржуазія, робітництво, селянство/, а менш виразні в їх підрозділах.

В українській літературі нема виразного поняття про клас. Паує словесна січка у марксистів, котрі лише тим вище стоять од інших, що визнають і с н у в а н н я суспільних класів, але поняття про клас не виразне, суперечне, плутане. Партії буржуазно-інтелігентські навіть не визнають, що класи в суспільстві є. Їм здається, що є лише "нація".

Про цих нам нема чого й згадувати, а краще погляньмо, як розуміють клас загорілі прихильники "класократії". Марксист-монархист В. Липинський, що виробляє програму україн. монархизму на к л а с о в і й основі, багато розтується біля того, щоб в'яснити, що таке клас. Ось в книзі "Листи до братів-хліборобів" він подає про колишнє українське козацтво, що "це була організація к л а с о в а, це був органічний колектив однаково-працюючих, однаково-борючихся, люблячих і поважаючих себе сімей" /ст. 21/.

Можна з цього виснувати, що козацтво - маючи нашими поняттями-суспільна верства, потрібно-кумулятивне солідарне скупчення: родинно+професійно+політичне. Цю верству він називає класовою, але вже на стор. 71-72 бачимо у Липинського инше означення класу, "Тільки така група, яка міцно зв'язана спільним економічним інтересом, тільки така група, яка має спільну традицію та спільну культуру й одну, впливаючу зі спільного інтересу та спільної традиції і культури, спільну і ясну, свою власну політичну лінію - тільки така група може об'єднати і зорганізувати біля себе всю націю" /ст. 71/.

Що ж це за така група? Липинський пояснює: "Групою, що має всі вищенаведені прикмети - спільний інтерес, спільну традицію, спільну культуру і одну власну політичну лінію, а тому може мати силу і авторитет - є с т ь к л а с" /ст. 72/.

Отже клас ніби то є така солідарна верства: маєткова /економічна/ +одно-культурна+одно-політична.

Раніш же ми прочитали у нього, що клас є родинно+професійно+політичною верствою, цеб-то верствою з и н ш и м соціальним змістом.

Ця суперечність помімо "ясної політичної лінії" свідчить про неясність в гові, про що ми ще більше переконуємося, коли послухаємо пояснення Липинського про Україну. Він занятий тим, щоб знайти такий клас на Україні, який об'єднав-би "націю" і створив-би "державу" на класовій основі. Таким найдужчим класом України на його думку є український хліборобський клас. Липинський в'яснює: "Перш на ч у с е, що розуміти під поняттям хліборобського класу? На нашу думку - групу родин, які посідають власну землю і на цій землі власною працею продукують хліб. Число землі і форма праці в класовій свідомості хлібороба не відіграють рішучої ролі" /ст. 72/.

Це вже нове означення класу: родинно+професійно+маєткова верства, при чім розмір маєтковості не грає ролі: "чи хлібороб має одну десятину, чи має сто десятин, він і в однім і в другім випадку хоче ці десятини зберегти" - просторікує Липинський, думаючи, що людей єднає бажання "зберегти" і десятину і 1000 десятин, один карбованець і мільон карбованців, а не каже, що їх розєднує. Щоб це пояснити, Липинський додає: "І бідна вдова, що наймає плугаря для своїх кількох десятин, і дрібний хлібороб, що на своїй землі садить

буряки та під час сезону чонаймає для шарування чи копки робітників, та к і ж х л і б о р о б и, як і в л а с т и т е л ь п а р у с о т д е с я т и н" /стор.73/. Тут переважає одна думка про очнагову с у с п і л ь н у п р о б л е м у, а д е ж с п і л ь н і традиції, культура, політична лінія?

Іх вже нема! Липинський вирічується: "Антагонізм між бідним і багатим хліборобом так само, як антагонізм між багатим і бідним пролетарем не єсть антагонізмом двох різних класів, двох різних способів продукції та двох різних світоглядів, з тих різних способів продукції випливаючих. Бідний хлібороб хоче мати більше землі, хоче стати багатим хліборобом: багатий хлібороб чекає, щоб йому землі своєї не втратити. Але обидва вони хлібороби, обидва мають спільний економічний інтерес супроти інших консумуючих хліб класів, мають спільну традицію праці на власній землі та спільну ідеологію і спільну культуру з цієї традиції випливаючу. Полагодження антагонізму між бідним і багатим хліборобом - це внутрішня справа самого хліборобського класу, а не боротьба двох класів" /ст.73/.

З цієї цитати ми знаємо новини: перше, що хліборобський клас це вже не солідарна верства; друге, що бідний хлібороб хоче мати більше землі, а багатий хоче землю зберегти /а з цього повстає антагонізм! /; третє, що селянин і поміщик мають "спільний інтерес", навіть "спільну традицію", "спільну ідеологію і культуру", але при тім і ... "спільний" антагонізм. Липинський думає, що це їх "хатня справа". Можна подумати, що ціло йде про дрібні непорозуміння, але в дійсності це ось що:

"Оцей посідаючий власну землю і на своїй землі працюючий український клас хліборобський через різні історичні причини, про які тут говорити не буду, р о з б и т и й і ослаблений внутрі сильними а н т а г о н і з м а м и е к о н о м і ч н и м и, п о л і т и ч н и м и і н а ц і о н а л ь н и м и" /стор.74/.

Отже бачите, клас є група людей з спільними економічними інтересами, спільною політичною лінією, спільною культурою і т.д., а справді він р о з б и т и й економічними, політичними і національними антагонізмами! Це така собі "внутрішня справа" в українському хліборобському класі, який оказується розбитий і н а ц і о н а л ь н и м и антагонізмами, так що він зрештою і не український клас...

Оця вся салахаха вважається в українських "хліборобів" за наукову теорію класу, на якій має бути створена система української класократії!

Далі у Липинського твердиться, що хліборобський клас один, але с т а н і в д в а /поміщицтво і селянство/; можна думати, що по аналогії він скаже, що є один клас промисловий з двома станами - підприємцями-капіталістами і пролетаріатом, але цієї "станової" теорії він чомусь не поширює по-за рямці "хліборобського класу", на решті на стор.45 перераховує українські класи і їх оказується 4: селянство, поміщицтво, робітництво і міщанство. Отже виходить, що один "хліборобський клас" складається таки з двох класів.

Отаких "теорій" В.Липинський навергав аж 580 сторін друку! Можете собі уявити скільки там вчячного матеріалу для українських юмористів - фельетонщиків, але все це з серйозним видом учених видають за "науку" брати-хлібороби і їх хвалителі з української "демократії" того типу, що представляє газета "Діло", що назвала Липинського ...українським Марксом. А цей "український Маркс" монархист прикидаючись "ширим" в одному місці своєї книги вигукнує:

"Коли неграмотний салдат, посланий на розвідку, карається смертю за брехливе доповідання, бо брехливе усвідомлення армії може грозити їй катастрофою - то яка має бути кара "інтелігентам" - письменникам, що за диявольських своїх інтересів нечесно приносять свій обов'язок, що брехливо усвідомлюють свою націю і брехливо формулюють оте стихійне хотіння, од якого залежить буття або небуття нації?" /стор.120/.

Факт установлений: поміщик-монархист /"український Маркс"/марксист Липинський виключно з-за своїх класово-поміщицьких інтересів вигадав найбільш дурну, нечесну, ненаукову "теорію класу", доказуючи те, чого довести не можна - спільність інтересів укр.бідних селян з поміщиками /і то чужими!/- це-ж і є нечесне виконування інтелігентом-письменником свого обов'язку перед нещасною поволенною селянською нацією, яку він хоче поставити на службу польським і москоським поміщикам, це-ж і є брехливе усвідомлення нації, що загрожують їй грізною катастрофою - обманом неволі замість вриї і боротьби за волю.

Якої кари за брехню заслуговує такий інтелігент-письменник, коли за брехню неграмотного салдата карається смертю? Очевидно кари моральної смерті. Чи теорія нації, чи теорія класу, чи теорія держави - всі ці "теорії" в українській буржуазній інтелігенції не мають нічого спільного з наукою, як і всякі "історії" /України, літератури, права і т.д./. Така є "наука", яку підносить реакційна клерикальна "інтелігенція" своєму народові, який вона силкується представити, щоб-то силкується одурити і опанувати.

Теорія класу у Маркса не була розроблена, хоч вся большевицька і соціал-демократична "класократія" випливає ніби з поглядів Маркса. Ми вже бачили, що вчені марксиста несподієвано трантують погляди Маркса на клас: інакше Каутський, інакше комуніст.петроградський професор Солнцев. Неясність, суперечність і плутанину поглядів у Маркса на клас досить вияснив Туган-Барановський, тому ми й не спинаємось над цим питанням.

Ми думаємо, що вся старосвітська балаканина про суспільство мусить бути відкинута, а лише об'єктивно-науковими методами соціології збудована наука про суспільство і його різні явища - в тім числі й скупчення прості та складні /верстви/.

Вище подані короткі замітки і уваги про касту, націю і клас переконують нас, що це складні і скупчення /верстви/, означення яких можна зробити лише за соціальним змістом їх, але ані "дух", ані "ірраціональна воля", ані "амотивне ірраціональне хотіння", ані якісь "прикмети" /як "традиція", "культура", "спільна історія" і т.и./ не можуть дати нам науки.

Всякий спір на тему чи "територія" є прикметою нації є в засаді не науковий, бо не можна землю робити "прикметою" суспільного скупчення. Територія є "прикметою" кожної людини, оскільки кожна людина ходить по землі. Я ось сидю за столом, так хіба стіл є моєю прикметою? Прикметою якогось об'єкту /предмету/ може бути те, що йому властиве, що складає його єство.

Коли говоримо про націю, клас, партію і т.д., то говоримо про зв'язок між взаємочинними людьми. Розбирайте, який то зв'язок, з чого він складається, як називаються його окремі моменти, по яких лініях зв'язуються чи роз'єднуються люди. І лише на цьому шляху знайдете правильні означення суспільних явищ. Попівська-старосвітська плутанина про державу /"територія, народ і влада"/ наробила клопоту між людьми, але дивно, що й досі перемелюється ця попівська словесна

січка. Ми жаліємо, що доводиться нам у своїх викладах згадувати всякі українські і не-українські хибні "теорії", але це мусимо робити, щоб український читач виробляв собі критичний погляд на друковану січку і одріжняв справжню наукову літературу від агітаційної половини і простого неучтва.

Соціологія - найтяжча з наук взагалі, але опріч того у їй ще де-що не вяснене, не досліджене, не завершене, і тому український читач повинен силкуватись, щоб якомога більше познайомитись з світовою наукою та приглядатись до життя, критично оцінюючи факти і явища. Лише цим шляхом здобудемо знання якоїсь культури.

Ось чому мусимо терпеливо йти крок за кроком тяжким шляхом досліду суспільних явищ в їх основі, щоб виробити собі погляд на те, що таке суспільство і його окремі частини. З того виснуємо і науку про суспільство на українських землях, а з того вийде і доцільна політика.

СУСПІЛЬНІ АГРЕГАТИ І ГРОМАДИ. Ми розглядали прості скупчення, в яких індивіди /особи/ сполучені якоюсь однією ознакою: або однією мовою, або однією релігією, або сусідством, або расою, або полом, або однаковим рівнем заможности, прав, підданством, професією, політичною метою і т.д. Потім розглянули складні скупчення /верстви/, в яких люде сполучені двома чи більше ознаками, напр., мовою, релігією, расою і однаковим обсягом прав, /подвійна кумуляція/ професією, маєтністю і обсягом прав; або мовою+територією+політично-державною метою /потрійна кумуляція/, мовою+професією+релігією+обсягом прав+маєтністю /поп'ятірна кумуляція/ і навіть окремо оглянули типові для нашого часу верстви /в Індії - касту, в Європі - націю і клас/.

Це все так. Але ж суспільство є якоюсь вищою єдністю цих різних скупчень? Очевидно так. Погляньмо глибше. І прості і складні скупчення творяться в тому ж населенні: Очевидно і прості і складні скупчення сполучуються у вищу форму? Так, сполучуються.

Скажім, університет. Що це таке? Це є школа. Але чи школа є простим скупченням чи складним? В ній є прості скупчення: мовні, релігійні, расові, полові, вікові, професійні і т.д. Є складні скупчення: жіноче товариство студенток медицини /полова+професійна верства/, є кооператив студентів українців-правників /мовно+професійно+маєткова група/, є нарешті сполучення всіх студентів в "студентську громаду", а професорів у факультетські ради, які знов сполучені в університетську професорську раду, яка поділена на сенат і загальні збори, а на чолі університету /цеб-то професорів, студентів, різних технічних служачих і робітників/ стоїть заряд, отой сенат з ректором. Що університет є системою взаємочинности і простих і складних скупчень - це очевидний факт. Але як називається таке сполучення простих+складних скупчень в одну систему? Це є с у с п і л ь н и й а г р е г а т, в якому об'єднані спільністю мети різні прості і складні скупчення.

А військо хіба не те саме? Тут є і прості скупчення /мовні, релігійні, професійні і т.д./, також і складні. Всі вони об'єднані єдністю проводу, імени, хоч самі розбиті за характером зброї /піхота, кіннота, гарматництво, інженірні війська/, цеб-то за військово-професійною ознакою. Характерна ознака: в цім агрегаті нема двох скупчень - жіночого і партійного. Правда бувають жінки і партії, але нишком чи приватно. Військо є передовсім полове /мужське/ скупчення, яке в собі має багато різних простих і складних скупчень.

Те саме військовий флот.

Зробивши аналізу побачимо, що й фабрика чи завод, виробництво, "маєток", обшар чи панський двір, залізнично-транспортне "населення", мо-настирь, є суспільні а г р е г а т и. Щоб зааналізувати їх соціаль-ний склад, то треба про кожний агрегат написати цілу студію. Таких студій пишеться багато, хоч часто без жадного аналіз /розбору/ їх соціального складу.

Агрегатами є й такі явища, як "населення" залізничного потягу, пароплаву, лікарні, санаторії, газети, театру, установ і т.п.

Вищою формою суспільних зкупчень є г р о м а д и, що включають в себе і прості зкупчення, і складні зкупчення, і суспільні агрегати. /Пр.Скуп.+Верстви+Агрегати/.

Основних громад є три: с е л о, м і с т о, д е р ж а в а.

1. СЕЛО. Село є первісною територіяльною хліборобською гро-мадою, яка об'єднує родини, професійні зкупчення, мовні і релігійні і ин., як прості, так і їх кумулятивні сполучення і агре-гати в одну цілість, яку ми й називаємо громадою. Громада є т е р и т о р і а л ь н о ю і п у б л и ч н о - п р а в н о ю одини-цею, що в певних межах самоуправляється, має п р и м у с о в у владу над своїми членами.

2. МІСТО. Місто є тако-ж територіяльною і публично-правною одиницею, що об'єднує в собі і прості зкупчення, і ск-ладні верстви, і суспільні агрегати. Місто від села дуже різниться тим, що в своїй діяльності вілірване від прямого зв'язку з природою і виконує вищі соціальні функції - промисел, обмін, транспорт, публична адміністрація, наука й мистецт-во, а на долю села залишається сільське господарство.

3. ДЕРЖАВА. Володіє територією і захищає її перед міжнарод-нім правом, має свою повноту публичної влади, дає санкцію публичних прав села і міста. Економічна функція: органі-зує засіб і мірию обміну - г р о ш і і веде своє господарство, в межах відчуженої в своє користування господарської землі і час-тини засобів з господарства громадян.

В ряді громад держава є в е р х о в н о ю г р о м а д о ю, оскільки над нею жадної вищої організації нема.

Публично-правний круг діяльності громад обмежується в просто-роні т е р и т о р і є ю, в межах якої діє громадська організа-ція. З того випливає і обсяг функцій кожної громади /так звана "компетенція"/, але він міняється в історичному процесі: то держа-ва перебирає на себе багато функцій, то місто відвойовує собі біль-ше прав. Сільська громада завжди мала не багато прав, бо її обмежує держава, місто і к р а є в а громада.

Населення поділюється ще на к р а є в і громади: в о л о с т ь - то є вища громада над селами, п о в і т - над волостями, "край", "земля", "губернія", "округа" і т.и. - це громада над повітами, д е р ж а в а - над всіми громадами. Села стають осередками воло-сних громад, а міста - осередками всіх інших громад, в тім числі і державної.

В суті річи беручи - всі краєві громади і держава зводяться до основних громад с е л о і м і с т о: коли б всі села і всі міста звести до купи, то ми мали б лише дві громади: село і місто. Повіт, губернія, держава - це лише різні назви організацій, витворе-

них містом на певній території. Ось тому відносини між селом і містом є головним змістом суспільного життя, що-ж до повітів, губерній і держави - то це сказати-б "штучні громади", витворені лише для координації відносин на більших територіях, де стоїть багато сіл і багато міст.

Координація є важка річ, тому держава одбирає від міст багато прав - стає централізованою, а коли міста відтягнуть більше прав від держави, то вона стає де-централізованою. /Господарські і культурні відносини вийшли з меж села, багато суспільних функцій виконує місто, котре одібрало їх від села, а від міста - одібрало держава/.

Насамперед від людей, що займаються здобуттям поживи /харчів/, обробляють землю, здобувають тваринні і рослинні річовини для харчування, відокремилась функція ремісництва, цеб-то виготовлення всяких предметів і виконання всяких робіт, що не відносяться прямо до природи. Такі люде-ремісники мусіли свої вироби обмінювати на хліб і всяку поживу. З того виникла потреба оселятися в таких місцях, куди-б легше було дістатись кожному, хто хоче обмінити поживні річі на ремісничі вироби. Ремісники купчилися в одному пункті. Сюди приходили люде для обміну. Коли ремісничя праця стала зручною, то ремісники виробляли більше, ніж могла спожити їхня місцевість і близча околиця. Тоді з ремісництва відокремилась група людей, що розносила й розвозила по дальших околицях ремісничі вироби. Це так звані купці. Торговельна функція відокремилась з ремісничої. Ремісники і торговці мусіли жити разом в одній місцевості. Торговельна функція викликає потребу більшого руху, зносин на дальші простори. Ясно, що й колишня громадська адміністрація /старшини, військові, представники культу/ зосереджувалась в тих пунктах, де жило більше ремісників і торговців. Ось так витворювалось поступенно місто в наслідок суспільного поділу праці. Ясно, що містами повільно ставали села, які лежали біля річок або в місцях, де сходилось кілька шляхів. Поступенно всі жителі такого села покидали працю, звязану з добуванням поживи /охота, рибальство, хліборобство/ і займались ремісництвом, торгівлею або втягались в громадські обовязки /керівництво, військова справа, релігійна служба/. Ремісничо-торговельно-адміністративно-воєнні осередки ставали містами, а люде, що здобували поживу просто від природи, жили в селах. Щоб існувати і задовольняти свої потреби, і село і місто взаємно мусіли вступати в обмін продуктами праці, села мусіли давати податки на адміністратию, міста примушували селян підпорядкуватись.

Село, коли обмежити його потреби до самої їжі, могло-б прожити без міста, але місто прожити без допомоги села не може, бо мусить мати з села головне - їжу. Міста неминуче стали політичними осередками і керівниками над селами. Хоч села не раз протягом історії бунтували проти міст, але з того нічого не вийшло: переможцем завжди виходило і виходить місто. Треба зауважити, що коли розвинулись міста і почалось захоплення земель, то великими землевласниками стали в першу чергу люде з міста: начальники, військовики, служителі культу і купці. Державу створило місто, як форму організації для примусу сел. Державна влада роздавала захоплені землі і людей своїм людем - так витворено класу поміщиків, котрі володіли землею, як засобом визискувати працю інших. Поміщики стали по професії "державниками",

цеб-то з себе творили державну організацію, воювали, підбивали інші племена, набирали собі рабів і невольників, орудували ними як худобою, утримували свої боеві відділи /військо/, якими страшили всіх слабких - чи "чужих", чи "своїх". При тім закладали вже міста умисно в вигідних пунктах, з яких краще наступати і воювати, /"стратегічні міркування"/, в яких краще організувати торгівлю /"економічні міркування"/, чи розповсюджувати свою віру /"релігійні" чи як накуть тепер "культурні" інтереси/. Теперішні це-які "учені", що не розуміють причин витворення міст, видумують всякі "теорії" про походження міст, нагр. "воєнну теорію", "монастирську теорію" і так без кінця, а справді місто витворилось лише в наслідок с у с п і л ь н о г о п о д і л у п р а ц і.

Це є соціологічна теорія походження міста і вона є єдино-наукова теорія. Міста були д е р ж а в а м и. Старинні грецькі республіки, римська республіка, середновічні міські республіки /Венеція, Генуя і ин./, навіть в нап час є такі д е р ж а в и м і с т а, наприклад - вільне місто Гданськ /Данціг/.

Така держава - місто має всю публічну владу в своїх руках в межах міста. Державна влада є тут ніщо инше, як влада міської громади, ніким не обмежена.

Коли ж владу такої держави-міста поширити на багато інших міст і сел, то виїче сучасна держава, в якій одне місто /столиця/ виконує держовну владу, инші міста обмежено до їх місцевих справ, а над сільськими громадами і містами утворено к р а є в і г р о м а д и /губернія чи земля чи округа, а потім повіт і волость або район/. Цей поділ влади між столицею і иншими краєвими громадами та міськими і сільськими викликається потребами зручності управління і керовництва. Розуміється, за міськими і навіть сільськими громадами визнається певна кількість неминучих функцій: завідувати суто-місцевими справами /охорона "порядку", чистка вулиць, організація освітлення, постачання води, харчів, навіть трохи шкільництво, розваг і т.п./ В селі ці функції ще менші: "порядок", ремонт шляхів, боротьба з пожежами і ин.

Таким чином громадська організація в селі і місті є переважним організація для розподілу осельної землі, скорони порядку, регуляції основних потреб, що виникають в наслідок співжиття певного числа людей в ланому місці. Функції громад подібні, хоч і різняються в кількості, а не якості. Порівняймо кілька громад.

	<u>Д е р ж а в а</u>	<u>М і с т о</u>	<u>С е л о</u>
Земля	Територія держави.	Територія міста.	Територія села
Члени організації	громадяне /всі жителі на території держави/	громадяне міста	громадяне села
Як стають членами	автоматично від народження чи приймаються за згодою урядів	З народження або за згодою громади	З народження або за згодою громади.
Керовництво	Влада законодавча, виконавча і судова /Парламент, уряд, суд/.	Міська Рада і Управа, мировий суд.	Сільська Рада Управа волосний суд або народ.суд.

	<u>Д е р ж а в а.</u>	<u>М і с т о.</u>	<u>С е л о.</u>
Органи охорони	Військо і поліція.	Поліція своя і від держави.	Поліція своя чи від держави.
Назва	Власне ім'я	Власне ім'я	Власне ім'я
Емблеми	Державний прапор і герб.	Міський прапор і герб.	—
Означення устрою	Конституція.	Закон про місто-цаний державою.	Закон про село-цаний державою.
Господарство:			
земля і ліси	розпоряджа-	розпоряд.управа	Розпоряд.Загал.
природні добра	ється уряд.	і Рада.	збори і Рада.
Підприємства	веде уряд	веде Управа	—
Фінанси	податки і при-	податки і при-	податки і при-
	бутки з підпр.	бутки з підпр.	бутки з природ.
			добр.
Просвіта	веде уряд	веде управа	веде управа і місто
Санітарія	державна	міська	веде місто
Комунікація	державна	місто в своїх межах	—
Регуляція обміну	державна /гроші і правила/	де-коли місто	—

Можна б і далі вести порівняння устрою, органів і функцій, які виконує держава, місто і село, але й цього досить, щоб ясно побачити, що між селом, містом і державою так багато спільного, що можна-б сказати: село є зародком міста, місто є прообразом держави /иноді й державою/.

І село й місто і держава є справді г р о м а д а м и, лишень та є різниця, що держава є формою зв'язку між містами та селами і що над державою нема вищого органу. /В тих випадках, коли держава є с к л а д н о ю, прим. конфедерація, то сама держава розкладається на кілька організацій - вищих громад, над якими стоїть верховна громада, а під якими стоять к р а є в і г р о м а д и, що в свою чергу забезпечують міські і сільські громади/.

Коли сільська і міська громади є на певній території сполученням простих і складних скупчень та агрегатів, то що таке д е р ж а в а, як громада? Це є форма координації міських і сільських громад в простороні; всі громади виростають з сільської і мають все ширший територіальний охоплення і ширшу компетенцію в правах і функціях.

Коли ми візьмемо державну організацію, то бачимо, що вона поділяється на п і д л е г л е населення, к е р у ю ч о - п і д л е г л і шари і верховні к е р у ю ч і шари, звені до єдиної керуючої волі, визловлюваної або однією людиною /самодержцем/, або кількома представниками /парламентом/. Значить устрій держави кілька поверховий, як і міста і села.

Г р о м а д и є формою правно-п о л і т и ч н о ї організації населення, а п а р т і ї є приватно-політичними організаціями,

що борються за владу чи в сільській, чи міській, чи краєвих, чи державній громадах.

Пригадаймо собі теорію нації: чи в сільській, чи міській чи державній громадах людей, скрізь тут діють мовні /лінгвістичні/ скупчення, несучи в собі свідомість свого зв'язку і спільних цілей. Коли лінгвістичне скупчення усвідомить собі оті спільні цілі, то воно в першу чергу хоче опанувати територію, як джерело людського прожитку, але здійснити опанування території можна лише одним шляхом - діставши владу в громаді, власне - ставши **г р о - м а д о ю**. Сільська громада розпоряджається територією в межах свого осідку і тому коли б досягло якесь мовне скупчення повної влади в сільській громаді, то ця громада і була-б "державою", а мовне скупчення стало-б потрібно кумулятивною верствою /мовна - територіальна-громадська/. Коли б така громада стала самостійною, то це була-б держава. Драгоманов каже, що принципово беручи - кожне село може стати державою /"Листи на Наддніпрянську Україну"/. Однак сучасне село є занадто обмежене в своїх правах: передовсім **м і с т о** командує селом економічно, культурно і політично, а також краєва громада і держава.

Ось тому, мовне скупчення мусть опанувати і місто, і краєву громаду і державу, щоб стати **н а ц і є ю**, щоб-то потрібно-кумулятивною верствою /мовно-територіально-державною/. Лише з соціологічної теорії громади яснішою стає і соціологічна теорія нації взагалі і теорія української нації з окрема.

СЕЛА І МІСТА НА УКРАЇНІ.

Що ми бачимо на Україні? Села українські, в їх живе 87% українців. Сільська громада є, можна сказати, українська, але коли нею керує призначений від держави комісар, то сільська громада, як складне скупчення людей, обертається в хлів людської худоби, яна не керує своїм життям, а лише нею керують інші. Хто керує? **М і й с ь к а г р о м а д а**. То впливає з того, що міська громада є відокремлена від прямого відношення до землі і що вона виконує важніші функції в суспільстві: вона передовсім організує державу і краєві громади, а значить - всю публичну адміністрацію, організує і веде промисел, торгівлю, фінанси, транспорт і комунікацію, опріч того організує і веде науку і мистецтво, як вираз вищої свідомости людей. Про те, які відносини утворилися між містом і селом, я докладніше розповів у своїй праці "Місто й Село" /Прага, 1926р., вид. Укр. Соціологічного Інституту/, отже хто хоче докладніше познайомитись з цим питанням, той хай звернеться до тієї і інших моїх праць, а тут я лише скажу, що місто:

- а/ виконує політичну диктатуру над селом,
- б/ виконує економічну диктатуру і безжалісно визискує село,
- в/ виконує культурну диктатуру над селом, щоб-то штучно тримає село в темоті і означає рівень і тип свідомости села.

Така роль міста в цілому світі і така його роль і на Україні. В чім в першу чергу лихо українського народу? А в тім, що міста на Україні є чужонаціональні, щоб-то там є **м о в н и й р о з - р и в** села з містом. З української народности в міста олійшло лише 10%, а ці міські українці творять лише 1/4 частину населення в містах і займають в їх **н а й н и з ч е** становище /робітництво і почасти в служачих/. Керівнича роль в містах належить

не-українцям. Українська народність через те, що 9/10 її живе в селах і лише 1/10 в низькому шарі міст, попала під диктатуру чужих міст, а це значить - і держава, бо держава є твором міської. Хто панує в містах, той творить і державу, як верховну громаду. В містах на укр. землях панують росіяни і жида /на Надніпрянщині/, росіяни /на Кубані/, поляки і жида /в Галичині й на Волині/, румуни і жида /на Буковині і Бесарабії/, маляри, жида і чехи /на Закарпатті/.

Тепер ви розумієте, що українці в неволі не тому, що пануючі нації "погані", а тому, що вони захопили міста і є представниками міської і державної громад на Україні, що-ж до нашої народності, то вона є сільською і через те стоїть на низькому ступені розвитку, підпорядкована, визискувана, поневолена.

Так само мусть бути ясно, що українська народність не зможе визволитись доти, доки не опанує міста. Захопити державної влади не зможе сільський люд доти, доки не захопить міста, бо держава є в місті. Агітація сучасних укр. партій, які наче-б то борються за "укр. державу", є безплідна і безпредметова: вони кажуть про "державу", але мовчать про місто, а якраз держава твориться і захоплюється в містах. Як довго українська народність не захопить міст, не стане в їх більшості і не візьме в свої руки міської громади, так довго не буде української держави.

Цієї істини не розуміють ані селяни, ані робітники, ані українська інтелігенція, тому од визволення ми ще дуже далеко стоїмо.

Перегляньмо оці таблиці, що показують скільки українців по містах і селах на Україні. Тут відносини показано в процентах /%/, цеб-то скільки припадає українців на кожних 100 душ населення.

ТАБЛИЦЯ I: Національний склад українських земель.

	Рік перепису.	Укра-інці.	Русь-кі.	Жида.	Поля-ки.	Німці.	Чехи.	Маля-ри.	Руму-ни.	Інші.
УССР.	1926.	80.14	9.24	5.43	1.64	1.36	0.50	-	0.89	0.80
Переднавказ. /4 округи/	1926.	58.51	33.49	0.20	-	0.38	-	-	-	7.42
Сх. Галичина.	1914.	63.50	-	12.30	23.10	0.90	-	-	-	0.20
Волинь.	1921.	72.41	0.68	10.55	12.75	1.73	1.76	-	-	0.12
Холмщина.	1909.	51.76	0.02	15.10	29.90	-	-	-	-	3.22
Буковина.	1914.	65.40	0.60	15.90	5.90	4.60	-	-	-	6.80
Бесарабія.	1897.	41.00	7.80	10.50	-	7.60	-	-	20.30	11.60
Підкар. Русь.	1921.	62.36	-	12.75	-	1.60	5.72	16.54	-	1.03

У всіх областях України українці є більшістю, але в містах вони меншість, як показує друга таблиця.

ТАБЛИЦЯ II. Національний склад міст на Україні.

	Число міст.	Укра-інці.	Русь-кі.	Жида.	Поля-ки.	Німці.	Чехи.	Маля-ри.	Вірме-ни.	Інші.
Кубань.	18.	32.20	49.90	0.90	-	0.90	-	-	7.20	8.90
УССР.	176.	47.39	25.10	22.77	1.84	0.64	0.07	-	0.18	2.41
Сх. Галичина.	104.	23.50	-	38.70	37.20	0.60	-	-	-	0.40
Волинь.	31.	24.84	2.99	59.12	12.02	0.45	0.35	-	-	0.23
Підкар. Русь.	4.	24.30	-	28.04	-	2.04	11.61	33.60	-	3.10

Ці цифри мустьте вивчити на пам'ять, щоб знати, що ваш народ по містах

на Україні є меншістю та ще й стоїть там на низу /прислуга, робітники, ремісники, црібна інтелігенція/. Як взяти пересічно по всіх укр. землях, то українців у містах не більше 25-30% та ще й без за-собів.

Промисловість, торгівля, фінанси, транспорт, публична адміністрація, наука й мистецтво ведуться в містах чужинцями, а з цього їх величезна соціалістична сила і через те меншість панує над більшістю. Як до ССРР, Польща, Румунія і ЧСР не будуть в стані війни або внутрішньої революції, то українці надіються на швидке визволення не можуть: хай попередчу організуються, а тоді захоплять владу і життя в містах, — аж тоді настане час визволення. Такі є висновки з соціологічного вивчення громад.

Наші ж люди не знають що таке громада! Ось вони десь в чужому місті організуються в клуб або товариство взаємної нудьги і бах — Українська Громада. Десь зберуться гуртом студенти і називають себе ні з цього ні з того громадою. Чому це? Просто зліпе обертання словом, якого вони не розуміють: громадою є складна сукупність людей організованих на публично-правних засадах в межах певної власної їх території. Через те "громадянство" — це членство або держави, або міста, або села; "громадський" — це значить те, що відноситься до справ якоїсь сільської або міської громади. А у нас це слово плутають з "суспільний". Треба уловитись, що слово "громадський" відноситься до справ якоїсь громади — села, міста чи держави. Але відносини держави до другої держави вже не "громадські", а міждержавні, відносини між націями — міжнаціональні, між народностями — міжнародні. Означе ясність в термінах і поняттях може прийти лише тоді, коли всі громадяне будуть вчити громадознавство.

СУСПІЛЬСТВО І ЛЮДСЬКІСТЬ.

Ми переглянули прості скупчення /П.С./, складні скупчення /СС або Верстви/, агрегати, які є сполученням ПС+СС, нарешті громади, з яких основні — село, місто, держава. Така є різноманітність суспільної диференціації людей, що спільно живуть, або суспільством. Що є суспільство? Тепер це нам ясно: суспільство є сума всіх відносин між людьми, або інакше й суспільство є сполученням ПС+СС+А+Г+С. Безмежне число простих скупчень, верств, агрегатів, громад є суспільство. Людський індивід належить од н о ч а с о в о і до раси, полу, віку, родини, мовного скупчення, професійного, наеткового, правного, земляцтва, партії, церкви, нації, класу, громади, держави і багатьох інших. Кожне скупчення притягає людину до себе чимсь о д н и м, якоюсь принадою або бажанням задоволити якусь потребу. Людина з-ранку буває в родині, потім попадає в професійне скупчення, потім в церкву, партію, на лекцію, на віче, нарешті концерт, вернеться знов до родини, чи піде на поклик громади, держави. Від одного до другого скупчення, від одних принад і спонук до інших, від одних прав і обов'язків до других і так далі без кінця. Так попадає з одного "суспільства" в інше, з однієї системи відносин в іншу. Людина в своїй діяльності ніколи не залишається самотною, а є соціусом, членом безмежного числа скупчень — постійних і хвилих, солідарних і антагоністичних, закритих і відкритих, організованих чи неорганізованих і т.ч. Отже людина завжди є в суспільстві, не може з його вийти. Одержує від його мову, знання, ідеї, вірування, поняття, захист, славу, знищення, засуд, радість і горе. Дивовижні ті розмови, в яких індивід протиставляється суспільству, або держава протиставляється су-

спільству. Як хвилі на морі річно котяться, так суспільні скупчення котяться все далі й далі, геркокуються через всякі межі скупчень мовних, релігійних, державних, громадських і ин. Взаємочинність людей зі сходом сонця збільшується, вибухає, з заходом сонця зменшується, затихає і цей ритм групувань, перекошту індивідів з одного скупчення в друге, третє і далі наповнює те, що ми називаємо життям.

Суспільство ми можемо обмежувати якимсь скупченням: людей, що більше перебувають в мовно-територіально-державному скупченні ми зачисляємо до певного національного суспільства, а коли це скупчення буде професійно-мастково-правове, то називаємо класом, а всі класи разом - "класовим суспільством", населення якого-сь міста - громадянством або навіть суспільством того міста, населення в межах держави також називаємо суспільством, населення всіх держав - світовим суспільством або людськістю.

Держави є громадами. Всі люди землі поцілені на держави, але помило того взаємочинність відбувається в межах світового суспільства. На світі є приблизно 85 державних верховних громад: села, міста, краєві громади зведені до державних громад, які є оригінальними одиницями людськості, але ці громади не зведені до однієї найвищої, світової громади. Тому ще будуть творитись групи державних громад по країнах, континентах /Пан-Європа, Пан-Америка, Пан-Азія і ин./, аж поки найвищою громадою стане людскість. Ми бачили, як від села починається утворювання громад: волость, повіт, край, держава, але на цій поширення поки-що закінчилося: в межах державних громад сидять культурні скупчення, агрегати і місцевої громади. Культурна єдність, основана на мові, є самостійною одиницею людськості. Державні громади тепер організовані не відповідно до культурно-мовних комплексів, бо ще багато мовних суспільств /національностей/ в рабстві, в поневоленні. Щойно коли вони визволяться і стануть державними громадами, аж тоді почнеться вища їх інтеграція в національні громади. Маємо тепер слабенькі їх зародки - Інтернаціонали і Ліга Націй. Села, міста, культурно-мовні громади і людскість - такі основні громади будучини. Переформування сел і міст в один тип громад трудової, в якій будуть зведені функції теперішнього села і теперішнього міста, це є черговою історичною задачею.

Коли людскість інтегрується державні культурно-мовні комплекси, тоді відкриються перед людством нечувані і непередбачувані перспективи розвитку. Вже й тепер пронизується людскість всесвітніми зв'язками, техніка комунікації перемагає просторінь, переживання і події в Європі, Америці, Азії, Африці, Австралії, Океанії стають в один день матеріалом для переживань всього людського світу. Як щороку збільшується число зіздів, конференцій, нарад міжнародніх, як через державні кордони щодня перелітають хмарами цінності матеріальні, духові, переносяться люди, курсуючи по всьому світі!

Це все є підготовкою /несвідомою/ до утворення ширших наддержавних об'єднань, що зіллуться колись в одну всесвітню громаду національних громад. Однак перед тим відбудуться соціальні катастрофи: визволяться села з-під диктатури міст, національностей з-під диктатури націй, трудові класи з-під диктатури пануючих класів - щойно після цієї мучительної і трагічної операції людство матиме змогу організуватись в громаду громад.

Після того, як значна більшість людей навчиться розуміти природу суспільної організації, коли суспільне життя стане предметом

пильного вивчення науки соціології, коли соціологія стане ділом не окремих піонерів, а першою наукою, яку мусять пізнати людина: наукою про співжиття людей, коли не буде можливий той факт дивовижного убогства сучасної науки про суспільство, коли учені державники не знають, що таке держава, великі націоналісти не знають, що таке нація, проповідники класократії не знають того, що є клас. Нарешті, коли будуть всі грамотні, всі учасниками цивілізації, її творцями, її споживачами. Тепер же з майже 2 мільярдів людства грамотних є мабуть не більше 30%, а більшість людства живе ще за порогом цивілізації, під тягарем церковних забобонів, марновірства і темноти: коли в Європі можливі ще такі факти, як рабство трудового люду, як поневолення 40-мільйонного народу, як порабощення сотень мільйонів трудящих осліплених духово людей.

Визволення прийде тоді, коли родина, школа, професія, агрегат, громада будуть насичені знанням природи людського суспільства і спанують технікою світової людської організації. Коли люди переконані, що треба вчитись не тільки, як шити чоботи, як стригтись і бригтись, як шити одіж, як садити буряки, але будуть вчитись передовсім тому, як жити між людьми, як організувати г р о м а д у, як організувати чи "бучувати" суспільства і держави. Тепер людина знає, що й найменшу професію треба поперед усього вивчити, щоб в ній працювати, але ще не знає того, що найскладніша громадсько-культурна, господарська і політична праця вимагає передовсім н а у к и. Ось тому сучасна література і наука про суспільство знаходиться ще в пелюшках.

Українцям же ще треба поперед усього вивчитись, в чім їх неволя і що таке суспільство, аж тоді вони визволяться, а до того - ні.

Ми старались по змозі популярно викласти для українських працюючих людей перші необхідні відомості про соціальну структуру, про ф о р м и суспільного гуртування. І хоч ми зв'язані часом і місцем викладу, хоч мала підготовка наших слухачів змушувала нас ухилятися від недоступних для їх способів аргументації, хоч наша спроба викласти засади соціології є першою /нам не було у когось взяти зразків! / і тому в ній є і мусять бути хиби, але вже й те, що ми обговорили, є чималою новиною для наших читачів. Чи думали вони коли-небудь про ті питання і проблеми, що в цих викладах поставлені, а коли думали, чи думали т а к, як ми викладали? Мабуть ні.

Але ми викладали лише загальні основи суспільної морфології. Тепер перед нами є завдання: викласти засади с у п і л ь н о г о п р о ц е с у в такій послідовності:

1. Чинники або сили, що спричиняють поведінку людей і впливають на історію і долю суспільств.
2. Процес розмноження.
3. Процес усвідомлення /культурний процес/.
4. Процес економічний.
5. Процес політичний.
6. Витвори суспільного процесу.

Після того ми викладемо в кількох лекціях про Україну з соціологічного погляду і науково виведемо закономірності і закони, на яких збудується програма визволення України.

На цій першій частині нашого курсу соціології буде скінчена. Після того ми покладемо теорію політики взагалі, а також теорію і техніку української визвольної політики.

Така велика праця перед нами. Але тому, хто матиме відвагу йти тяжким шляхом науки, хто не впаде в малочутіє перед труднощами досліджу, віднагородиться ця праця найвищою нагородою: с в і д о м і с т ю т о г о, щ о н а в к о л о н а с р о б и т ь с я.

Пізнання само по собі є найвищою нагородою. Українському селянинові, робітникові, інтелігентові, що пасивно хочуть в ямлі і не знають як випростати шию з його, мусить лежати на серці ця потреба — пізнати суспільну дійсність. Лише тоді вони пізнають, чому пасивність скувала наш народ, чому він тисячі літ в неволі.

Пасивність і непорушність нашого люду — то є головна трагедія неволі, а розбити неволю значить передовсім розбити власну пасивність і непорушність. Цю проблему ми розв'яземо в дальших викладах.

Тепер же побажаємо всім, що наші виклади студіюють, приступити до вивчення свого суспільного оточення з погляду на ф о р м и його організації. Напишіть розбір якогось згупчення: школу, партію, церкву, громаду, професію і т.д. за тими вимогами, які в наших викладах пізнали. Лише така практична вправа дасть вам змогу остаточно зрозуміти засади соціальної морфології.

НАПИСАТИ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

До лекції X-XI-ої.

1. Які подібності і різниці між складним /верствою/ і простим скупченням?
2. Як класифікують складні скупчення?
3. Що таке соціальна кумуляція?
4. Яка верства всередині себе солідарна, антагоністична, нейтральна /приклад/?
5. Що таке каста?
6. Яке опрацювання нації дають: Старосольський, Бочковський, Славинський?
7. Чи задовольняють вони Вас? Коли ні, то чому?
8. Що справді треба розуміти під поняттям нація?
9. Яка різниця між нацією і племенем, нацією і національністю?

ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЙ XII-XIV-ої.

1. Яку класифікацію класів дає Маркс, Туган-Барановський?
 2. Як розуміє клас В. Липинський?
 3. Як треба розуміти?
 4. Які головні класи знаєте?
 5. Що таке суспільний агрегат?
 6. Які ви знаєте суспільні агрегати?
 7. Що таке держава?
-

